

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ
ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОКСАНЮК ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 347.627.3

ДИСЕРТАЦІЯ

**РЕЖИМ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ
В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ**

спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____/О. А. Оксанюк/

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:

Ватрас Володимир Антонович

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

Хмельницький – 2021

АНОТАЦІЯ

Оксанюк О. А. Режим окремого проживання подружжя в сімейному праві – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню юридичної природи інституту окремого проживання подружжя, правових підстав для його встановлення та припинення, правових наслідків, які настають у зв'язку із встановленням або припиненням режиму окремого проживання подружжя, дослідженню відповідного зарубіжного та історичного досвіду.

У роботі розроблено концепцію сучасного розуміння правового режиму окремого проживання подружжя, виявлення основних теоретичних та прикладних проблем даного сімейно-правового інституту, а також сформовано наукові висновки та пропозиції стосовно вдосконалення чинного сімейного законодавства у даній галузі дослідження.

В роботі проведено аналіз теоретико-правових проблем визначення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві; з'ясовано поняття, основні риси та правова природа режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві в контексті його співвідношення із суміжними правовими поняттями сімейного права; проаналізовано особливості встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя, в тому числі в судовому та договірному порядку; з'ясовано основні наукові підходи до класифікації та визначено зміст майнових юридичних наслідків режиму окремого проживання подружжя; розкрито зміст правових наслідків немайнового характеру у разі встановлення режиму окремого проживання подружжя; запропоновано науково-обґрунтовані пропозиції по вдосконаленню норм сімейного законодавства, якими врегульовано питання режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві.

У дисертаційному дослідженні вперше:

1) визначено поняття «окреме проживання подружжя» як стан шлюбних відносин, який виникає у зв'язку із фактичним припиненням шлюбних відносин без встановлення режиму окремого проживання подружжя (фактична сепарація) або із встановленням режиму окремого проживання подружжя судом (юридична сепарація) з метою збереження шлюбу і виступає як альтернатива розірванню шлюбу, коли подружжя фактично припиняє ведення спільного господарства, бюджету, проживання, однак зберігає статус подружжя у відносинах з дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, іншими учасниками сімейних відносин, в тому числі органами державної влади, місцевого самоврядування;

2) запропоновано встановити перелік підстав, які свідчать про неможливість або небажання подружжя проживати спільно у сімейному законодавстві, зокрема доповнити ст. 119 Сімейного кодексу України такими причинами, як: алкоголізм, наркоманія подружжя, подружня зрада, загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, а також тривала (понад рік) відсутність одного з подружжя з об'єктивних причин (в тому числі через відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення), що дозволить краще захистити права подружжя та зменшить суб'єктивний чинник при визначенні правомірності встановлення режиму окремого проживання подружжя;

3) запропоновано передбачити державну реєстрацію встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя у Реєстрі окремого проживання подружжя, органами державної реєстрації актів цивільного стану у разі встановлення або припинення режиму сепарації судовим рішенням або нотаріусом у разі встановлення або припинення режиму сепарації відповідним договором про окреме проживання;

4) запропоновано передбачити можливість визнання встановлення або припинення режиму окремого проживання фіктивним з тих самих причин, які передбачені у ст. ст. 40 та 108 Сімейного кодексу України для визнання фіктивним укладення шлюбу та його розірвання, а також визначити правові

наслідки фіктивності, з урахуванням відповідних положень ст. 45 та 46 Сімейного кодексу України.

У роботі удосконалено:

5) поняття режиму окремого проживання подружжя як правового режиму, що встановлений судом, на підставі спільної заяви подружжя, позову одного з них, укладеного договору про окреме проживання (сепараційного договору), у зв'язку із неможливістю та/або небажанням подружжя або одного з них спільно проживати та підтримувати шлюбні відносини (які однак не припиняються остаточно і продовжують існувати з метою реалізації взаємних прав та обов'язків подружжя, в тому числі у їх відносинах з іншими учасниками сімейних відносин), який встановлюється на певний строк або безстроково, може бути припинений судом або із спільної ініціативи подружжя і передбачає виникнення ряду правових наслідків, притаманних припиненню шлюбу, передусім у майновій сфері та у сфері визначення походження дитини;

б) існуючий в юридичній доктрині підхід щодо змісту юридичної сепарації як форми захисту інтересів подружжя у майновій сфері, зважаючи на дію презумпції роздільності майна, набутого в період сепарації та блокування презумпції шлюбного походження дитини, народженої через 10 місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя;

7) перелік ознак режиму окремого проживання подружжя, таких як: а) загальні, які спільні для сепарації та припинення шлюбу (в аспекті правових наслідків, визначених у ст. 120 Сімейного кодексу України та інших наслідків, які передбачені законодавством зарубіжних держав, якими найчастіше є припинення права на спадкування щодо майна померлого подружжя, права на утримання з боку іншого подружжя, а в окремих випадках – права проживання у сімейному житлі) та спільні для сепарації та зареєстрованого шлюбу (в аспекті збереження усіх взаємних прав та обов'язків подружжя, крім визначених у ст. 120 Сімейного кодексу України, та статусу подружжя у сімейних відносинах із дітьми, іншими учасниками сімейних відносин та третіми особами); б) спеціальні (наявність особливих підстав для його встановлення та припинення; змішаний характер

встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя; встановлення режиму окремого проживання подружжя є підставою призупинення шлюбних відносин на певний час, однак таке призупинення може стосуватися не усіх шлюбно-сімейних відносин, а лише певної їх частини; строковий характер дії правового режиму окремого проживання подружжя);

8) перелік фактичних підстав встановлення режиму окремого проживання подружжя, зокрема визначено такі причини, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно: відсутність спільних життєвих цілей та сімейних інтересів, що унеможлиблює спільне сімейне життя та шлюбні відносини, тривале окреме проживання, відсутність ведення спільного господарства, наявність різних поглядів на життя, відсутність взаєморозуміння у сім'ї, відсутність ведення спільного господарства, відсутність бажання надалі проживати разом, сімейні суперечки і конфлікти, що призвело до напружених відносин, відсутність наміру поновити спільне проживання, зловживання одним із подружжя спиртними напоями, відсутність інтересу до виховання власної дитини, сварки та фізичне насилля до іншого з подружжя;

9) поняття та природи поновлення сімейних відносин в аспекті дисертаційного дослідження, яке слід розуміти як фактичне припинення режиму окремого проживання подружжя через повернення до спільного проживання та спільної реалізації сімейних прав та обов'язків, які належать їм як подружжю; в той же час, поновлення сімейних відносин може свідчити про фактичне припинення сепарації, однак не про її припинення відповідно до ч. 2 ст. 120 Сімейного кодексу України, крім випадків, якщо таке поновлення відбулося одночасно повідомленням нотаріуса у разі, якщо підставою для встановлення відповідного режиму став договір про окреме проживання;

У дисертації дістало подальшого розвитку:

10) положення щодо можливості встановлення режиму окремого проживання подружжя через прийняття судом рішення за позовом подружжя, а у разі спільної позиції щодо можливості запровадження сепарації – через укладення договору про окреме проживання, який підлягає нотаріальному посвідченню та

державній реєстрації і в якому визначають особливості реалізації правових наслідків, визначених ст. 120 Сімейного кодексу України, а також визначаються й інші правові наслідки, в тому числі позбавлення права на утримання та/або спадкування у разі, якщо причиною для встановлення відповідного правового режиму стало фізичне або психічне насильство одного подружжя щодо іншого; визначення порядку користування сімейним житлом; визначення особливостей виховання дитини подружжям, в тому числі тим з подружжя, яке проживатиме окремо. При цьому, слід погодитися із висловленою думкою у правовій доктрині, що порядок припинення режиму окремого проживання має перебувати у прямій залежності з порядком його встановлення;

11) положення про можливість втрати права на утримання та на спадкування у разі встановлення режиму окремого проживання подружжя в частині можливості такої втрати за рішенням суду у разі, якщо причиною для встановлення відповідного правового режиму стало фізичне або психічне насильство одного подружжя щодо іншого;

12) положення про часові рамки перебування подружжя у режимі окремого проживання подружжя, які залежать від часу набрання законної сили відповідним судовим рішенням або від часу державної реєстрації договору про окреме проживання, а також може зумовлюватися рядом інших юридичних фактів, таких як смерть одного з подружжя, розірвання шлюбу або його припинення з інших підстав, закінчення строку, на який встановлювався режим окремого проживання договором про окреме проживання або судовим рішенням про встановлення відповідного правового режиму;

13) дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання підстав та правових наслідків режиму окремого проживання подружжя у державах Європейського Союзу, суміжних з Україною держав та США, в частині можливості врахування зарубіжного досвіду в сімейному законодавстві України;

14) дослідження змісту законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало режим окремого проживання подружжя в частині наукового дослідження періоду дії законодавства Російської та Австро-Угорської імперії, а

також держав, до складу яких входили західноукраїнські землі в період 20-30-х років XX ст.

Ключові слова: шлюб; режим окремого проживання подружжя; фактична сепарація; юридична сепарація; правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя; сім'я; сімейні відносини; майно, набуте в період сепарації; походження дитини.

SUMMARY

Oksaniuk O. A. Regime of separate residence of spouses in family law. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The dissertation on obtaining a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law of the Khmelnytskyi Oblast Council, Khmelnytskyi, 2021.

The dissertation is devoted to the study of the legal nature of the institution of separate residence of the spouses, the legal grounds for its establishment and termination, the legal consequences arising in connection with the establishment or termination of separate residence of the spouses, the study of relevant foreign and historical experience.

The concept of modern understanding of the legal regime of separate residence of spouses, identification of the main theoretical and applied problems of this family law institute is developed, also scientific conclusions and offers concerning improvement of the current family legislation in this field of research are formed.

The analysis of theoretical and legal problems of determining the regime of separate residence of spouses in family law is carried out in the work; the concepts, main features and legal nature of the regime of separate residence of the spouses in family law in the context of its relationship with related legal concepts of family law are clarified; the peculiarities of establishing, changing and terminating the regime of separate residence of the spouses are analyzed, including in court and by contract; the main scientific approaches to the classification are clarified and the content of the

property legal consequences of the regime of separate residence of the spouses is determined; the content of legal consequences of non-material nature in case of establishing the regime of separate residence of the spouses is revealed; scientifically substantiated proposals for improving the norms of family law are proposed, which regulate the issue of the regime of separate residence of spouses in family law.

For the first time it is proposed in the dissertation:

1) the concept of "separate residence of the spouses" is defined as a state of marital relations that arises in connection with the actual termination of marital relations without establishing a regime of separate residence of the spouses (actual separation) or with the establishment of a separate residence of the spouses by court (legal separation) marriage and acts as an alternative to divorce, when the spouses actually terminate the joint household, budget, residence, but retains the status of the spouses in relations with children, other family members and relatives, other participants in family relations, including public authorities, local municipality;

2) it is proposed to establish a list of grounds that indicate the impossibility or unwillingness of the spouses to live together in family law, in particular to supplement Art. 119 of the Family Code of Ukraine for such reasons as: alcoholism, drug addiction of spouses, adultery, threat to life and health of one of the spouses or children in connection with illegal actions of the other spouse, as well as prolonged (over a year) absence of one of the spouses for objective reasons (including through serving a sentence for a criminal offense), which will better protect the rights of spouses and reduce the subjective factor in determining the legality of establishing a regime of separate residence of the spouses;

3) it is proposed to provide for state registration of establishment and termination of separate residence of spouses in the Register of separate residence of spouses, bodies of state registration of civil status in case of establishment or termination of separation by court decision or notary in case of establishment or termination of separation by relevant separate residence agreement;

4) it is proposed to provide for the possibility of recognizing the establishment or termination of the regime of separate residence as fictitious for the same reasons as

provided in Art. Art. 40 and 108 of the Family Code of Ukraine to recognize the fictitious conclusion of a marriage and its dissolution, as well as to determine the legal consequences of fictitiousness, taking into account the relevant provisions of Art. 45 and 46 of the Family Code of Ukraine.

The following statements are improved in the thesis:

5) the notion of the regime of separate residence of the spouses as a legal regime established by the court, on the basis of a joint application of the spouses, a claim of one of them, a separate residence agreement (separation agreement), due to impossibility and / or unwillingness of the spouses or one of to live together and maintain a marital relationship (which, however, does not end permanently and continues to exist in order to realize the mutual rights and obligations of the spouses, including in their relations with other participants in the family relationship), which is established for a fixed term or indefinite terminated by a court or on the joint initiative of the spouses and provides for the emergence of a number of legal consequences inherent in the dissolution of marriage, especially in the field of property and in determining the origin of the child;

6) the existing approach in legal doctrine on the content of legal separation as a form of protection of spouses' interests in the property sphere, taking into account the presumption of separation of property acquired during separation and blocking the presumption of marital origin of a child born 10 months after the establishment of separate residence;

7) a list of features of the regime of separate residence of the spouses, such as: a) common, which are common to separation and termination of marriage (in terms of legal consequences defined in Article 120 of the Family Code of Ukraine and other consequences provided by foreign legislation termination of the right to inherit the property of the deceased spouse, the right to maintenance by the other spouse, and in some cases - the right to live in family housing) and common to separation and registered marriage (in terms of preserving all mutual rights and responsibilities of spouses, except certain in Article 120 of the Family Code of Ukraine, and the status of spouses in family relations with children, other participants in family relations and third parties); b) special (there are special grounds for its establishment and termination;

mixed nature of the establishment and termination of the regime of separate residence of the spouses; the establishment of the regime of separate residence of the spouses is the basis for suspension of marriage for some time, but such suspension may not apply to all marital relations only a certain part of them, the term nature of the legal regime of separate residence of the spouses);

8) a list of factual grounds for establishing a regime of separate residence of the spouses, in particular, the following reasons that indicate the impossibility and / or unwillingness of the spouses to live together: lack of common life goals and family interests, which prevents joint family life and marital relations, cohabitation, different views on life, lack of mutual understanding in the family, lack of cohabitation, lack of desire to continue living together, family disputes and conflicts, which led to tense relations, lack of intention to resume cohabitation, alcohol abuse by one of the spouses drinks, lack of interest in raising their own child, quarrels and physical violence against the other spouse;

9) the concept and nature of the resumption of family relations in the aspect of dissertation research, which should be understood as the actual termination of the regime of separate residence of spouses through return to cohabitation and joint realization of family rights and responsibilities belonging to them as spouses; at the same time, the resumption of family relations may indicate the actual termination of separation, but not its termination in accordance with Part 2 of Art. 120 of the Family Code of Ukraine, except in cases where such renewal took place simultaneously with the notification of a notary in the event that the basis for the establishment of the relevant regime was a contract of separate residence;

It has received the further development in the dissertation:

10) provisions on the possibility of establishing a regime of separate residence of the spouses through the court's decision on the spouse's claim, and in the case of a common position on the possibility of separation - through the conclusion of a separate residence agreement, which is subject to notarization and state registration. defined in Art. 120 of the Family Code of Ukraine, as well as other legal consequences are determined, including deprivation of the right to maintenance and / or inheritance if the

reason for establishing the appropriate legal regime was physical or mental violence of one spouse against another; determining the order of use of family housing; determining the peculiarities of raising a child by a spouse, including those from a spouse who will live separately. At the same time, one should agree with the opinion expressed in the legal doctrine that the procedure for terminating the regime of separate residence should be in direct dependence with the procedure for its establishment;

11) provisions on the possibility of losing the right to maintenance and inheritance in case of establishing the regime of separate residence of the spouses in terms of the possibility of such loss by court decision if the reason for establishing the appropriate legal regime was physical or mental violence of one spouse against another;

12) provisions on the time frame of the spouses' separate residence of the spouses, which depend on the time of entry into force of the relevant court decision or the time of state registration of the separate residence agreement, and may be conditioned by a number of other legal facts, such as the death of one spouse, divorce or termination of marriage on other grounds, expiration of the term for which the regime of separate residence was established by the agreement on separate residence or the court decision on establishment of the corresponding legal regime;

13) study of foreign experience in the legal regulation of the grounds and legal consequences of the regime of separate residence of spouses in the European Union, neighboring countries with Ukraine and the United States, in terms of the possibility of taking into account foreign experience in family law of Ukraine;

14) study of the content of legislation that operated on Ukrainian lands and regulated the regime of separate residence of spouses in terms of scientific study of the period of legislation of the Russian and Austro-Hungarian Empires, as well as states that included Western lands in the 20-30s of the twentieth century Art.

Key words: marriage; the regime of separate residence of the spouses; actual separation; legal separation; legal consequences of establishing the regime of separate residence of the spouses; family; family relationships; property acquired during the separation period; the origin of the child.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Оксанюк О. А. Еволюція правового регулювання режиму окремого проживання подружжя за сімейним законодавством, що діяло на українських землях. *Університетські наукові записки*. № 3-4 (75-76). С. 200-206.
2. Оксанюк О. А. До питання про підстави та правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України. *Art and Science*. 2021. Vol. 2. С. 112-124.
3. Оксанюк О. А. До питання про порядок встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 94-99.
4. Оксанюк О. А. До питання про особливості захисту прав подружжя у справах про встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. № 64. С. 155-158.
5. Оксанюк О. А. До питання про поняття та ознаки режиму окремого проживання подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 94-96.
6. Оксанюк О. А. До питання про права, які виникають із режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації»* (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. Частина 1. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 48-50.
7. Оксанюк О. А. До питання про режим окремого проживання подружжя за законодавством окремих зарубіжних держав. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 278-281.

8. Оксанюк О. А. До питання про правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя за законодавством України. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 180-182.

9. Оксанюк О. А. До питання про припинення режиму окремого проживання подружжя за законодавством України. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали V Міжнародної науково-практичної on-line конференції* (м. Суми, 20-21 травня 2021 р.). Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 267-268.

10. Оксанюк О. А. Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя в аспекті правовідносин між батьками та дітьми. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 14-15 травня 2021 р.). К.: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 48-50.

11. Оксанюк О. А. Права дитини в контексті встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Двадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 1 жовтня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 157-159.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ.....	27
1.1 Поняття та юридична природа режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві.....	27
1.2 Розвиток інституту окремого проживання подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях.....	46
1.3 Зарубіжний досвід правового регулювання встановлення режиму окремого проживання подружжя.....	60
Висновки до Розділу 1	74
РОЗДІЛ 2 ЗМІСТ ТА ПІДСТАВИ ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ.....	79
2.1 Особливості встановлення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві.....	79
2.2 Порядок зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві.....	108
Висновки до Розділу 2	126
РОЗДІЛ 3 ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ВСТАНОВЛЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ	134
3.1. Майнові наслідки встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя.....	134
3.2 Немайнові права подружжя, щодо яких встановлено режим окремого проживання.....	149
Висновки до Розділу 3	162
ВИСНОВКИ	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	176
ДОДАТКИ	195

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Як зазначається у сімейно-правовій доктрині шлюб є основною (хоч і не єдиною) підставою виникнення сімейних відносин між жінкою та чоловіком, спрямованих на реалізацію ними сімейних прав та обов'язків, в тому числі щодо спільного проживання, взаємної турботи один про одного, моральної та матеріальної підтримки, народженню та спільного виховання дітей, є початком та ядром сім'ї, що створюється на його базі. Звичайно, реформування приватного права, яке відбулося на початку ХХІ століття і подальші євроінтеграційні процеси в Україні зумовлюють визнання й інших союзів жінки та чоловіка, спрямованих на створення сім'ї, однак все ж основним та універсальним з точки зору надання правового захисту учасникам сім'ї залишається саме шлюб. Інші сімейні союзи, як правило, виникають саме у зв'язку із тим, що їх учасники не можуть зареєструвати шлюб або не впевнені чи готові до цього (в такому випадку альтернативні сімейні союзи стають свого роду передумовою подальшого формування шлюбно-сімейних відносин).

Держава і суспільство не можуть не вбачати в припиненні шлюбу, особливо в розлученні, свідчення неблагополуччя у сфері сімейних відносин. Держава зацікавлена у збереженні й зміцненні сім'ї, що відображено у ч. 3 ст. 51 Конституції України, яка встановлює, що захист сім'ї є конституційним обов'язком держави. Як вірно зазначається у правовій доктрині, в умовах економічної нестабільності подружжя постійно зіштовхується із загрозою припинення шлюбних відносин, що є однією з небезпек сучасної сім'ї та негативно відображається на формуванні психоемоційного розвитку дітей, які переважно перебувають у центрі конфлікту своїх батьків [157, с. 99].

Однак, достатньо часто спостерігається розлад подружніх відносин, відсутність спільних поглядів на життя, матеріальні негаразди. Усе це може призвести до неможливості подальшого спільного життя подружжя та збереження шлюбу та суміжних негативних наслідків, таких як психоемоційні проблеми, стреси, довгі спори щодо поділу майна та вирішення питання про участь у вихованні дитини, яка залишається проживати з одним із батьків.

У зв'язку із прийняттям чинного Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) було значно розширено можливості збереження шлюбу й передбачено спеціальний правовий механізм встановлення режиму окремого проживання подружжя (так звана сепарація шлюбу). Цей правовий режим притаманний багатьом державам світу, але свого часу застосовувався і в Україні спочатку як фактичне припинення шлюбних відносин (фактична сепарація), а згодом – як узаконене церковною або світською владою припинення спільного проживання подружжя без розірвання шлюбу.

Введення законодавцем режиму окремого проживання подружжя у СК України пояснюється прагненням зберегти шлюб шляхом надання подружжю додаткового часу, необхідного для обмірковування свого рішення щодо подальшого перебування у шлюбі. Оскільки, як свідчить практика, діючи під впливом емоцій, чоловік та дружина не завжди об'єктивно ухвалюють рішення щодо розлучення. Встановлення режиму окремого проживання подружжя може допомогти подружжю у вирішенні спірних питань і сприяє поверненню їх до спільного шлюбного життя.

В СК України у ст. ст. 119 та 120 визначені особливості встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя, а також правові наслідки, які наступають у зв'язку із цим, передусім щодо презумпції роздільності майна, набутого в період дії цього правового режиму та блокування презумпції походження дитини, народженої через десять місяців після встановлення режиму сепарації, від подружжя [169, с. 268]. В той же час, у законодавстві зарубіжних держав, де легалізовано сепарацію, виділяють й інші її наслідки, а також визначають інші способи її встановлення та припинення.

У зв'язку із цим, можемо стверджувати про те, що й зараз інститут окремого проживання подружжя може бути істотно реформованим в частині забезпечення ще більшого правового захисту подружжю, їх дітям та іншим учасникам сімейних відносин. Разом з тим, питання про необхідність наявності в законодавстві України досліджуваного правового режиму викликала і по-сьогоднішній день викликає дискусії. Частина науковців взагалі вважають цей правовий інститут

таким, від якого варто відмовитися, зважаючи на принцип свободи розірвання шлюбу та наявні у процесуальному законодавстві можливості для примирення сторін.

Слід зазначити, що режим окремого проживання подружжя належить до інститутів, який не повністю врегульований законодавчо, що викликає певні труднощі при його застосуванні. На жаль, законодавством хоча і передбачена можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя, проте чітко не визначено механізму реалізації подружжям зазначеного права, що стає підставою для критичних висновків учених-правознавців щодо практичної необхідності встановлення такого режиму. Крім цього, неоднозначне розуміння правової природи поняття «сепарація шлюбу», неоднакове бачення питання щодо усіх правових наслідків запровадження правового режиму окремого проживання подружжя, співвідношення режиму окремого проживання подружжя із іншими сімейно-правовими поняттями, такими як: шлюб, припинення шлюбу, розірвання шлюбу, недійсність шлюбу, різноманітні підходи до визначення договірною способом встановлення правових наслідків режиму окремого проживання подружжя свідчить про актуальність наукових досліджень питання недійсності шлюбу та його правових наслідків.

Вказані фактори зумовлюють необхідність поглибленого дослідження даного правового режиму в сімейному праві, а також теоретико-правових та прикладних проблем у даній сфері дослідження.

Зокрема, в чинному СК України немає поняття «сепарація шлюбу» («режим окремого проживання подружжя»), а лише встановлені правові наслідки та загальний порядок встановлення відповідного правового режиму. Також викликає гострі дискусії питання про можливість надання повноважень щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя несудовим органам, таким як органи державної реєстрації актів цивільного стану, нотаріусам, а також питання про граничний термін дії режиму окремого проживання подружжя, який встановлений законодавством країн Західної Європи. Крім того, слід визначитись із причинами, які можуть бути підставою для прийняття позитивного рішення суду або іншого

юрисдикційного органу про встановлення режиму окремого проживання подружжя, а також визначити проблеми судової практики з питань вирішення справ про встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Науково-теоретичною базою дисертації є теоретичні розробки, праці відомих українських вчених-юристів, таких як: Н. А. Аблятіпова, Е. М. Багач, О. О. Білик, Ю. В. Білоусов, М. В. Бориславська, В. А. Ватрас, О. Б. Верба-Сидор, У. Б. Воробель, К. М. Глиняна, В. С. Гопанчук, Л. В. Грицишина, В. Ю. Євко, І. В. Жилінкова, О. М. Калітенко, І. О. Костяшкін, Л. В. Красицька, Б. К. Левківський, Т. М. Лежнева, Л. В. Липець, С. М. Лепех, М. О. Німак, О. В. Оніщенко, О. М. Пономаренко, І. Е. Ревуцька, О. В. Розгон, З. В. Ромовська, О. І. Сафончик, В. М. Старчук, О. В. Старчук, М. О. Стефанчук, В. І. Труба, Е. О. Харитонов, С. Я. Фурса, С. В. Черноп'ятов, О. Ю. Черняк, Ю. С. Червоний, Г. В. Чурпіта, О. С. Юнін, М. П. Юніна, М. М. Ясинок, та інші. Тематиці режиму окремого проживання подружжя були присвячені дисертаційні дослідження О. О. Білик та С. М. Лепех, окремі аспекти сепарації розглядалися в дисертаціях М. І. Байрачної, І. Е. Ревуцької та О. І. Сафончик. У вище вказаних наукових працях були досліджені окремі проблеми правової природи режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві (в тому числі в історико-правовому та компаративістському контексті, в частині дослідження його співвідношення із іншими сімейно-правовими інститутами, такими як розірвання та припинення шлюбу, окремих процесуальних аспектів встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя та їх правових наслідків). В той же час, можемо зазначити, що не усі проблемні моменти правового регулювання сімейного законодавства про режим окремого проживання подружжя, були досліджені у правовій доктрині. Зокрема, недостатньо дослідженими залишилися питання сутності режиму окремого проживання подружжя, його загальних та спеціальних ознак, процесуального порядку встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя, можливостей альтернативних способів встановлення та припинення цього правового режиму тощо.

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що дослідження

питання режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві є актуальним, має важливе наукове значення, в тому числі і для юридичної практики.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 29 жовтня 2018 року, протокол № 3.

Мета і задачі дослідження. Мета полягає у розробленні науково-теоретичної концепції сучасного розуміння правового режиму окремого проживання подружжя, виявлення основних теоретичних та прикладних проблем даного сімейно-правового інституту, а також формування наукових висновків та пропозицій стосовно вдосконалення чинного сімейного законодавства у даній галузі дослідження.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження передбачено вирішення таких *задач*:

- здійснити аналіз теоретико-правових проблем визначення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві;
- з'ясувати поняття, основні риси та правову природу режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві в контексті його співвідношення із суміжними правовими поняттями сімейного права;
- проаналізувати особливості встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя, в тому числі в судовому та договірному порядку;

- з'ясувати основні наукові підходи до класифікації та визначити зміст майнових юридичних наслідків режиму окремого проживання подружжя;
- розкрити зміст правових наслідків немайнового характеру у разі встановлення режиму окремого проживання подружжя;
- запропонувати науково-обґрунтовані пропозиції по вдосконаленню норм сімейного законодавства, якими врегульовано питання режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві.

Об'єктом дослідження є сімейні правовідносини, пов'язані із встановленням та дією режиму окремого проживання подружжя (сепарацією шлюбу).

Предметом дослідження є інститут окремого проживання подружжя у сімейному праві (сепарація шлюбу).

Методи дослідження. Достовірність та обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечується шляхом використання таких методів: діалектичного, формально-логічного, системно-структурного, історико-правового, порівняльно-правового. Їх використання дозволило визначити правову природу режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві. Зокрема, використання *діалектичного методу* дослідження дало змогу розкрити зміст таких понять як «окреме проживання подружжя» та «режим окремого проживання подружжя», «фактична сепарація», «поновлення сімейних відносин» (підрозділи 1.1, 2.2), зміст підстав встановлення режиму окремого проживання подружжя (підрозділ 2.1). *Формально-логічний* метод дав можливість визначити поняття окремого проживання подружжя та поновлення сімейних відносин як підстави для припинення правового режиму окремого проживання подружжя (підрозділи 1.1, 2.2), а також з'ясувати особливості реалізації правових наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя для їх учасників сімейних відносин (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2). Цей же метод використано у підрозділі 1.1 для відмежування поняття «режим окремого проживання подружжя» від інших подібних понять. *Системно-структурний* метод дозволив у підрозділі 3.1 сформулювати основні підходи до класифікації майнових правових наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя, а у підрозділі 3.2 –

розкрити види правових наслідків немайнового характеру. У підрозділі 1.2 використано *історико-правовий* метод, що дозволило дослідити особливості правового регулювання інституту правового режиму окремого проживання подружжя за законодавством, яке раніше діяло на українських землях. *Порівняльно-правовий* метод дав змогу дослідити відмінності у визначенні поняття та основних правових наслідків правового режиму окремого проживання подружжя за законодавством України та інших держав (підрозділ 1.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням поняття та правової природи режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано такі наукові положення:

вперше:

1) визначено поняття «окреме проживання подружжя» як стан шлюбних відносин, який виникає у зв'язку із фактичним припиненням шлюбних відносин без встановлення режиму окремого проживання подружжя (фактична сепарація) або із встановленням режиму окремого проживання подружжя судом (юридична сепарація) з метою збереження шлюбу і виступає як альтернатива розірванню шлюбу, коли подружжя фактично припиняє ведення спільного господарства, бюджету, проживання, однак зберігає статус подружжя у відносинах з дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, іншими учасниками сімейних відносин, в тому числі органами державної влади, місцевого самоврядування;

2) запропоновано встановити перелік підстав, які свідчать про неможливість або небажання подружжя проживати спільно у сімейному законодавстві, зокрема доповнити ст. 119 СК України такими причинами, як: алкоголізм, наркоманія подружжя, подружня зрада, загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, а також тривала (понад рік) відсутність одного з подружжя з об'єктивних причин (в тому числі через відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення), що дозволить краще захистити права подружжя

та зменшить суб'єктивний чинник при визначенні правомірності встановлення режиму окремого проживання подружжя;

3) запропоновано передбачити державну реєстрацію встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя у Реєстрі окремого проживання подружжя, органами державної реєстрації актів цивільного стану у разі встановлення або припинення режиму сепарації судовим рішенням або нотаріусом у разі встановлення або припинення режиму сепарації відповідним договором про окреме проживання;

4) запропоновано передбачити можливість визнання встановлення або припинення режиму окремого проживання фіктивним з тих самих причин, які передбачені у ст. ст. 40 та 108 СК України для визнання фіктивним укладення шлюбу та його розірвання, а також визначити правові наслідки фіктивності, з урахуванням відповідних положень ст. 45 та 46 СК України;

вдосконалено:

5) поняття режиму окремого проживання подружжя як правового режиму, що встановлений судом, на підставі спільної заяви подружжя, позову одного з них, укладеного договору про окреме проживання (сепараційного договору), у зв'язку із неможливістю та/або небажанням подружжя або одного з них спільно проживати та підтримувати шлюбні відносини (які однак не припиняються остаточно і продовжують існувати з метою реалізації взаємних прав та обов'язків подружжя, в тому числі у їх відносинах з іншими учасниками сімейних відносин), який встановлюється на певний строк або безстроково, може бути припинений судом або із спільної ініціативи подружжя і передбачає виникнення ряду правових наслідків, притаманних припиненню шлюбу, передусім у майновій сфері та у сфері визначення походження дитини;

б) існуючий в юридичній доктрині підхід щодо змісту юридичної сепарації як форми захисту інтересів подружжя у майновій сфері, зважаючи на дію презумпції роздільності майна, набутого в період сепарації та блокування презумпції шлюбного походження дитини, народженої через 10 місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя;

7) перелік ознак режиму окремого проживання подружжя, таких як: а) загальні, які спільні для сепарації та припинення шлюбу (в аспекті правових наслідків, визначених у ст. 120 СК України та інших наслідків, які передбачені законодавством зарубіжних держав, якими найчастіше є припинення права на спадкування щодо майна померлого подружжя, права на утримання з боку іншого подружжя, а в окремих випадках – права проживання у сімейному житлі) та спільні для сепарації та зареєстрованого шлюбу (в аспекті збереження усіх взаємних прав та обов'язків подружжя, крім визначених у ст. 120 СК України, та статусу подружжя у сімейних відносинах із дітьми, іншими учасниками сімейних відносин та третіми особами); б) спеціальні (наявність особливих підстав для його встановлення та припинення; змішаний характер встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя; встановлення режиму окремого проживання подружжя є підставою призупинення шлюбних відносин на певний час, однак таке призупинення може стосуватися не усіх шлюбно-сімейних відносин, а лише певної їх частини; строковий характер дії правового режиму окремого проживання подружжя);

8) перелік фактичних підстав встановлення режиму окремого проживання подружжя, зокрема визначено такі причини, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно: відсутність спільних життєвих цілей та сімейних інтересів, що унеможлиблює спільне сімейне життя та шлюбні відносини, тривале окреме проживання, відсутність ведення спільного господарства, наявність різних поглядів на життя, відсутність взаєморозуміння у сім'ї, відсутність ведення спільного господарства, відсутність бажання надалі проживати разом, сімейні суперечки і конфлікти, що призвело до напружених відносин, відсутність наміру поновити спільне проживання, зловживання одним із подружжя спиртними напоями, відсутність інтересу до виховання власної дитини, сварки та фізичне насилля до іншого з подружжя;

9) поняття та природи поновлення сімейних відносин в аспекті дисертаційного дослідження, яке слід розуміти як фактичне припинення режиму окремого проживання подружжя через повернення до спільного проживання та

спільної реалізації сімейних прав та обов'язків, які належать їм як подружжю; в той же час, поновлення сімейних відносин може свідчити про фактичне припинення сепарації, однак не про її припинення відповідно до ч. 2 ст. 120 СК України, крім випадків, якщо таке поновлення відбулося одночасно повідомленням нотаріуса у разі, якщо підставою для встановлення відповідного режиму став договір про окреме проживання

набули подальшого розвитку:

10) положення щодо можливості встановлення режиму окремого проживання подружжя через прийняття судом рішення за позовом подружжя, а у разі спільної позиції щодо можливості запровадження сепарації – через укладення договору про окреме проживання, який підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації і в якому визначають особливості реалізації правових наслідків, визначених ст. 120 СК України, а також визначаються й інші правові наслідки, в тому числі позбавлення права на утримання та/або спадкування у разі, якщо причиною для встановлення відповідного правового режиму стало фізичне або психічне насильство одного подружжя щодо іншого; визначення порядку користування сімейним житлом; визначення особливостей виховання дитини подружжям, в тому числі тим з подружжя, яке проживатиме окремо. При цьому, слід погодитися із висловленою думкою у правовій доктрині, що порядок припинення режиму окремого проживання має перебувати у прямій залежності з порядком його встановлення;

11) положення про можливість втрати права на утримання та на спадкування у разі встановлення режиму окремого проживання подружжя в частині можливості такої втрати за рішенням суду у разі, якщо причиною для встановлення відповідного правового режиму стало фізичне або психічне насильство одного подружжя щодо іншого;

12) положення про часові рамки перебування подружжя у режимі окремого проживання подружжя, які залежать від часу набрання законної сили відповідним судовим рішенням або від часу державної реєстрації договору про окреме проживання, а також може зумовлюватися рядом інших юридичних фактів, таких

як смерть одного з подружжя, розірвання шлюбу або його припинення з інших підстав, закінчення строку, на який встановлювався режим окремого проживання договором про окреме проживання або судовим рішенням про встановлення відповідного правового режиму;

13) дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання підстав та правових наслідків режиму окремого проживання подружжя у державах Європейського Союзу, суміжних з Україною держав та США, в частині наукового дослідження можливості врахування зарубіжного досвіду в сімейному законодавстві України;

14) дослідження змісту законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало режим окремого проживання подружжя в частині наукового дослідження періоду дії законодавства Російської та Австро-Угорської імперії, а також держав, до складу яких входили західноукраїнські землі в період 20-30-х років ХХ ст.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків та пропозицій дисертації у:

– у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень поняття та правової природи режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві;

– у навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Сімейне право»;

– у нормотворчому процесі – для удосконалення сімейного законодавства, яким врегульовано підстави та правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Оксанюка Олега Анатолійовича у законотворчу діяльність від 11.11.2021 року № 04-26/18-2021/348890(706538), додаток Б);

– у правозастосовній діяльності – при вирішенні судом спорів, що виникають з питань встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на таких наукових та науково-практичних конференціях та круглих столах: Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року), Міжнародній науковій конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.), Міжнародній науковій конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.), V Міжнародній науково-практичній on-line конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Суми, 20-21 травня 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (м. Київ, 14-15 травня 2021 р.), Міжнародній науковій конференції «Двадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 1 жовтня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 11 наукових працях, зокрема в 4 наукових статтях у фахових виданнях України, 1 науковій статті у наукових періодичних виданнях іншої держави, 6 тезах доповідей на конференціях та інших наукових заходах.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, до яких входять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 205 сторінок, з них основного тексту – 175 сторінок. Список використаних джерел складається з 180 найменувань і міститься на 19 сторінках, три додатки розміщено на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

1.1 Поняття та юридична природа режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві

Відповідно до ст. 119 СК України за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. Запровадження даного правового режиму зумовлює істотні зміни у сімейних правах та обов'язках подружжя, які визначені у ст. 120 СК України. Такими правовими наслідками в СК України визначаються зміни у правовому режимі набутого за час дії сепарації шлюбу майна, а також зміни у презумпції шлюбного походження дитини, яке ставиться під сумнів. В СК України визначено порядок запровадження режиму окремого проживання подружжя, а також припинення цього правового режиму. В той же час, слід зазначити, що цей правовий режим є однією із новел СК України, оскільки сімейне право, яке діяло на українських землях, передусім в період їх входження до складу Російської імперії та СРСР не знало даного правового інституту [105, с. 94] (про що піде мова в наступному підрозділі дисертації). У зв'язку із цим, в сімейно-правовій доктрині питання щодо правової природи режиму окремого проживання подружжя не перестає залишатися дискусійним і неоднозначним. Зокрема, як вірно зазначила Т. Кириченко, поширеність встановлення режиму окремого проживання подружжя та відсутність його легального визначення зумовили активізацію наукових досліджень, предметом яких стали зміст і сутність сепарації, її характеристика та визначення проблематики [70, с. 30].

Проведемо короткий огляд вітчизняної сімейно-правової доктрини, яка досліджує питання поняття, ознак та змісту режиму окремого проживання подружжя.

Зокрема, спочатку звернемо увагу на позицію З. В. Ромовської, як автора СК України, яка була ініціатором введення у сімейне законодавства інституту сепарації шлюбу. Науковець зазначає, що режим окремого проживання подружжя або сепарація – це лише крок до розірвання шлюбу, але ще не саме розірвання, за її допомогою можливість розірвання шлюбу відсувається на майбутнє, а може не здійснитися ніколи, вона є юридичним закріпленням одного із проявів права кожного із подружжя на особисту свободу, в тому числі права вибору свого місця проживання; правові наслідки сепарації не дають нікому з подружжя можливості недобросовісно скористатися «вигодами» шлюбу, такими як презумпція батьківства та презумпції спільної сумісної власності [136, с. 184; 137, с. 238]. В цілому позитивно ставлячись до запровадження даного правового інституту, виділяючи правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя, а також процесуальний порядок встановлення та припинення дії цього правового режиму, науковець на жаль не виділяє поняття та ознак режиму сепарації, які б свідчили про наявність саме режиму окремого проживання подружжя, а не про фактичне припинення шлюбних відносин (останній стан шлюбно-сімейних відносин науковець називає фактичною сепарацією, зазначаючи, що вона не має юридичних наслідків, які настають при встановленні режиму окремого проживання подружжя (юридичної сепарації)). Однак сама ж З. В. Ромовська досить широко у подальшому тлумачить положення ст. 119 СК України і передбачає, що сепарація може бути використана і не як «проміжок» між шлюбом і розлученням, а у разі виїзду одного з подружжя на тривалий час за кордон, чи засудження до позбавлення волі [136, с. 184; 137, с. 235]. Однак, не можемо погодитися із висновками вченої щодо переваг сепарації в аспекті неможливості недобросовісної сторони у шлюбно-сімейних відносинах скористатися перевагами шлюбу, зважаючи на те, що дитина, зачата в період фактичної сепарації, буде вважатися спільною дитиною подружжя і чоловік, батьківство котрого презюмується, повинен подавати позов про оспорення батьківства в порядку, передбаченому ст. 136 СК України; так само майно, набуте подружжям в період фактичної сепарації є спільною сумісною власністю

подружжя. Тобто певні переваги має лише юридична сепарація, а фактична сепарація не має жодних правових наслідків. В той же час, встановлення режиму окремого проживання подружжя можемо вважати певною мірою формою захисту окремих сімейних прав подружжя. Однак, навряд чи режим окремого проживання є кроком до розірвання шлюбу, навпаки це спосіб вирішення спірних питань, які виникли у подружжя і заважають йому проживати спільно через реєстрацію окремого проживання шляхом прийняття відповідного судового рішення, яке зумовлює ряд правових наслідків, спрямованих на захист окремих сімейних прав подружжя, які стають особливо актуальні саме у разі розірвання шлюбу і подальшого поділу майна й встановлення батьківства дитини, яка зачата в період, коли подружжя проживало окремо і відповідно передбачати правову презумпцію походження її від чоловіка у зареєстрованому шлюбі було б недоцільно.

Інший український науковець В. П. Мироненко, зазначаючи на тому, що сепарація – це легалізація окремого проживання подружжя, тобто відсутність фактичних шлюбних відносин при збереженні дії зареєстрованого шлюбу [94, с. 231], зосереджується виключно на положеннях ст. ст. 119 та 120 СК України, а не на сутності режиму окремого проживання подружжя, її правовій природі, визначальних рисах та правових наслідках для подружжя, їхніх дітей та інших учасників сімейних відносин. В той же час, можемо погодитися із тим, що встановлення режиму окремого проживання подружжя є саме легалізацією окремого проживання подружжя в аспекті саме встановлення такого факту судом через прийняття відповідного рішення – саме встановлення факту, а не встановлення сепарації, оскільки юридичній сепарації як правило передуює фактична. Про це свідчить і судова практика. Зокрема, в рішенні Києво-Святошинського районного суду Київської області від 22 березня 2017 року у справі № 369/11934/16-ц про встановлення режиму окремого проживання подружжя було встановлено, що між позивачем та відповідачем шлюбні відносини були припинені ще з 1 серпня 2016 року [126]. В іншому рішенні Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 11 січня 2021 року у справі № 589/3765/20 про встановлення режиму окремого проживання подружжя

було встановлено, що сторони не проживають спільно ще з 2017 року [134]. Позивач та відповідач не проживали разом з 2014 року, хоча звернулися з позовом про встановлення режиму окремого проживання подружжя лише 2017 року, на підставі відповідної спільної заяви, про що було ухвалено рішення Зарічного районного суду міста Суми від 27 лютого 2018 року у справі № 591/4508/17 [123]. Таким чином, юридична сепарація є по суті легалізацією фактичної, метою такої легалізації є захист сімейних прав та законних інтересів подружжя, передусім у майновій сфері, а також у питанні захисту від необґрунтованого виконання батьківських обов'язків щодо дитини, яка в принципі не є дитиною чоловіка у зареєстрованому шлюбі, зважаючи на окреме проживання подружжя (у зв'язку із чим відбувається блокування презумпції походження дитини від батька із впливом десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя). Про це зазначає також Г. В. Чурпіта, яка зазначає, що встановлення режиму окремого проживання подружжя є одним з ефективних способів захисту сімейних прав та інтересів шляхом встановлення судом особливого шлюбного правовідношення, за допомогою якого забезпечується збереження шлюбу із одночасним розширенням кола особистих немайнових та майнових сімейних прав та інтересів подружжя [175; 176, с. 18].

Чітко негативну позицію щодо режиму окремого проживання подружжя обстоювали Ю. С. Червоний та І. В. Жилінкова. На думку науковців, запровадження режиму окремого проживання подружжя не є доцільним з практичної точки зору (хоча виправдане його існування в країнах, в яких розірвання шлюбу є неможливим або існують обмеження для його розірвання), з наступних причин: по-перше, встановлення режиму окремого проживання подружжя утруднює встановлення правового режиму майна, набутого у шлюбі, у разі зловживанням правом на звернення до суду щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя; по-друге, подружжя, яке фактично проживає окремо рідко звертається до суду із заявою чи позовом про встановлення режиму сепарації; по-третє, Конституція України закріплює вільний вибір місця проживання, причому незалежно від того, перебуває особа в шлюбі чи ні, тобто

чоловік і дружина можуть проживати як разом, так і окремо на власний розсуд [96, с. 192; 152, с. 373]. Щодо недоліків встановлення режиму окремого проживання подружжя зазначає також О. І. Сафончик, яка додатково зазначає на тому, що небажання подружжя проживати разом може бути реалізовано не лише в судовому порядку шляхом встановлення відповідного правового режиму сепарації, а й особисто на власний розсуд, в тому числі через застосування фактичної сепарації; відсутність законодавчого закріплення максимального строку перебування подружжя у режимі окремого проживання збільшує імовірність існування фактично зруйнованих шлюбів тривалий час, при цьому подружжя або один із них може знаходитися у фактичних шлюбних відносинах з іншими особами, що не впливатиме позитивно на правовідносини між подружжям [95, с. 212-213; 142, с. 5;]. На тому, що «введення правил щодо окремого проживання подружжя в законодавство України можна вважати скоріш теоретичним експериментом, ніж відповіддю на виклик практики» і що цей правовий режим є більш актуальним для країн, в яких заборонено розірвання шлюбу або встановлені для нього суттєві обмеження зазначають автори науково-практичного коментаря, в тому числі Ю. В. Білоусов та В. А. Ватрас [10]. В той же час, не можемо погодитися із цими недоліками інституту окремого проживання подружжя. По-перше, встановлення правового режиму окремого проживання подружжя відбувається за рішенням суду, яке є індивідуальним правовим актом, який набирає законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а тому суд, в подальшому встановлюючи право власності на майно, набуте в період дії режиму окремого проживання подружжя, може чітко визначити момент, з якого набуте майно буде належати подружжю не на праві спільної сумісної власності, а на праві спільної часткової власності (у разі спільного набуття) або особистої приватної власності одного із подружжя. Інший момент – припинення дії відповідного правового режиму, встановити тяжче, оскільки СК України у ч. 2 ст. 119 СК України передбачає можливість припинення режиму окремого проживання подружжя не тільки шляхом прийняття рішення суду про відповідне припинення, а й шляхом фактичного

поновлення сімейних відносин. Однак, про що мова піде пізніше, це є недолік законодавчої техніки, визначеної у СК України і якщо чіткіше визначити момент припинення відповідного правового режиму (виходячи із досвіду зарубіжних держав) цього недоліку можна позбутися, оскільки суд матиме можливість визначити правовий режим майна, набутого в період спільного та в період роздільного проживання. По-друге, практика нечастого звернення до суду подружжя, яке перебуває у фактичній сепарації, не свідчить про непотрібність даного правового інституту, а говорить лише про те, що подружжя ототожнює юридичну сепарацію із майже розірванням шлюбу, що потребує більш чіткого визначення причин та мети сепарації у сімейному законодавстві, що повинна виявлятися у спробі збереження шлюбно-сімейних відносин між подружжям та наданні певних гарантій для подружжя у зв'язку із цим. По-третє, виключення із СК України норми про можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя не вплине на кількість випадків роздільного проживання подружжя і можливість їх вступу у фактичні шлюбні відносини із іншими особами, просто роздільне проживання буде фактичним і не матиме правових наслідків для подружжя. Як вже зазначалося вище звернення до суду щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя відбувається в період фактичної сепарації, при цьому цей період може бути достатньо тривалим. Вилучення із сімейного законодавства інституту окремого проживання подружжя лише сприятиме порушенню сімейних прав та законних інтересів подружжя.

Безперечно доцільним вважає режим окремого проживання С. Я. Фурса, обґрунтовуючи це твердження так: «Якщо між подружжям має місце тимчасовий розлад, склалися напружені стосунки, то їхнє окреме тимчасове проживання дасть можливість задуматися над деякими моментами їх сімейного життя, поміркувати наодинці, проаналізувати свою поведінку у сім'ї та дійти висновків про можливість подальшого проживання однією сім'єю чи, можливо, ставити питання про розірвання шлюбу» [153, с. 329]. Із цим однак не погоджується І. В. Апопій, яка зазначає, що відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України (а саме ч. 7 ст. 240 та п. 4 ч. 1 ст. 251) суд може відкласти розгляд справи

або зупинити провадження у справі, надавши подружжю час для примирення, що робить непотрібним інститут окремого проживання подружжя саме в аспекті способу уникнути розірвання шлюбу і примирення подружжя [8, с. 118-119]. Негативно до цього правового інституту ставиться і пропонує його виключити із СК України Б. К. Левківський, який зазначає: «Якщо чоловік і жінка не бажають продовжувати сімейно-шлюбні відносини, не бажають вести спільне господарство, спільне народження та виховання дітей, тобто якщо сім'я фактично розпалася і не виконує своїх функцій, чи потрібно зберігати «видимість шлюбу» [84, с. 79-80]. Можемо погодитися із позицією С. Я. Фурси щодо того, що встановлення режиму окремого проживання подружжя дозволяє вирішити конфліктні питання, які були викликані спільним проживанням або прийти до висновку щодо неможливості їх вирішення і доцільності подальшого розірвання шлюбу (хоча саме в цей період подружжя потенційно може досягти спільної згоди щодо умов поділу майна, щодо місця проживання дитини та умов її утримання тощо). Те, що в цивільному процесуальному законодавстві передбачена альтернатива для подружжя – через примирення сторін вже під час розгляду позову про розірвання шлюбу не суперечить існуванню сепарації як способу примирення подружжя, яке відбувається ще до подання позову про розірвання шлюбу. На жаль, ні С. Я. Фурса, ні І. В. Апопій не визначають поняття та ознаки режиму окремого проживання подружжя, хоча і визначають ряд проблемних аспектів застосування положень ст. ст. 119 та 120 СК України в судовій та правозастосовчій практиці.

Як зазначає М. В. Бориславська, сепарація є явищем, яке має компромісний характер, оскільки може виступати як альтернатива розлученню, а може розглядатися як процедура примирення при розірванні шлюбу [24, с. 69-70]. Виходячи із цього, режим окремого проживання подружжя має позитивний характер, дозволяючи зберегти шлюбні відносини між подружжям, надавши йому можливість вирішити наявні суперечності у більш комфортному для цього середовищі.

І. О. Костяшкін називає встановлення режиму окремого проживання подружжя прикладом юридичної фікції, коли в умовах відсутності фактичних сімейних відносин суд за заявою подружжя або за позовом одного з них встановлює режим окремого проживання, зберігаючи при цьому за чоловіком і жінкою правовий статус подружжя [79, с. 68].

На думку В. І. Труби, режим окремого проживання має встановлюватися тоді, коли бажання одного або обох з подружжя жити разом серйозно порушене, однак розпад сім'ї і продовження спільного життя не є безумовним і обидва з подружжя, або одне з них має сподівання на примирення, виправлення ситуації, що склалася. Це, наприклад, може бути тоді, коли фактичне окреме проживання подружжя на момент подання заяви до суду одним з них або обома тривало певний час, що має бути зафіксовано в законі, тоді, коли обов'язки подружжя у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї не виконуються, що на сьогодні закріплено в сімейному законодавстві і має вияснитися в процесі судового розгляду справи про розірвання шлюбу тощо [161, с. 43]. На думку вченого режим окремого проживання подружжя за своєю правовою природою – це захід примирення подружжя у справах про розірвання шлюбу [161, с. 45]. В той же час, дане твердження сильно звужує зміст поняття режиму окремого проживання подружжя, оскільки воно не зводиться тільки до примирення подружжя, останнє є метою встановлення цього правового режиму, однак передусім його встановлення є засобом захисту окремих прав подружжя у майновій та особистій немайновій сферах, зважаючи на роздільне проживання і фактичне припинення виконання обов'язків подружжя, у зв'язку із чим, і подається відповідна заява про встановлення режиму окремого проживання подружжя до суду. Якби єдиною метою сепарації було примирення подружжя, було б достатньо фактичної сепарації без її юридичного оформлення; однак саме встановлення її судом надає подружжю, яке проживає окремо, відповідний правовий захист.

Як зазначає С. В. Черноп'ятов режим окремого проживання – це особливе правове положення подружжя, яке встановлюється у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно судом за позовом одного

з подружжя в порядку позовного провадження або за спільною заявою подружжя в порядку окремого провадження і полягає в тому, що до відносин між подружжям застосовуються такі правила: майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі; дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка [174, с. 184]. Також науковець визначає ряд проблемних питань застосування ст. ст. 119 та 120 СК України в судовій та правозастосовчій практиці, однак не торкається питання власне призначення даного сімейно-правового інституту.

На думку В. І. Цимбалюк, введення в сімейне законодавство України інституту окремого проживання подружжя є позитивним моментом, оскільки його встановлення дозволяє вберегти одружених від прийняття поспішних, невважених рішень, допоможе зберегти сім'ю та захистити майнові інтереси подружжя [167, с. 164]. Певною мірою встановлення режиму окремого проживання подружжя дійсно дозволяє захистити майнові інтереси подружжя, оскільки майно, набуте в період дії цього правового режиму є особистою приватною власністю того з подружжя, який його набув, що в подальшому буде враховане у разі розірвання шлюбу та проведення поділу майна подружжя і виключить це майно з переліку того, що підлягає поділу як спільна сумісна власність.

О. І. Оніщенко також називає окреме проживання подружжя альтернативою розлученню, наслідки його встановлення мають як спільні риси, так і відрізняються від наслідків припинення шлюбу [108, с. 47-48]. Про співвідношення режиму окремого проживання подружжя та суміжних із ним понять, в тому числі припинення шлюбу, піде мова нижче.

Аналогічно, Л. В. Липець, зазначає, що: «сім'я у стані сепарації завжди краще, аніж розлучення, поділ майна і найприкріше – глибока душевна травма для дітей та кожного з подружжя», саме тому, на його думку, введення режиму сепарації у вітчизняне законодавство було надзвичайно позитивною і необхідною новелою для багатьох українських родин. В той же час, науковець визнає, що

сепарація може встановлюватися і з метою започаткування фактичних шлюбних відносин, що не відповідає меті режиму окремого проживання подружжя з моральної точки зору, і безперечно тільки призведе до повного припинення шлюбних відносин між подружжям. Вчений визнає, що для релігійних пар (попри те, що релігійні норми сімейне законодавство не визнає джерелами сімейного права, за винятком врахування їх як звичаєвих судом в окремих випадках в силу ст. 11 СК України) даний правовий режим є альтернативою розірвання шлюбу, яке для них є неприпустимим з релігійної точки зору [89, с. 27]. Сепарацію науковець визначає як встановлений рішенням суду або органом державної реєстрації актів цивільного стану режим окремого проживання подружжя за заявою або позовом подружжя або одного з них, у разі небажання подружжя мати подружні стосунки та вести спільно господарство, незалежно від того проживає таке подружжя в одному чи в різних помешканнях, або неможливість подружжя з об'єктивних причин проживати разом, і до того ж, відсутність змоги часто та регулярно бачитись, внаслідок чого окреме проживання стає тривалим [88, с. 160-161]. Науковець пропонує виділяти гостьовий шлюб як підвид сепарації за умови частих та регулярних побачень чоловіка та дружини, які проживають окремо [89, с. 38].

О. М. Пономаренко визначає режим окремого проживання подружжя як особливий порядок правового регулювання відносин подружжя, які не мають можливості і (або) не бажають проживати спільно, щодо яких є рішення суду про встановлення режиму окремого проживання. Науковець визначає ряд рис, які є спільними із розірванням шлюбу: а) наслідки, які передбачені законодавством у зв'язку з встановленням режиму окремого проживання подружжя або розірванням шлюбу поширюються на майбутні відносини жінки та чоловіка; б) встановлення режиму окремого проживання подружжя та розірвання шлюбу не припиняє прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором, якщо інше не передбачено останнім або не відповідає сутності відносин; в) встановлення режиму окремого проживання подружжя та розірвання шлюбу не впливає на батьківські права та обов'язки жінки та чоловіка; г) не діє презумпція права спільної сумісної

власності на майно, яке набуто після розірвання шлюбу або встановлення режиму окремого проживання подружжя, та презумпція батьківства в разі народження дитини після спливу 10 місяців після розірвання шлюбу або встановлення режиму окремого проживання подружжя. Відмінність окремого проживання подружжя та розірвання шлюбу на думку О. М. Пономаренко полягає у тому, що: а) розірвання шлюбу є підставою припинення шлюбних відносин, а встановлення режиму окремого проживання подружжя є підставою призупинення шлюбних відносин на певний час; б) розірвання шлюбу можливе в адміністративному або судовому порядку, встановлення режиму окремого проживання подружжя – тільки у судовому; в) розірвання шлюбу припиняє правовий статус подружжя, встановлення режиму окремого проживання подружжя – не припиняє прав та обов'язків подружжя; г) розірвання шлюбу є остаточним (винятком є поновлення шлюбу у разі з'явлення особи, яка була визнана безвісно відсутньою), сепарація має строковий характер – режим окремого проживання подружжя припиняється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду [29, с. 362-363]. Науковець також визначає ознаки, які вирізняють режим окремого проживання подружжя від фактичного припинення шлюбних відносин (фактичної сепарації): а) встановлення режиму окремого проживання подружжя здійснюється тільки за рішенням суду, фактична не потребує ніяких формальних дій; б) встановлення режиму окремого проживання подружжя призупиняє дію презумпції права спільної сумісної власності на набуто у шлюбі майно та презумпції батьківства чоловіка щодо дитини, народженої дружиною після спливу 10 місяців з моменту встановлення сепарації, фактична сепарація не тягне таких прав, наслідків, крім випадку, коли відповідно до ч. 6 ст. 57 СК України суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуто нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин. Рішення суду щодо визнання майна особистою приватною власністю дружини, чоловіка має зворотну дію, тобто поширюється на правовідносини, які виникли до набрання ним чинності. Рішення суду про встановлення режиму окремого

проживання подружжя поширюється тільки на майбутні правовідносини [29, с. 361].

З іншого боку, О. О. Білик називає режимом окремого проживання такий стан шлюбних відносин, що виникає на підставі рішення суду чи договору, за якого особи з метою подальшого примирення чи припинення шлюбу, не припиняючи його на даному етапі остаточно, перестають жити як подружжя, незалежно від проживання в одному чи окремих помешканнях [15, с. 56; 147, с. 257]. Дійсно, режим окремого проживання подружжя є по суті юридичним фактом-станом, оскільки є конкретною життєвою обставиною, яка виникає внаслідок діянь чи подій, що характеризується відносною стабільністю та тривалим періодом існування, протягом якого самотійно або у сукупності з іншими юридичними фактами постійно або періодично спричиняє сімейно-правові наслідки та не погашається в однократному акті правового застосування [34, с. 50; 72, с. 167]. Запровадження законодавцем режиму окремого проживання подружжя в СК України пояснюється прагненням зберегти шлюб шляхом надання йому додаткового часу (строк якого не встановлений законом) для обмірковування свого рішення щодо подальшого перебування в шлюбі, оскільки, діючи під впливом емоцій, чоловік і дружина не завжди об'єктивно ухвалюють рішення щодо розлучення, про яке згодом жалкують [15, с. 3]. Науковець виділяє такі ознаки режиму окремого проживання подружжя: встановлюється за рішенням суду за заявою подружжя або позовом одного з них; підставами є неможливість або небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно; припиняється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя; не припиняє прав та обов'язків подружжя, але має своїм наслідком припинення певних шлюбних презумпцій; може мати самотійний характер по відношенню до розлучення, існувати паралельно з ним або служити підставою для останнього; за загальним правилом, проживання в одному помешканні не стоїть на заваді встановленню режиму окремого проживання чи для того, щоб вважати подружжя сепарованим [15, с. 41, 43, 52].

У зв'язку із вище викладеним, можемо відмітити, що лише окремі науковці виділяють поняття режиму окремого проживання подружжя, ще менше науковців виділяють загальні (притаманні сепарації шлюбу та суміжним правовим інститутам) та спеціальні (притаманні лише сепарації, які відрізняють його від того правового режиму, який виникає при припиненні шлюбу) риси режиму окремого проживання подружжя, переважна більшість вчених зосереджується лише на правових наслідках встановлення режиму окремого проживання подружжя, а також процесуальному порядку його встановлення та припинення.

На нашу думку, можемо визначити наступні ознаки режиму окремого проживання подружжя: ті, які спільні із правовими режимами, які притаманні для наявності зареєстрованого шлюбу і для припинення шлюбу (загальні ознаки), а також ті, що є специфічними саме для режиму окремого проживання подружжя (спеціальні ознаки).

Загальними ознаками режиму окремого проживання подружжя, тобто такими, які є спільними із розірванням шлюбу, його припиненням, на нашу думку, є:

1) наявність правових наслідків, спільних для цих правових інститутів:

а) режиму особистої приватної власності на майно, набуте у відповідний період відсутності шлюбних відносин та дії режиму окремого проживання подружжя, розпорядження цим майном без врахування обмежень, які визначені ст. 65 СК України. З іншого боку, правовий режим спільної сумісної власності на майно, набуте в період до встановлення режиму окремого проживання подружжя та в період, після його припинення, зберігається. Так само визнається спільною сумісною власністю майно, набуде в період так званої фактичної сепарації, коли подружжя фактично припинило шлюбні відносини, в тому числі припинило спільне проживання, однак таке майно може бути визнано особистою приватною власністю одного з подружжя в силу ч. 6 ст. 57 СК України;

б) презумпції походження дитини не від чоловіка у випадку, якщо вона народжена дружиною після спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя (ч. 2 ст. 120 СК України), яка відповідає

аналогічній презумпції дитини, народженої після спливу десяти місяців після припинення шлюбу (ч. 2 ст. 122 СК України) – в обох випадках у чоловіка не виникають права та обов'язки як батька дитини, в тому числі аліментні зобов'язання;

в) інших наслідків, які передбачені законодавством зарубіжних держав, якими найчастіше є припинення права на спадкування щодо майна померлого подружжя, права на утримання з боку іншого подружжя, а в окремих випадках – права проживання у сімейному житлі (більш детально дані правові наслідки будуть розглянуті у підрозділі 1.3 дисертації);

2) правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя та розірвання шлюбу поширюються на суспільні відносини жінки та чоловіка, які виникають після встановлення відповідних правових режимів [105, с. 95].

В той же час, ознакою, спільною із ознаками зареєстрованого шлюбу, крім тієї, яка визначена нами при аналізі першої ознаки, загальної із ознаками припинення шлюбу, є те, що взаємні права та обов'язки подружжя, крім вище викладених, зберігаються; крім того, особи, які перебувають у режимі окремого проживання подружжя, зберігають свій статус подружжя (і відповідні правомочності) у своїх відносинах із дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, третіми особами, органами державної влади, місцевого самоврядування. Зокрема, встановлення режиму окремого проживання подружжя не припиняє прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором, якщо інше не передбачено останнім або не відповідає сутності відносин, зберігаються й відповідні права та обов'язки подружжя, які вони мають як батьки. В той же час, колишнє подружжя не має статусу подружжя, маючи відповідні права лише в майновому та аліментарному сенсі, прямо визначені законодавством, в тому числі право проживання у житлі наймача як «колишній член сім'ї» (ст. ст. 145, 156 Житлового кодексу УРСР).

Спеціальною ознакою режиму окремого проживання подружжя є наявність особливих підстав для його встановлення та припинення – в першому випадку такими підставами є неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з

подружжя проживати спільно з причин, які істотно ускладнюють спільне проживання подружжя, в другому – поновлення сімейних відносин, зважаючи на припинення причин, які зумовили неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно або зміна ставлення до них з боку подружжя. В даному контексті слід зазначити передусім на суб'єктивному чиннику – сприйняття ряду причин, які на думку подружжя або одного з них свідчать лише про неможливість проживання разом або до небажання до спільного проживання, але не до бажання повного припинення шлюбних відносин, як це має місце при розірванні шлюбу. В останньому випадку, сімейне законодавство взагалі не вимагає наявності причин, які б свідчили про фактичне припинення шлюбних відносин, достатньою є ініціатива обох з подружжя. Виняток становлять випадки, коли подружжя має дітей (коли суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей), а також, коли ініціатива про розірвання шлюбу виходить від одного з подружжя (в такому випадку орган державної реєстрації актів цивільного стану здійснює таке розірвання лише у випадках, прямо зазначених у ст. 107 СК України, а суд з'ясовує фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, бере до уваги наявність малолітньої дитини, дитини з інвалідністю та інші обставини життя подружжя, і постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення). Як бачимо, у випадку ініціативи лише одного з подружжя на розірвання шлюбу, повинні бути враховані підстави, які роблять подальше продовження шлюбних відносин неможливим – щодо випадків, коли шлюб розривається органом державної реєстрації актів цивільного стану, перелік таких підстав прямо визначений в СК України; щодо випадків, коли органом, який приймає рішення про розірвання шлюбу є суд, такі підстави прямо не визначені, в той же час, суд оцінює ці підстави щодо того чи вони дійсно є такими, що

зумовлюють припинення шлюбних відносин, при цьому врахування та відповідна оцінка цих підстав є обов'язком суду. Такими підставами зокрема можуть бути й ті причини, які стали підставою для пред'явлення заяви або позову про встановлення режиму окремого проживання подружжя, однак суб'єктивна сторона цього діяння інша – ці причини зумовлюють не просто небажання або неможливість проживання разом, а небажання зберігати існуючі шлюбні відносини [105, с. 95].

Також спеціальною ознакою режиму окремого проживання подружжя є змішаний характер його встановлення та припинення. Якщо ми говоримо про встановлення режиму окремого проживання подружжя, він встановлюється виключно у судовому порядку (через його встановлення в позовному або окремому провадженні залежно від того наявний чи відсутній спір про наявність/відсутність підстав, які свідчать про неможливість або небажання подружжя проживати разом), припинення ж його може відбуватися як в судовому порядку (у разі, якщо ініціатором відновлення шлюбних відносин є лише один із подружжя), так і в договірному (коли подружжя фактично поновлює шлюбні відносини). Щодо останнього способу, як свідчить зарубіжний досвід (про що буде мова йти в підрозділі 1.3), підставою встановлення режиму окремого проживання подружжя може стати відповідний сепараційний договір, який лише затверджується судом, рішення про затвердження договору, надає такому договору юридичної сили; в правовій доктрині також зазначається на тому, що договір про окреме проживання (сепараційний договір) може виступати самостійною підставою встановлення або припинення режиму окремого проживання подружжя (більш детально про це піде мова у підрозділі 2.1 дисертації). В той же час, розірвання шлюбу не може здійснюватися без рішення суду або органу державної реєстрації актів цивільного стану; фактичне припинення шлюбних відносин не має юридичних наслідків, так само як і фактична сепарація; поновлення розірваного шлюбу відбувається виключно за рішенням суду, постановленого за наявності умов, передбачених ст. ст. 117 та 118 СК України – спільної заяви та неперезування в іншому зареєстрованому шлюбі

та/або наявності рішення про скасування рішення суду про оголошення померлим або визнання особи безвісно відсутньою (що стало підставою для попереднього припинення шлюбу) [105, с. 96].

Можемо погодитися із висловленою О. М. Пономаренко думкою про те, що спеціальною ознакою режиму окремого проживання подружжя є те, що встановлення режиму окремого проживання подружжя є підставою призупинення шлюбних відносин на певний час, що відрізняє сепарацію від припинення шлюбу, в той же час, можемо зазначити, що таке призупинення може стосуватися не усіх шлюбно-сімейних відносин, а лише певної їх частини; при цьому, подружжя зберігає наявні майнові та особисті немайнові права, крім тих, які пов'язані із правовим режимом набутого в період сепарації майна, визначення походження дитини і відповідних прав, які виникають у зв'язку із цим, а також інших прав, визначених сімейним законодавством.

Ще однією спеціальною ознакою режиму окремого проживання подружжя є строковий характер дії даного правового режиму. Попри те, що суд не зобов'язаний встановлювати режим окремого проживання подружжя на певний строк, про строковий характер даного правового режиму зазначають ряд науковців, зокрема Л. Грицишина (яка пропонує закріпити в законодавстві можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя на строк від 1 до 3 років, а також визначає, що конкретний строк встановлення режиму сепарації притаманний німецькому або французькому законодавству [53, с. 132-133]), Л. В. Липець (який зазначає, що законодавець не прописує чітку можливість встановлення тимчасової сепарації, хоча і прямо не забороняє її [89, с. 29]), В. М. Старчук та О. В. Старчук (які вважають, що сепарація може встановлюватися лише на конкретний строк [157, с. 101]), М. О. Німак (яка зазначає, що оскільки законодавством питання щодо строку сепарації чітко не врегульоване, то такий режим може встановлюватися як із визначенням певного строку, так і без його визначення [99, с. 134-135]).

Підсумовуючи вище викладене, можемо стверджувати про те, що режим окремого проживання подружжя – це правовий режим, встановлений судом, на

підставі спільної заяви подружжя, позову одного з них, укладеного договору про окреме проживання (сепараційного договору), у зв'язку із неможливістю та/або небажанням подружжя або одного з них спільно проживати та підтримувати шлюбні відносини (які однак не припиняються остаточно і продовжують існувати з метою реалізації взаємних прав та обов'язків подружжя, в тому числі у їх відносинах з іншими учасниками сімейних відносин), який встановлюється на певний строк або безстроково, може бути припинений судом або із спільної ініціативи подружжя і передбачає виникнення ряду правових наслідків, притаманних припиненню шлюбу, передусім у майновій сфері та у сфері визначення походження дитини.

Ознаками режиму окремого проживання подружжя є:

1) загальні, спільні для сепарації та припинення шлюбу є наявність правових наслідків, спільних для цих правових інститутів, які поширюються на суспільні відносини жінки та чоловіка, які виникають після встановлення відповідних правових режимів:

а) режим особистої приватної власності на майно, набуте у відповідний період відсутності шлюбних відносин та дії режиму окремого проживання подружжя, розпорядження цим майном без врахування обмежень, які визначені ст. 65 СК України (з обмеженнями притаманне також фактичній сепарації в силу положень ч. 6 ст. 57 СК України);

б) презумпція походження дитини не від чоловіка у випадку, якщо вона народжена дружиною після спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, коли у чоловіка не виникають права та обов'язки як батька дитини, в тому числі аліментні зобов'язання;

в) інші наслідки, які передбачені законодавством зарубіжних держав, якими найчастіше є припинення права на спадкування щодо майна померлого подружжя, права на утримання з боку іншого подружжя, а в окремих випадках – права проживання у сімейному житті;

2) загальні, спільні для сепарації та зареєстрованим шлюбом: усі взаємні права та обов'язки подружжя, крім визначених у ст. 120 СК України,

зберігаються; особи, які перебувають у режимі окремого проживання подружжя, зберігають свій статус подружжя (і відповідні правомочності) у своїх відносинах із дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, третіми особами, органами державної влади, місцевого самоврядування.

3) спеціальні ознаки режиму окремого проживання подружжя, притаманні лише цьому правовому режиму:

а) наявність особливих підстав для його встановлення та припинення – в першому випадку такими підставами є неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно з причин, які істотно ускладнюють спільне проживання подружжя, в другому – поновлення сімейних відносин, зважаючи на припинення причин, які зумовили неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно або зміна ставлення до них з боку подружжя. В даному контексті значення має саме сприйняття ряду причин, які на думку подружжя або одного з них свідчать лише про неможливість проживання разом або до небажання до спільного проживання, але не до бажання повного припинення шлюбних відносин (або навпаки свідчать про можливість поновлення шлюбних відносин);

б) змішаний характер встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя – встановлення у судовому порядку (але допускається судово-договірний, коли суд затверджує укладений подружжям сепараційний договір), припинення – у судовому або договірному порядку;

в) встановлення режиму окремого проживання подружжя є підставою призупинення шлюбних відносин на певний час, однак таке призупинення може стосуватися не усіх шлюбно-сімейних відносин, а лише певної їх частини;

г) строковий характер дії правового режиму окремого проживання подружжя – він завжди має тимчасовий характер, навіть у випадку його встановлення на невизначений строк і завершується поновленням шлюбних відносин, закінченням строку встановлення або припиненням шлюбу.

Слід також визначити поняття окремого проживання подружжя як стан шлюбних відносин, який виникає у зв'язку із фактичним припиненням шлюбних

відносин без встановлення режиму окремого проживання подружжя (фактична сепарація) або із встановленням режиму окремого проживання подружжя судом (юридична сепарація) з метою збереження шлюбу і виступає як альтернатива розірванню шлюбу, коли подружжя фактично припиняє ведення спільного господарства, бюджету, проживання, однак зберігає статус подружжя у відносинах з дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, іншими учасниками сімейних відносин, в тому числі органами державної влади, місцевого самоврядування; у випадку юридичної сепарації є формою захисту інтересів подружжя у майновій сфері, зважаючи на дію презумпції роздільності майна, набутого в період сепарації та блокування презумпції шлюбного походження дитини, народженої через 10 місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя.

1.2 Розвиток інституту окремого проживання подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях

Реформування сімейного законодавства України, яке відбулося у зв'язку із прийняттям чинного СК України, зумовило виникнення нових правових інститутів, раніше не відомих сімейному праву України радянського часу, в тому числі таких як аналоги яких існували в попередні періоди розвитку сімейного законодавства, яке діяло на українських землях. Одним із таких сімейно-правових інститутів є інститут окремого проживання подружжя, яке отримало назву «сепарація шлюбу» [107, с. 201]. Для правильного розуміння правової природи режиму окремого проживання подружжя, його спрямованості та доцільності застосування у законодавстві, доцільно розглянути історичний досвід правового регулювання зазначеного питання.

Інститут окремого проживання подружжя (сепарація), на відміну від багатьох інших сімейно-правових інститутів, не має аналогів у ранніх правових системах, які діяли в тому числі на українських землях, передусім маємо на увазі римське право, яке було актуальним для грецьких держав-полісів Північного

Причорномор'я, а пізніше стало основою сімейного православного канонічного права, також не стало предметом правового регулювання права Києво-Руської держави, яке в принципі приділяло сімейним відносинам відносно мало уваги. Дійсно, норми світського сімейного права, яке діяло на українських землях, положень про окреме проживання подружжя та їх правові наслідки не містили аж до кінця XVIII ст., попри те, що випадки фактичної сепарації безперечно існували в практиці сімейних відносин, однак юридичної значимості до їх визнання католицькою церквою як єдиного способу припинення шлюбу за ініціативою подружжя (при повному несприйнятті розірвання шлюбу як такого) вони не мали. Як вірно зазначає О. О. Білик, в римському приватному праві такий правовий інститут як сепарація не існував, зважаючи на можливість як розірвання шлюбу, так і знаходження у конкубінаті (фактичних шлюбних відносин). Вільний шлюб, який став широко застосовуватися за часів імперії, зробив розлучення за взаємною згодою можливим [15, с. 14]. Говорячи про період існування Києво-Руської держави, не можемо заперечити можливість існування в цей період фактичної сепарації, тобто фактичного припинення шлюбних відносин. Однак, безперечно правових наслідків така сепарація не мала. Можливою причиною відсутності уваги законодавця до сепарації в цей період вбачаємо те, сімейне право того часу врегульовувалося передусім звичаєвими та канонічними нормами. Як зазначає С. Д. Гринько, роль звичаїв у сімейному праві продовжувала залишатися значною і в період входження українських земель до складу Великого князівства Литовського й Речі Посполитої, і в Українській гетьманській державі, й за часів Російської та Австро-Угорської імперій до здійснення на початку XIX ст. кодифікації норм цивільного й сімейного права в цих державах [51, с. 43]. які в принципі допускали можливість фактичної сепарації, хоча і не схвалювали цього, а також те, що православна церква (яка була державною в період існування Києво-Руської держави з 988 року, а також в ранній період входження українських земель до складу Великого князівства Литовського, Руського та Жемойтського), ніколи дуже строго не трималася за ідею непорушності шлюбу, на відміну від католицької, яка зовсім не визнаючи розлучення, передбачала дуже

широкий перелік умов визнання шлюбу недійсним [101, с. 101]. У зв'язку із цим, можливість розірвання шлюбу з причин, які роблять спільне проживання неможливим, робило недоцільним узаконення сепарації, яка залишалася виключно приватною справою подружжя. Зокрема, як зазначає І. Й. Бойко, згідно із нормами канонічного права того часу, підставами для розірвання шлюбу могли стати зокрема й коли чоловік чи жінка постриглись в ченці (а отже, спільне проживання припинилося), коли невідомо, де чоловік перебував протягом п'яти років (тобто мала місце фактична сепарація), коли жінка без дозволу чоловіка ночує не вдома, а у своїх родичів (тобто спільне проживання стало неможливим через негідні дії іншого з подружжя). В той же час, передбачалася відповідальність за самовільні розлучання [21, с. 30]. В практиці сімейних відносин частими були випадки, коли розлучення здійснювалося не перед урядом, а просто в сімейному колі, у присутності родичів і знайомих, перед якими чоловік і жінка заявляли, що вони «одностайно», за взаємною домовленістю і згодою дають один одному «розпуст з малженства». На такій родинній нараді вирішувалися майнові справи подружжя, пов'язані з приданим і віном: придане забирала з собою жінка, повертаючись до своєї родини, віно залишалося чоловікові. На цьому процедура розлучення і завершувалася. Пізніше відбувалося оформлення «розпусних листів» у суді, де в актових книгах робилися відповідні записи, однак робилося це в тих лише випадках, коли з'являлася перспектива повторного шлюбу з іншою особою. Часом такі записи з'являлися із запізненням на кілька років [66]. Як бачимо, попри відсутність правового регулювання сепарації шлюбу, фактично вона існувала, хоча і не мала правових наслідків для подружжя (крім випадків врегулювання відповідних питань у договорі).

Якщо ж говорити про сепарацію в юридичному сенсі, слід зазначити, що інститут окремого проживання подружжя (сепарація) виник в сучасному розумінні як інститут католицького канонічного права 1563 року, коли на Тридентському соборі Римської католицької церкви було остаточно заборонено розлучення. Як було вказано у рішенні собору: «Того, що з'єднав Господь, не може роз'єднати людина» (на даний момент даний правовий інститут міститься у

канонах 863-866, 1378-1382 Кодексу канонів східних церков). Замість розірвання шлюбу було дозволено «відлучення від стола і ложа» (*separatio a mensa et thoro*), що означало з одного боку – припинення майнових правовідносин між подружжя та звільнення подружжя від обов'язку утримувати один одного, а з іншого – припинення інтимних стосунків між подружжям та виникнення презумпції «небатьківства» чоловіка щодо дитини, зачатої в цей період [15, с. 13-14; 35, с. 91; 41; 116, с. 274; 167, с. 164]. Підставами, за наявності яких дозволялося застосовувати сепарацію шлюбу були: подружня зрада; реальна загроза життю та здоров'ю одного з подружжя (бійки, знущання, інші ситуації); загроза душі одного з подружжя чи їхніх дітей (наприклад, перебування іншого з подружжя у секті, примушування ним інших членів сім'ї до цього); небезпека для спільних дітей (наприклад, знущання над ними, примушування їх до бродяжництва, безвідповідальне ставлення до них) тощо [15, с. 14-16; 89, с. 26]. Основне значенням сепарації, на відміну від звичайного припинення шлюбу, на думку Н. А. Аблятіпової, полягало у легалізації окремого проживання подружжя, адже одним із законів тодішнього шлюбного права був обов'язок спільного сімейного проживання [5, с. 2]. З іншого боку, Л. В. Липець зазначає, що метою церкви при встановленні інституту сепарації було не просто збереження сім'ї, яка перебуває на межі розлучення, оскільки розлучення церквою не дозволялось як таке, бо шлюб, взятий перед Богом, укладався довічно, а церква намагалася захистити гідність, фізичне та психічне здоров'я, а іноді навіть життя іншого з подружжя та дітей [89, с. 26].

Досить детально в Кодексі канонів східних церков розглядається подружня зрада як підстава для окремого проживання. Кодекс, спонукаючи до збереження шлюбу, радить невинній стороні не відмовляти невірному з подружжя у прощенні. Кодекс надає можливість мовчазного прощення, яке має місце тоді, коли невинна сторона, дізнавшись про зраду, добровільно з подружнім почуттям продовжує спільною проживати з невірною стороною. Тобто якщо вона протягом шести місяців підтримує спільність подружнього життя і не звертається в цій справі ні до церковної, ні до світської влади, така особа втрачає право на

розлучення з даної підстави. Подібні норми існують і в чинному Кодексі канонічного права, яким керується римо-католицька церква [15, с. 16].

Слід зазначити, що ще в більш ранній період, до юридичного запровадження інституту окремого проживання подружжя, християнська церква, вважаючи що шлюб, будучи боговстановленим є священним таїнством і не міг бути розірваним, беручи до уваги вчення Ісуса і Святого Павла, взяло за звичай дозволяти окреме проживання на підставі подружньої зради, але шлюбні зв'язки не могли бути розірвані жодним чином, окрім смерті. Це уявлення церква намагалася реалізувати в Швеції через Лист від Папи Олександра III в 1161 р., в якому підкреслювалося, що «відповідно до Божої волі і вчень апостолів, чоловік не може проживати окремо від своєї дружини, крім випадків, коли відбулася подружня зрада, і якщо він через це покине дружину і одружиться з іншою, поки перша жива, він вважатиметься перелюбником» [15, с. 14]. Підставою встановлення режиму сепарації католицькою церквою визнавалися: перелюбство (тоді допускалася постійна сепарація), жорстоке поводження, тяжка образа, несумісність характерів, бажання одного з подружжя постригтися в чорниці чи в ченці (тоді передбачалася тимчасова сепарація) [15, с. 15]. В той же час, навіть сімейне право Польського королівства та Великого князівства Литовського, Руського та Жемойтського (а в подальшому – Речі Посполитої), в яких католицька церква мала статус державної, не врегульовували питання окремого проживання подружжя [20, с. 30; 159; 160; 162, с. 60-83, 94-122, 123-134]; з іншого боку – ними не врегульовувались і питання розірвання шлюбу, зважаючи на визнання такого розірвання неможливим з точки зору католицької церкви, що була державною у Польщі, а через певний час – і в князівстві Литовському. Неможливість розірвання шлюбу в цей час,, на нашу думку, могла сприяти випадкам фактичної сепарації. Відсутність у нормах Литовських статутів та інших актів законодавства того часу положень про сепарацію можемо пояснити, по-перше тим, що юридична сепарація була запроваджена католицькою церквою дещо пізніше, ніж були прийняті відповідні джерела; по-друге, зважаючи на переважно канонічний характер сімейно-правових норм та поширення їх за колом осіб відбувалося їх

закріплення саме за релігійною ознакою, а їх регулювання у світських правових актах було недоцільним.

Зважаючи на те, що православна церква також не схвалювала розлучення (хоча і визнавала його можливість в окремих випадках, зокрема подружньої зради або неможливості зачаття дитини), відповідні питання також не піднімалися світським сімейним законодавством, хоча джерела канонічного права містили як підстави для розірвання шлюбу, так і процесуальний порядок здійснення такого розірвання. Зокрема, в цей час розірвання шлюбу відбувалося у випадках: перелюбства; укладення нового шлюбу за дійсності попереднього; втрати нареченою цноти та дошлюбної її вагітності не від нареченого; нездатності чоловіка до шлюбного співжиття; хвороби; безвісної відсутності; заслання та позбавлення всіх станових прав; замаху одним з подружжя на життя іншого; постригу у ченці; прийняття хрещення одним з подружжя; виникнення між подружжям духовного споріднення; переходу одним з подружжя із розколу у православ'я; неповернення військовополоненого після його звільнення на батьківщину; роздільного проживання подружжя; розлучення самовільного та за взаємної згоди [102, с. 92; 168, с. 364-366]. Як бачимо, однією із підстав для розірвання шлюбу є роздільне проживання подружжя, яке санкціонувалося за рішенням духовно-судової влади внаслідок незлагодженого життя подружжя і особливо у випадках грубого і жорстокого поводження одного з подружжя з іншим (зазвичай чоловіка з дружиною), яке нерідко загрожувало життю останнього. Санкціонування роздільного проживання відбувалося за заявою подружжя або самим судом, замість розлучення, якого просив один з подружжя [15, с. 32-33].

О. О. Білик зазначає, що у духовно-судовій практиці XVII-XIX ст. застосовувалося окреме проживання чи розлучання подружжя, яке практикувалося за рішенням судової влади як альтернатива розірвання шлюбу або за рішенням духовно-судової влади внаслідок незлагодженого життя подружжя і особливо у випадках грубого і жорстокого поводження одного з подружжя з іншим (зазвичай чоловіка з дружиною), яке нерідко загрожувало життю

останнього. В даному випадку ініціатором розлучання могло бути як саме подружжя або один із них, так і духовно-судова влада, яка застосовувала його замість розірвання шлюбу, надаючи можливість сторонам примиритися і жити разом в майбутньому. Однією із причин частого застосування розлучання замість розірвання шлюбу було й те, що основні причини, які свідчать про неможливість проживати разом, в тому числі жорстоке поводження та побиття, не були визначені у актах канонічного права як підстави для розірвання шлюбу. Науковець також зазначає, що в період Гетьманщини другої половини XVIII ст., офіційне розлучення було нечастим явищем, однак не слід виключати і того, що подружжя могло проживати окремо і без офіційного оформлення розлучення [15, с. 32-33].

Вперше на рівні світського сімейного законодавства, яке діяло на українських землях, регулювання інституту сепарації шлюбу було здійснено Галицьким цивільним кодексом 1797 року, який діяв на території Галичини та Буковини як проект загальноавстрійського цивільного кодексу, який після певного періоду апробації повинен бути поширеним на усю територію володінь Габсбургів (зважаючи на те, що ці регіони увійшли до складу володінь Габсбургів в кінці XVIII ст., а тому потребували змін у правовому регулюванні відповідно не до норм польсько-литовського права, а австрійського права; створення єдиної Австрійської імперії 1804 року як централізованої абсолютної монархії робило існування єдиного законодавства на території усієї імперії доцільним та необхідним).

Режим окремого проживання подружжя (цей правовий інститут в тексті кодексу мав назву «відлучення від столу і ложа») врегульовувався положеннями ст. ст. 103 – 110 Галицького цивільного кодексу [42, с. 153-155].

Так, подружжя, що прийняло рішення щодо встановлення режиму сепарації шлюбу повинні повідомити своє рішення та підстави для цього своєму священнику (ст. 104). На священнослужителя покладался обов'язок тричі нагадати подружжю про взаємні обітниця у вірності, що були дані при здійсненні священного обряду укладення шлюбу, про подружні узи, а також неодноразово і з

усією серйозністю наголошувати подружжю про згубні наслідки можливого розлучення. Після трикратного марного нагадування мало бути вчинено письмове засвідчення про наполегливе бажання подружжя, котрих не переконали у протилежному жодні доводи, розлучитися (ст. 105). В подальшому встановлення режиму окремого проживання встановлюється судом (ст. 106), в тому числі і у випадку, якщо про встановлення цього правового режиму просить лише одне із подружжя (ст. 107) у випадках, якщо: одним із подружжя було вчинено подружню зраду; якщо один із подружжя покинув другого і не з'являвся протягом одного року після того, як рішенням суду або державним указом було встановлено, що його місцезнаходження є невідоме; якщо один із подружжя непорядно і негуманно ставився до іншого і внаслідок цього життя, здоров'я, істотна частина майна або ж добре ім'я останнього із подружжя були поставлені у скрутне становище [42, с. 67].

Схожим чином дане питання було врегульоване Австрійським цивільним уложенням 1811 року, яке замінило Галицький цивільний кодекс і діяло, на відміну від нього, на усій території Австрійської (надалі – Австро-Угорської) імперії, крім території Угорського королівства, а саме ст. ст. 103 – 110, який інститут сепарації називав «розлучення подружжя від столу і ложа». В цілому порядок встановлення режиму окремого проживання подружжя істотно не змінився, однак під час вирішення питання про «розлучення подружжя від столу і ложа» в суді сторони повинні підтвердити, що погодили умови розлучення, а також умови про майно та утримання, а також питання виконання подружжя своїх обов'язків як батьків. За цих умов суд без подальшого дослідження приймав рішення про дозвіл на окреме проживання подружжя, що і зазначав у судовому акті (ст. 105). У випадку, якщо встановлення режиму окремого проживання здійснювалося з ініціативи одного з подружжя суд ще до завершення розгляду справи міг дозволити покривдженій стороні мати окреме місце проживання (ст. 107). Розширився і перелік, за яких була можлива сепарація шлюбу: визнання одного із подружжя винним у подружній зраді або іншому злочині; умисне залишення другого із подружжя напризволяще; введення одним із подружжя

марнотратного способу життя, внаслідок чого зазнала збитків власність постраждалої сторони; небезпечний замах на життя і здоров'я другої сторони; нанесення тяжких тілесних ушкоджень або постійної тяжкої образи з приводу каліцтва; тривалі тілесні недуги, пов'язані з небезпекою зараження (ст. 109). Також на відміну від Галицького цивільного кодексу, Австрійське цивільне уложення допускало припинення режиму окремого проживання («відновлення спільного проживання») в судовому порядку (ст. 109) [74, с.1036].

Відповідно до § 110 Австрійського цивільного кодексу 1811 р. подружжя, яке перебувало у стані сепарації, могло знову помиритися і возз'єднатися. Про таке рішення потрібно було повідомити місцевий окружний суд. У законі не було врегульоване питання про те, чи повідомлення суду було беззаперечною умовою припинення дії судового рішення про сепарацію. Отже, без повідомлення суду про примирення подружжя, сепарація залишалася в силі, тобто всі умови і судові рішення залишались незмінними. Вчасне повідомлення суду мало значення для реалізації подальшого права на спадкування подружжя (§ 759 Австрійського цивільного кодексу 1811 р.), права на аліменти (утримання) та права на розпорядження власністю дружини і на погашення боргів чоловіка [109, с. 102].

Зазначені норми Австрійського цивільного уложення продовжували діяти на західноукраїнських землях, що увійшли до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини, оскільки кодифікаційні процеси, які відбувалися в 20-30-і роки ХХ ст. не завершилися (зокрема, в Польщі було прийнято лише Зобов'язальний кодекс, а сімейне право продовжувало врегульовуватися польським цивільним кодексом (територія конгресової Польщі), німецьким та австрійським цивільними уложеннями та угорським законом про шлюб (території, які до першої світової війни входили до складу Німецької та Австро-Угорської імперій [109, с. 7])).

На Закарпатті, на відміну від Галичини та Буковини, діяло не австрійське, а угорське законодавство. Зокрема, за Угорським законом про шлюб 1894 р., який діяв в тому числі на Закарпатті, справи про сепарацію розглядалися відповідно до норм Австрійського цивільного кодексу 1811 р. і передбачалися аналогічні пункти щодо причин розірвання шлюбу лише з такими доповненнями:

1) засудження однієї із сторін до довічного ув'язнення, тюремного ув'язнення на строк понад п'ять років, або ув'язнення у виправних установах; 2) якщо один із подружжя намагався втягнути дітей у злочинну діяльність, чи у ведення ними аморального способу життя; 3) якщо один із подружжя вів аморальний спосіб життя. Як і німецьке законодавство, Угорський закон про шлюб 1894 р. допускав примирення подружжя, навіть під час тривання судового процесу. Якщо з моменту подання позову про сепарацію минуло два роки, то сторони мали право вимагати від суду винесення рішення про розірвання шлюбу [109, с. 108].

Якщо говорити про сімейне законодавство, яке діяло на Наддніпрянській Україні, яка входила до складу Російської імперії, то про режим сепарації шлюбу згадувалося у проекті «Зібрання малоросійських прав» 1807 року, яке у параграфі 135 Глави 5 визначало чотири підстави «відлучення від сукупного столу і ложа»: подружжя зрада; порушення обітниці про збереження чистоти; єресь; посягання на життя іншого з подружжя [74, с. 900]. У проекті «Зводу місцевих законів Західних губерній» 1837 року перелік підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя був дещо іншим: крім вже переліченої подружньої зради, жорстокого поводження, вчинення злочину та тривалої заразної хвороби, також причиною сепарації могли стати залишення подружжям римо-католицької віри, вступ одним з подружжя в монастир або прийняття сану священника або з інших важливих причин, за наявності спільної згоди подружжя (параграф 247 відділення четвертого Глави третьої Розділу I Книги першої Частини другої) [75, с. 279-280]. В обох випадках встановлення сепарації відбувалося, на відміну від законодавства Австро-Угорщини не світським, а духовним судом. В той же час, чинні з 1842 року на території України, що входила до складу Російської імперії норми Зводу законів Російської імперії не передбачали положень про окреме проживання, навіть в аспекті припинення шлюбу між подружжям, що належало до римо-католицького віросповідання. Навпаки, ст. 46 Зводу законів передбачали, що не допускається укладення жодних зобов'язань чи вчинення актів між подружжям, які б розривали шлюб без суду, тільки за взаємною згодою подружжя. Цивільним

відомствам, а також священнослужителям заборонялося затверджувати, посвідчувати такі зобов'язання чи акти та писати розлучні листи [75, с. 20].

З іншого боку, Проект Цивільного уложення Російської імперії 1905 року містив з одного боку положення про «розлучення від столу і ложа» для осіб римо-католицького віросповідання (ст. ст. 328-335), а з другого – у Книзі другій «Сімейне право» положення про дозвіл окремого проживання подружжя. Відповідно до цього законопроекту, на прохання одного з подружжя цивільний суд дозволяє йому окреме проживання від іншого, якщо для прохача спільне подружнє співжиття є нестерпним унаслідок жорстокого поводження другого з подружжя з ним або дітьми, нанесення прохачеві тяжких образ, сифілітичної або іншої «прилипливої, огидної хвороби» іншого з подружжя, розпусного чи ганебного його способу життя, постійного пияцтва або безрозсудного і руйнівного для сім'ї марнотратства, а також у випадку хвороби дружини, за якої продовження подружнього співжиття може бути небезпечним для її життя або здоров'я (ст. 261). Окреме проживання подружжя також могло бути дозволено внаслідок зловмисного залишення прохача іншим з подружжя, якщо воно продовжувалося не менше року і якщо подружнє співжиття не було відновлене з вини відповідача протягом трьох місяців після звернення до нього прохача з вимогою про відновлення спільного життя (ст. 262). Окрім цього, встановлювалось, що дружині за її клопотанням дозволялось окреме проживання від чоловіка, коли він не мав постійного місця проживання, відмовляв прохачці і дітям у необхідному утриманні або через недостатність наданих ним засобів перешкоджав дружині власною працею здобувати засоби для життя (ст. 263). Окреме проживання подружжя дозволялось на термін від одного року до трьох років або на невизначений час (встановлений строк може бути продовжений) (ст. 264). На час окремого проживання подружжя дружина могла вчиняти будь-які правочини без згоди чоловіка, а дитина проживає з одним із подружжя (а інший має право побачень в порядку, передбаченим судом). В той же час, за подружжям зберігаються обов'язки щодо надання утримання, в тому числі щодо дітям (ст. ст. 266 – 271) [35, с. 97-98; 49, с. 357-358; 75, с. 482, 487].

Лише 12 березня 1914 року було прийнято Закон, яким було доповнено Звід Законів Російської Імперії положеннями про особисті і майнові права замужньої жінки та про відносини подружжя між собою і щодо дітей. Закон поміж інших норм, які урівнювали права жінок з правами чоловіків, надавав можливість встановлення окремого проживання подружжя – вимога одного з подружжя про відновлення спільного життя може бути відхилена іншим з подружжя, якщо спільне проживання представляється для нього нестерпним. Нестерпним спільне проживання могло бути визнане у випадку жорстокого з ним або з його дітьми поводження іншого з подружжя, через завдання тяжкої образи і взагалі явного порушення іншим з подружжя обов'язків, заснованих на шлюбі, або явного зловживання належними йому в силу шлюбу правами, або безчесної або порочної його поведінки, а також у випадку, якщо один з подружжя одержимий тяжкою душевною хворобою або такою заразною і огидною хворобою, яка є небезпечною для життя або здоров'я іншого з подружжя або їх потомства. Крім цього, спільне життя могло бути визнане нестерпним для дружини, якщо вона хворіла такою хворобою, яка становила небезпеку для життя або здоров'я у разі продовження подружнього співжиття [35, с. 98; 75, с. 27; 161, с. 41-42].

В період 1917-1921 років, істотних змін у правовому регулюванні режиму окремого проживання подружжя не відбулося – на землях, що входили до складу Української народної республіки та Української держави, а також в період окупації українських земель військами Денікіна та Врангеля зберігалось сімейне законодавство Російської імперії, а на території Західно-Української народної республіки – австрійське сімейне законодавство; окуповані ж більшовиками землі отримали нове сімейне законодавство. Так, прийняті в період УРСР декрети про шлюб 1917 року та сімейні кодекси 1919, 1926 та 1969 року, врегульовуючи розлучення, не містили норм про встановлення режиму окремого проживання подружжя. З іншого боку, факт роздільного проживання подружжя брався судами до уваги під час поділу їхнього майна [5, с. 3]. Зазначену обставину можна пояснити кількома причинами. По-перше, інститут сепарації шлюбу був передусім інститутом канонічного права, яке не визнавалося радянською владою

як джерело сімейного права; період дії норм світського сімейного права в цій сфері на українських землях був незначний (за винятком західноукраїнських земель, які входили до складу Австро-Угорської імперії, а в подальшому – Польщі, Чехословаччини та Румунії). По-друге, запровадження замість релігійного шлюбу, шлюбу, який зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану, а також вільного розірвання шлюбу, стало альтернативою для пар, які використовували сепарацію у випадках, коли розірвання шлюбу не визнавалося римо-католицькою церквою і було утруднене наявністю лише ряду поважних причин для випадків розірвання шлюбу представниками інших конфесій. По-третє, до прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства та дитинства, про встановлення почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» та медалі «Медаль материнства» [163, с. 449-451; 164, с. 392-393], фактичні шлюбні відносини мали правові наслідки, аналогічно зареєстрованому шлюбу, що певною мірою сприяло б фактичній сепарації, якби не спрощений порядок розірвання шлюбу. Певні обмеження у вільному розірванні шлюбу, прийняті в 40-х роках ХХ ст., зумовили випадки фактичної сепарації, що знайшло своє втілення у ст. 28 Кодексу УРСР про шлюб та сім'ю 1969 року, яка передбачала, що суд може визнати майно, нажите кожним із подружжя під час їх роздільного проживання при фактичному припиненні шлюбу, власністю кожного з них [73; 91, с. 19; 154, с. 54]. Таким чином, за фактичною сепарацією тоді визнавалися правові наслідки, хоча таке визнання було правом (а не обов'язком) суду. Встановлення ж юридичної сепарації сімейним законодавством того часу не передбачалося, вона була запроваджена лише чинним СК України.

Тільки із прийняттям чинного СК України даний правовий режим знову повернувся в українське законодавство та українську сімейну практику. В цей період у СК України з'явилася ціла низка законодавчих новел, які або оформлені в якості нових правових інститутів, або кардинально змінили напрямки та зміст існуючого правового регулювання, в тому числі й сепарація – режим окремого

проживання подружжя [25, с. 210-211; 26, с. 244; 117, с. 524-525]. Як зазначає Л. В. Красицька, положення про окреме проживання подружжя та інші новели СК України є прогресивними, можна сказати, що на час прийняття СК України, якоюсь мірою були «революційними» для суспільства того часу з пострадянською ментальністю [83, с. 96].

Зокрема, відповідно до ст. 119 СК України за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. Режим окремого проживання припиняється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя [151]. Спочатку сімейне законодавство визначало ще один правовий наслідок встановлення режиму окремого проживання подружжя – можливість для подружжя, яке перебуває у стані сепарації, усиновлювати дитину без згоди іншого подружжя, однак 2006 року він був виключений з диспозиції ст. 119 СК України [111].

Встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя, які встановлені СК України і які дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму, а також прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором. У разі встановлення режиму окремого проживання: майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутим у шлюбі; дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка (ст. 120) [151].

Таким чином, в Україні протягом довгого часу правовий режим окремого проживання подружжя існував як альтернатива припинення шлюбу відповідно до канонічних норм римо-католицької церкви, яка не допускала припинення шлюбу за будь-якими причинами, крім смерті одного з подружжя. Даний правовий інститут (під назвою «відлучення від столу і ложа») був запроваджений 1563 року і в цілому зберігався в Україні до 1917 року для подружжя римо-католицького віросповідання. В сучасному вигляді даний правовий режим був запроваджений 1914 року для подружжя у випадках, якщо спільне проживання подружжя є

нестерпним з причин жорсткого поводження, образи, безчесної поведінки, заразної або душевної хвороби. В подальшому інститут сепарації шлюбу не отримав свого правового продовження і був повернутий в сімейне право України лише після прийняття чинного СК України [107, с. 205].

1.3 Зарубіжний досвід правового регулювання встановлення режиму окремого проживання подружжя

Сімейно-правовий інститут окремого проживання подружжя відомий сімейному законодавству багатьох країн світу, зокрема він відомий праву таких країн, як Аргентина, Бельгія, Бразилія, Велика Британія, Еквадор, Ірландія, Іспанія, Італія, Колумбія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Перу, Польща, Португалія, ряд штатів США, Угорщина, Франція, Чилі, Швейцарія [23, с. 11; 30, с. 90; 68, с. 180; 97, с. 101; 146, с. 95]. В цих державах сепарація як правило виступає як умовне, безстрокове призупинення дії шлюбу судом та одержання дозволу на роздільне проживання чоловіка і жінки, в результаті чого припиняється обов'язок спільного проживання, не виникає режим спільного майна, що набувається за час такого роздільного проживання, а також врегульовуються майнові питання та питання виховання дітей [139, с. 300].

При цьому, як зазначається в науковій літературі, підставами для застосування інституту сепарації в зарубіжній судовій практиці визнаються: хвороба одного з подружжя (наприклад, психічна, коли перебування з такою особою є небезпечним, або безпліддя), відмова одного з подружжя від співжиття, жорстоке поводження, алкоголізм, наркоманія дружини або чоловіка, велика різниця між ними у віці та зумовлені цим розбіжності у поглядах, належність одного з подружжя до різних сект чи субкультур, інших приводів, що призвели до розладу відносин між подружжям [61; 77; 89, с. 28]. В той же час, слід зазначити, що судова практика Європейського суду з прав людини з цього питання представлена лише судовим рішенням у справі «Ейрі проти Ірландії» і стосувалася питання доступу заявниці до правосуддя і з точки зору дотримання її

права на повагу до приватного і сімейного життя, враховуючи що процедура виявилася досить складною і заплутаною і вимагала обов'язкової участі адвоката, що зробило її застосування ускладненим [37, с. 122; 155].

Якщо аналізувати сімейне законодавство окремих країн, які визначають особливості встановлення режиму окремого проживання подружжя, слід розпочати із законодавства США, законодавство окремих штатів яких передбачає «узаконене роздільне проживання», що встановлюється на підставі судового рішення як засіб перевірки можливості їх подальшого спільного проживання та доцільності розірвання шлюбу. Сутність інституту узаконеного роздільного проживання полягає в тому, що воно може наступати перед поданням заяви про розірвання шлюбу до суду або на час між поданням заяви і розглядом питання про розлучення, але такий режим проживання у будь-якому випадку не впливає на права дітей, тобто обидві сторони протягом цього періоду відповідають за утримання та надання матеріальної допомоги дітям. Про встановлення роздільного проживання судом здійснюється видача наказу, в якому зазначаються умови роздільного проживання, в тому числі в аспекті встановлення умов виконання батьківських обов'язків. Однак у цей проміжок часу подружжя не може реєструвати інший шлюб, оскільки потрібно розірвати шлюб за окремою процедурою. У США також передбачається несудовий порядок встановлення режиму роздільного проживання через укладення угоди подружжя про їх роздільне проживання [39, с. 205]. Єдиним законом про шлюб та розлучення (який однак застосовується лише у 11 штатах США) у параграфі 302 визначено, що роздільне проживання подружжя протягом більше 180 днів дає підстави для звернення до суду про розірвання шлюбу [4; 1154, с. 254]. Підставами для встановлення режиму окремого проживання подружжя визнаються: жорстоке чи нелюдське поводження відповідача щодо позивача, яке піддає небезпеці фізичне чи психічне благополуччя позивача, коли спільне проживання з відповідачем є небезпечним або недоречним для позивача; у разі, коли відповідач покинув позивача; небажання або відмова відповідача матеріально забезпечувати позивача, коли відповідач зобов'язаний це робити відповідно до положень закону;

подружжя зрада з боку відповідача; ув'язнення відповідача щонайменше на три роки підряд після укладення шлюбу; непримиренні суперечності, які породили непоправний розпад шлюбу; невиліковне божевілля; інші підстави, визначені законодавством штатів [15, с. 76-77]. Законодавство окремих штатів має свої особливості. Так, згідно зі ст. 20-91 (A)(9)(a) Кодексу законодавства штату Вірджинія, для встановлюється вимога щодо окремого проживання чоловіка і дружини безперервно протягом одного року, а у разі укладення договору про окреме проживання і відсутності у пари неповнолітніх дітей – в такому випадку суд зобов'язаний задовольнити позов про розірвання шлюбу; у випадку окремого проживання подружжя протягом шести місяців суд вправі це зробити, однак може й відмовити у позові [17, с. 334; 90, с. 86].

Питання встановлення режиму окремого проживання та його правові наслідки у Великій Британії визначені законом 1973 року про подружні відносини. Зокрема, цим законом передбачено, що роздільне проживання подружжя протягом більше двох років є безумовною підставою для розірвання шлюбу, за наявності спільної згоди подружжя на розірвання шлюбу (при роздільному проживанні понад п'ять років згода відповідача не потребується). При цьому, роздільне проживання встановлюється рішенням суду, так само як і здійснюється розірвання шлюбу. Підставою для подання заяви про встановлення режиму роздільного проживання є вчинення подружньою зради, що призвело до того, що заявник вважає за неможливе проживати спільно із відповідачем; негідна поведінка відповідача, на підставі якої стає зрозумілим, що заявник захоче проживати спільно із відповідачем; залишення заявника відповідачем на безперервний період не менше двох років. Правовими наслідками такого встановлення є: відсутність обов'язку спільного проживання та втрата права спадкувати майно померлого подружжя у разі його смерті в момент дії режиму роздільного проживання [3; 7, с. 169; 144, с. 122; 115, с. 198].

Німецьке цивільне уложення як основне джерело сімейного права Федеративної республіки Німеччина передбачає режим «роздільного проживання», однак визначає його в аспекті права подружжя встановити такий

правовий режим самотійно, без судового рішення про це (хоча у випадку спору між подружжям щодо реалізації своїх прав, які виникають із режиму окремого проживання, він може бути вирішений в суді). Зокрема, якщо подружжя проживає окремо, то один із подружжя має право вимагати від іншого надання утримання, яке відповідає умовам життя, доходам та майновому стану подружжя. Крім того, подружжя, яке проживає окремо вправі вимагати належні йому предмети домашнього вжитку, що знаходяться в іншого подружжя або вимагати відповідної компенсації. Той з подружжя, який проживає окремо у подружньому житлі, може вимагати його у особисте користування, якщо це необхідно в інтересах дітей, що проживають в сім'ї або якщо інший подружжя наніс іншому шкоду здоров'ю, тілесне ушкодження або погрожував нанесенню подібної шкоди або позбавлення життя. При цьому, у разі, якщо один з подружжя виїхав із подружнього житла і протягом шести місяців не повідомив іншого з подружжя про намір повернутися, діє презумпція надання ним права особистого користування цим житлом [50, с. 345-346]. Також в Німецькому цивільному уложенні передбачено, що подружжя може проживати окремо у разі, якщо вони спільно не ведуть домашнє господарство та не збираються відновлювати його ведення, навіть якщо проживають в одному будинку (параграф 1567). У разі, якщо подружжя проживає окремо протягом більше року, вони мають право на подання спільної заяви про розірвання шлюбу (параграф 1565), а у разі роздільного проживання понад три роки діє презумпція припинення шлюбу, тобто суд приймає рішення про розірвання шлюбу на підставі позову одного із подружжя (параграф 1566) [48; 50, с. 383; 64, с. 109; 115, с. 132; 144, с. 125; 145; 171, с. 50].

Французький цивільний кодекс передбачає режим роздільного проживання подружжя як один із тимчасових заходів, який суд застосовує під час вирішення справи про розірвання шлюбу у разі відсутності обоюдної згоди осіб на розірвання шлюбу (ст. 255). Відповідно до ст. 255 Французького цивільного кодексу суддя, зокрема, має право винести постанову про порядок окремого проживання подружжя. Крім цього, суддя вирішує питання про надання користування житловим приміщенням, рухомим домашнім майном, або поділити

це право між подружжям, вказавши на оплатний чи безоплатний характер, виносить розпорядження про передачу одягу та особистих предметів подружжя, вирішує питання про аліментне утримання тощо. При цьому, правовими наслідками встановлення режиму роздільного проживання подружжя є припинення обов'язку спільного проживання подружжя та режим роздільності майна, набутого за час роздільного проживання, однак зберігає за подружжям можливість носити подружнє прізвище, право на утримання та спадкування як пережившого подружжя (хоча суд може з урахуванням обставин справи може заборонити носити подружнє прізвище або позбавити права на утримання, а подружжя може в договорі передбачити можливість усунення від спадкування подружжя, що проживало окремо на момент смерті померлого подружжя [9; 47, с. 111, 121-122; 161, с. 44]).

Підставами для встановлення режиму окремого проживання відповідно до положень ст. ст. 229, 238 та 296 Французького цивільного кодексу є: взаємна згода сторін, визнання факту, що сімейні відносини практично припинилися, вина одного з подружжя або фактичне роздільне проживання подружжя протягом двох років до початку розгляду справи. При цьому, для прийняття відповідного судового рішення один з подружжя може подати самостійний позов про встановлення режиму роздільного проживання подружжя [15, с. 65–66; 39, с. 207; 61, с. 198]. Відповідно до ст. 305 Французького цивільного кодексу, добровільне відновлення спільного життя припиняє режим окремого проживання. Для того, щоб припинити правові наслідки режиму окремого проживання, виходячи з ч. 2 ст. 305 Французького цивільного кодексу, поновлення спільного життя має бути підтверджено нотаріально завіреним документом чи повідомленням посадової особи з державної реєстрації актів цивільного стану. Це є формалізуючим моментом зміни правового статусу подружжя і відновлює права і обов'язки обох, які виникають зі шлюбу, так само, як і його наслідки [32, с. 23-24]. Якщо після установа режиму окремого проживання подружжя дійшло висновку, що сім'ю доцільно зберегти, вони звертаються із заявою про поновлення спільного проживання [39, с. 208].

У Цивільному процесуальному кодексі Франції зазначено, що заява про поновлення спільного проживання вноситься на поля акта про реєстрацію шлюбу, а також акта про народження кожного із подружжя. Такий самий запис робиться за ініціативою нотаріуса, який склав акт про поновлення подружжям спільного проживання [39, с. 208]. Відповідні позначки про припинення режиму окремого проживання робляться на свідоцтві про шлюб і свідоцтві про народження з метою забезпечення дії відповідних норм щодо третіх осіб, передусім стосовно правового режиму майна [15, с. 159].

На вимогу одного з подружжя рішення про встановлення режиму окремого проживання трансформується у рішення про розлучення за умови, що режим окремого проживання тривав щонайменше два роки [15, с. 159–160; 64, с. 108; 171, с. 50].

Згідно з Кодексом про сім'ю та опіку Республіки Польща, сепарація встановлюється у випадку, якщо подружжя тимчасово не проживають і не підтримують подружніх відносин без розірвання шлюбу; вона є самостійними правовими інститутом, незалежним від інституту розірвання шлюбу, адже спрямована на збереження сім'ї, а не на її припинення; підставами встановлення сепарації є об'єктивні та суб'єктивні обставини, що призвели до розладу взаємовідносин між подружжям; при встановленні сепарації здійснюється блокування двох правових презумпцій: спільної сумісної власності та батьківства [2].

Постановляючи рішення про сепарацію в Польщі, суд повинен переконатись, що спільне життя розпадається. Термін «повний розпад спільного життя» передбачений положеннями Кодексом про сім'ю та опіку Республіки Польща і означає розпад в економічній, духовній та фізичній сфері. Тому при розгляді справ про встановлення режиму окремого проживання суд повинен з'ясувати взаємовідносини подружжя, причини прийнятого чоловіком та дружиною рішення. Сепарація не може бути встановлена, якщо її встановлення суперечить інтересам спільних дітей подружжя. Сепарація шлюбу згідно з польським законодавством призводить до виникнення режиму роздільного майна,

набутого за час дії режиму сепарації; зберігає презумпцію походження дитини лише протягом 300 днів після встановлення режиму сепарації; виключення пережившого подружжя з числа спадкоємців за законом Дія сепарації, згідно з Кодексом про сім'ю та опіку Республіки Польща, припиняється внаслідок її скасування судом на підставі спільної заяви подружжя і вона не може бути поновлена самим подружжям шляхом поновлення шлюбних відносин. Польський законодавець надає можливість після скасування сепарації і надалі зберігати роздільне володіння майном. Також відповідно до польського цивільного законодавства, подружжя, яке перебуває у сепарації, виключається з числа спадкоємців за законом [68; 157, с. 100; 158, с. 253-254].

Аналізуючи законодавство щодо сепарації, яке діє в Португалії, слід зазначити на тому, що «сепарація осіб і майна» може бути встановлена за взаємною згодою подружжя (і затверджена судом) із настанням відповідних правових наслідків у погоджені сторонами строки, а також за рішенням суду у разі, якщо ініціатором є один із подружжя із настанням відповідних правових наслідків після набрання рішенням суду про встановлення сепарації законної сили. Після встановлення сепарації у подружжя залишається обов'язок дотримання подружньої вірності, поваги і комунікації, зберігається набуте у зв'язку із шлюбом громадянство, в той же час припиняється обов'язок спільного проживання та допомоги, за винятком аліментних зобов'язань, обсяг яких залежить від вини особи у розпаді спільного життя подружжя, також подружжя втрачають право взаємного спадкування за законом. На відміну від французького сімейного законодавства, достатньо річного терміну перебування подружжя у режимі «сепарації осіб і майна», щоб отримати право на розірвання шлюбу за ініціативою одного з подружжя [32, с. 24].

Схожі правові наслідки сепарація має у країнах Бенілюксу, однак у Люксембурзі втрата права спадкування за подружжям не є обов'язковим правовим наслідком встановлення сепарації шлюбу, а може бути передбачена у сепараційному договорі, трансформація сепарації шлюбу у розлучення допускається лише за люксембурзьким законодавством після спливу дворічного

терміну сепарації; бельгійське законодавство взагалі передбачає втрату подружжям усіх прав та обов'язків у випадку встановлення сепарації, крім обов'язку зберігати подружню вірність та аліментних зобов'язань [32, с. 25-26].

Відповідно до литовського сімейного законодавства, сепарація встановлюється за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя з у разі наявності обставин, які можуть не залежати від жодного з подружжя, спільне життя подружжя стало нестерпним чи може негативно вплинути на дітей, а також коли подружжя більше не зацікавлене в спільному проживанні (або можливе подання спільної заяви про затвердження укладеного договору про наслідки сепарації, які стосуються місця проживання, утримання та освіти їхніх неповнолітніх дітей, а також узгодження питань їхнього майна та взаємного утримання). Сепарація може бути встановлена на строк до шести місяців за ініціативою суду або на прохання одного з подружжя як захід примирення сторін у спорі про розірвання шлюбу. Після закінчення строку, встановленого для примирення, розгляд справи про розірвання шлюбу поновлюється, однак лише у разі подачі заяви одним із подружжя про це. При прийнятті рішення про встановлення режиму окремого проживання, суд має визначити того із подружжя, з ким проживатимуть діти, порядок утримання дітей та участі того з батьків, хто проживає окремо, у вихованні дітей. При вирішенні питання, хто з подружжя залишиться проживати в сімейному помешканні, перевага має надаватися тому з них, з ким проживатимуть неповнолітні діти, чи непрацездатному з подружжя. Якщо подружжя уклало договір про правові наслідки режиму окремого проживання, суд затверджує цей договір. Правовими наслідками встановлення сепарації є звільнення подружжя від обов'язку спільно проживати та визначення місця проживання дітей за взаємною згодою подружжя або за рішенням суду, втрата права спадкування. Вважається, що правові наслідки сепарації встановлюються з моменту ініціювання встановлення такого режиму, проте той з подружжя, хто, на думку суду, є невинним у сепарації, може попросити встановити правові наслідки сепарації з моменту фактичного припинення спільного проживання. При ухваленні рішення суд може зобов'язати винного у

встановленні такого режиму виплачувати утримання іншому з подружжя, якщо він цього потребує і якщо це питання не врегульовано домовленістю сторін. Режим окремого проживання припиняється, коли за спільною заявою подружжя суд ухвалює рішення про його припинення, чим скасовує своє попереднє рішення про встановлення такого режиму. При відновленні спільного проживання майнові наслідки режиму окремого проживання для подружжя тривають, поки вони не укладуть новий шлюбний договір чи не встановлять новий режим власності майна, набутого в шлюбі. У разі, якщо сепарація триває більше року, кожен з подружжя вправі подати позов про розірвання шлюбу[6, с. 381; 14, с. 183; 15, с.94–95, 160-161, 182-183, 194-195; 31, с. 184-186].

Закон про сім'ю Естонської республіки прямо не виділяє режим сепарації, однак у ст. 67 Закону визначається, що суд може прийняти рішення про розірвання шлюбу у випадку, якщо шлюбні відносини фактично припинені, за умови якщо подружжя проживає окремо більше двох років [60].

Мальтійське сімейне право також передбачає встановлення режиму окремого проживання подружжя за спільною заявою подружжя та за позовом одного із них. Підставами для встановлення сепарації є: подружня зрада; насильство, жорстоке поводження, погрози, тяжкі тілесні ушкодження чи тяжкі образи з боку відповідача в справі стосовно позивача чи дітей; якщо з часу вступу в шлюб пройшло 4 і більше років при непоправному розпаді шлюбу й небажанні подружжя проживати спільно; якщо один із подружжя покинув другого без достатніх на те підстав (без поважних причин) на строк більше двох років та інше [15, с.69; 31, с. 186-187]. Правовими наслідками сепарації відповідно до законодавства Мальти є визначення особливостей користування сімейним житлом (в тому числі надання одному із подружжя права проживати в сімейному житлі протягом певного періоду й за певних умов, з виселенням іншого з подружжя; продажу сімейного житла, якщо сторони і їхні діти матимуть задовільне альтернативне помешкання; надання сімейного житла, яке належить обом з подружжя, лише одному з них, за умови сплати останнім грошової компенсації іншому з подружжя), припинення обов'язку спільного проживання; збереження

прав та обов'язків як батьків щодо опіки, виховання, піклування та утримання дітей, незалежно від того, у якому порядку встановлено сепарацію; виникнення права у дружини повернути собі дівоче прізвище за умови декларування такого повернення у документі органу, яким встановлено сепарацію; виникнення права у чоловіка вимагати заборони продовження використання дружиною його прізвища після встановлення сепарації, якщо таке використання може заподіяти шкоду чоловікові [15, с.97; 31, с. 187-188, 190-191]. Встановлення режиму окремого проживання за рішенням суду автоматично не припиняє режиму спільності майна подружжя, а лише є підставою для його припинення судом. [15, с.184-185]. Чоловік має право відмовитися від дитини, зачатої під час шлюбу, зокрема, якщо він доведе, що в період з трьохсотого до сто вісімдесятого дня до народження дитини він був фактично чи за рішенням суду сепарований з дружиною, за умови, що пара за цей період не возз'єднувалася навіть на незначний проміжок часу. [31, с. 190-191].

Особливі правові наслідки має сепарація у разі, якщо її підставою стала подружжя зрада або залишення одним з подружжя іншого більш ніж на два роки. В такому випадку, винний з подружжя позбавляється речей, подарованих у зв'язку із укладенням шлюбу або набутих під час шлюбу, які повинні бути повернуті або в їх рахунок винний подружжя втрачає право на частину з доходів, які були отримані від підприємницької діяльності іншого з подружжя. Також винний подружжя втрачає право на утримання з боку іншого з подружжя та право спадкувати чверть майна померлого, у разі наявності в останнього дітей чи інших нащадків [15, с.184, 195; 31, с. 189, 191].

Сепарація припиняється шляхом возз'єднання подружжя, що призведе до відновлення юридичного обов'язку спільного проживання і взаємного утримання. Для припинення інших наслідків сепарації (частково або повністю) необхідне прийняття відповідного офіційного документа з дозволу компетентного суду [15, с. 96, 161].

Швейцарське сімейне право передбачає режим роздільного проживання подружжя, яке може бути встановлене як безстроково, так і на термін до трьох

років. Закінчення строку, на який було запроваджено режим роздільного проживання, зумовлює його автоматичне припинення та можливість пред'явлення позову про розірвання шлюбу, якщо подружжя так і не примирилося [144, с. 140].

Італійському сімейному законодавству також притаманний інститут окремого проживання подружжя. Так, Цивільним кодексом Італії передбачається право законного роздільного проживання подружжя – за рішенням суду або за спільною згодою подружжя (однак відповідний договір потребує затвердження судом) з причин, коли спільне проживання подружжя стає нестерпним або неможливим. У разі судового встановлення сепарації, суд встановлює з ким із подружжя залишаються діти, а також спосіб виконання іншим з подружжя своїх обов'язків щодо піклування та виховання дитини (при цьому він має право контролювати яким чином здійснюється виховання та утримання дитини). Правовими наслідками встановлення режиму сепарації є право подружжя, з яким проживає дитина, на утримання з боку іншого з подружжя, можлива також заборона дружині використовувати прізвище чоловіка, якщо таке використання може нанести їй або йому шкоду [1].

Цивільний кодекс Іспанії передбачає так зване судове розлучання, яке ухвалюється:

1) на вимогу обох з подружжя або одного зі згодою іншого, після закінчення трьох місяців після укладення шлюбу. Заявник повинен обов'язково додати угоду про врегулювання претензій (в частині визначення питань утримання та виховання спільних дітей, в тому числі визначення графіків спілкування дитини із одним із подружжя, з яким дитина не проживатиме, спілкування дитини із її дідусем та бабусею, порядку використання сімейного будинку, порядку надання утримання та користування подружнім майном);

2) на вимогу одного з подружжя, після закінчення трьох місяців з укладання шлюбу. Закінчення цього терміну не вимагає подання заяви, якщо існує ймовірність ризику для життя, фізичного недоторканності, свободи, моральної цілісності або статевої свободи та недоторканності чоловіка під час подання заяви

чи дітей загалом чи будь-кого із залежних членів сім'ї від шлюбу. Заявник повинен подати пропозиції щодо врегулювання наслідків сепарації.

Судове рішення про роздільне проживання подружжя призводить до призупинення спільного життя подружжя, які перебувають у шлюбі, і припиняє презумпцію спільності майна подружжя і представництво чоловіка у правовідносинах із цим майном [71].

Цивільний кодекс Федеративної республіки Бразилії передбачає як правовий наслідок встановлення судової сепарації припинення правового режиму спільності майна подружжя [43].

У Цивільному кодексі Республіки Колумбія правові наслідки встановлення сепарації визначені нечітко, прямо визначено лише відсутність обов'язку спільного проживання, а щодо правового режиму спільного майна, то він припиняється лише, якщо щодо цього буде ініціатива самого подружжя. В той же час, в Кодексі згадується можливість поділу спільного майна у разі сепарації, аналогічно тому, як це відбувається при розірванні шлюбу, а також право подружжя на отримання аліментів від подружжя, яке винне у виникненні підстав для встановлення сепарації. Прямо не називаючи сепарацію судовою, Кодекс все ж передбачає виключно судовий порядок її встановлення, але за спільною заявою подружжя, яке власне і визначає подальші правові наслідки сепарації та її строк, який не може перевищувати року, хоча в подальшому суд може продовжити її. При цьому, перебування у режимі сепарації понад два роки є підставою для розірвання шлюбу [44].

Цивільний кодекс Перу визначає такі правові наслідки встановлення сепарації: припинення обов'язків майнового та немайнового характеру, в тому числі інтимні та щодо спільного проживання, а також припиняє режим спільності набутого у шлюбі майна. Причинами для встановлення сепарації визначено 11 причин: подружжя зрада, жорстоке поводження з іншим подружжям, посягання на життя іншого з подружжя, тяжка образа, залишення сім'ї на строк понад два роки, безчесна поведінка, що робить нестерпним спільне проживання, постійне вживання наркотичних речовин або ліків, що можуть викликати наркоманію,

тяжка венерична хвороба, отримана після укладення шлюбу, гомосексуалізм, що продовжується в період шлюбу, засудження за вчинення умисного злочину до позбавлення волі на строк понад два роки, що відбулося після укладення шлюбу, взаємні сварки, що продовжуються понад два роки після укладення шлюбу. Цікавим також є те, що сепарація прямо вказується як альтернатива розірванню шлюбу, зокрема у зв'язку із тим, що по-перше, особа, яка подала позов про розірвання шлюбу вправі на будь-якій стадії процесу змінити його на позов про сепарацію, а по-друге, суд може застосувати сепарацію у справі про розірвання шлюбу, якщо дійде висновку про можливість примирення подружжя [45].

Цивільний кодекс Еквадору передбачає, що у разі встановлення рішенням суду сепарації, припиняється режим спільності майна подружжя, а наявне спільне майно підлягає розподілу між подружжям, не діє презумпція походження дитини від чоловіка у зареєстрованому шлюбі, якщо вона народжена пізніше 300 днів з дати реєстрації в Цивільному реєстрі рішення про сепарацію. При цьому, підставою для встановлення режиму сепарації є фактичне припинення шлюбних відносин протягом більше ніж дев'яти місяців, неодноразові образи, вороже або презирливе ставлення, несумісність характерів, що призводить до відсутності взаєморозуміння. За спільною заявою подружжя можливе припинення судом режиму сепарації між ними. У разі, якщо подружжя перебуває у режимі сепарації понад чотири роки, кожен із подружжя вправі звернутися до суду із позовом про розірвання шлюбу [46].

У зв'язку із цим, приходимо до висновку, що режим окремого проживання подружжя передбачений законодавством багатьох держав, однак має особливості в частині його встановлення, припинення та правових наслідків. Зокрема, основними підставами заявлення позову про сепарацію є: взаємна згода сторін, прийняття принципу розпаду шлюбу, непоправне погіршення подружнього зв'язку чи вина одного з подружжя. Непоправне погіршення подружнього зв'язку наявне у разі закінчення спільності життя подружжя, якщо воно проживало окремо протягом двох років до початку розгляду справи. Мальтійське законодавство передбачає такі підстави як: подружня зрада; насильство, жорстоке

поводження, погрози, тяжкі тілесні ушкодження чи тяжкі образи з боку відповідача в справі стосовно позивача чи дітей; якщо з часу вступу в шлюб пройшло 4 і більше років при непоправному розпаді шлюбу й небажанні подружжя проживати спільно; якщо один із подружжя покинув другого без достатніх на те підстав (без поважних причин) на строк більше двох років та інше.

Сепарація встановлюється як правило судом (США (узаконується фактична сепарація), Німеччина, Франція, Португалія, Мальта, країни Бенілюксу), договором сторін (США, Німеччина), договором, який затверджується судом (Португалія). Припинення сепарації відбувається як правило судом, однак французьке законодавство допускає самостійне поновлення спільного життя, яке має бути підтверджено нотаріально завіреним документом чи повідомленням посадової особи з державної реєстрації актів цивільного стану з відповідною відміткою на акті про реєстрацію шлюбу, а також акті про народження кожного із подружжя.

Правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є припинення обов'язку спільного проживання подружжя та режим роздільності майна, набутого за час роздільного проживання, однак французьке законодавство допускає можливість обмеження права подружжя носити подружнє прізвище, а договором може бути також передбачено позбавлення права на спадкування як пережившого подружжя. Після встановлення сепарації у подружжя згідно з португальським законодавством залишається обов'язок дотримання подружньої вірності, поваги і комунікації, зберігається набуте у зв'язку із шлюбом громадянство, в той же час припиняється обов'язок спільного проживання та допомоги, за винятком аліментних зобов'язань, обсяг яких залежить від вини особи у розпаді спільного життя подружжя, також подружжя втрачають право взаємного спадкування за законом. Мальтійське законодавство допускає при ухваленні рішення про встановлення режиму окремого проживання, право суду надати право одному із подружжя проживати в сімейному житті протягом певного періоду й за певних умов, з виселенням іншого з подружжя. При відновленні спільного проживання майнові наслідки режиму окремого

проживання для подружжя припиняються, однак литовське законодавство передбачає, що ці наслідки припиняються лише у разі укладення нового шлюбного договору або встановлення нового режиму власності майна, набутого в шлюбі.

Законодавство ряду країн допускає трансформацію режиму сепарації у режим розірвання шлюбу через подання відповідного позову з тих же підстав без доведення їх наявності, якщо сепарація триває три роки (Швейцарія), два роки (Франція, Люксембург) або рік (Португалія).

Висновки до Розділу 1

Отже, в результаті проведення огляду нормативно-правових та доктринальних джерел з питання поняття та юридичної природи режиму окремого проживання подружжя, генези розвитку інституту окремого провадження за законодавством, яке діяло на українських землях, а також на підставі врахування зарубіжного досвіду правового регулювання встановлення режиму окремого проживання подружжя, ми дійшли до таких висновків:

1. Режим окремого проживання подружжя – це правовий режим, встановлений судом, на підставі спільної заяви подружжя, позову одного з них, укладеного договору про окреме проживання (сепараційного договору), у зв'язку із неможливістю та/або небажанням подружжя або одного з них спільно проживати та підтримувати шлюбні відносини (які однак не припиняються остаточно і продовжують існувати з метою реалізації взаємних прав та обов'язків подружжя, в тому числі у їх відносинах з іншими учасниками сімейних відносин), який встановлюється на певний строк або безстроково, може бути припинений судом або із спільної ініціативи подружжя і передбачає виникнення ряду правових наслідків, притаманних припиненню шлюбу, передусім у майновій сфері та у сфері визначення походження дитини.

Окреме проживання подружжя – це стан шлюбних відносин, який виникає у зв'язку із фактичним припиненням шлюбних відносин без встановлення режиму окремого проживання подружжя (фактична сепарація) або із встановленням

режиму окремого проживання подружжя судом (юридична сепарація) з метою збереження шлюбу і виступає як альтернатива розірванню шлюбу, коли подружжя фактично припиняє ведення спільного господарства, бюджету, проживання, однак зберігає статус подружжя у відносинах з дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, іншими учасниками сімейних відносин, в тому числі органами державної влади, місцевого самоврядування; у випадку юридичної сепарації є формою захисту інтересів подружжя у майновій сфері, зважаючи на дію презумпції роздільності майна, набутого в період сепарації та блокування презумпції шлюбного походження дитини, народженої через 10 місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Ознаками режиму окремого проживання подружжя є:

1) загальні, спільні для сепарації та припинення шлюбу є наявність правових наслідків, спільних для цих правових інститутів, які поширюються на суспільні відносини жінки та чоловіка, які виникають після встановлення відповідних правових режимів:

а) режим особистої приватної власності на майно, набуте у відповідний період відсутності шлюбних відносин та дії режиму окремого проживання подружжя, розпорядження цим майном без врахування обмежень, які визначені ст. 65 СК України (з обмеженнями притаманне також фактичній сепарації в силу положень ч. 6 ст. 57 СК України);

б) презумпція походження дитини не від чоловіка у випадку, якщо вона народжена дружиною після спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, коли у чоловіка не виникають права та обов'язки як батька дитини, в тому числі аліментні зобов'язання;

в) інші наслідки, які передбачені законодавством зарубіжних держав, якими найчастіше є припинення права на спадкування щодо майна померлого подружжя, права на утримання з боку іншого подружжя, а в окремих випадках – права проживання у сімейному житті;

2) загальні, спільні для сепарації та зареєстрованим шлюбом: усі взаємні права та обов'язки подружжя, крім визначених у ст. 120 СК України,

зберігаються; особи, які перебувають у режимі окремого проживання подружжя, зберігають свій статус подружжя (і відповідні правомочності) у своїх відносинах із дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, третіми особами, органами державної влади, місцевого самоврядування.

3) спеціальні ознаки режиму окремого проживання подружжя, притаманні лише цьому правовому режиму:

а) наявність особливих підстав для його встановлення та припинення – в першому випадку такими підставами є неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно з причин, які істотно ускладнюють спільне проживання подружжя, в другому – поновлення сімейних відносин, зважаючи на припинення причин, які зумовили неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно або зміна ставлення до них з боку подружжя. В даному контексті значення має саме сприйняття ряду причин, які на думку подружжя або одного з них свідчать лише про неможливість проживання разом або до небажання до спільного проживання, але не до бажання повного припинення шлюбних відносин (або навпаки свідчать про можливість поновлення шлюбних відносин);

б) змішаний характер встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя – встановлення у судовому порядку (але допускається судово-договірний, коли суд затверджує укладений подружжям сепараційний договір), припинення – у судовому або договірному порядку;

в) встановлення режиму окремого проживання подружжя є підставою призупинення шлюбних відносин на певний час, однак таке призупинення може стосуватися не усіх шлюбно-сімейних відносин, а лише певної їх частини;

г) строковий характер дії правового режиму окремого проживання подружжя – він завжди має тимчасовий характер, навіть у випадку його встановлення на невизначений строк і завершується поновленням шлюбних відносин, закінченням строку встановлення або припиненням шлюбу.

2. В Україні протягом довгого часу правовий режим окремого проживання подружжя існував як альтернатива припинення шлюбу відповідно до канонічних

норм римо-католицької церкви, яка не допускала припинення шлюбу за будь-якими причинами, крім смерті одного з подружжя. Даний правовий інститут (під назвою «відлучення від столу і ложа») був запроваджений 1563 року і в цілому зберігався в Україні до 1917 року для подружжя римо-католицького віросповідання. В сучасному вигляді даний правовий режим був запроваджений 1914 року для подружжя у випадках, якщо спільне проживання подружжя є нестерпним з причин жорсткого поводження, образи, безчесної поведінки, заразної або душевної хвороби. В подальшому інститут сепарації шлюбу не отримав свого правового продовження і був повернутий в сімейне право України лише після прийняття чинного СК України.

3. Режим окремого проживання подружжя передбачений законодавством багатьох держав, однак має особливості в частині його встановлення, припинення та правових наслідків. Зокрема, основними підставами заявлення позову про сепарацію є: взаємна згода сторін, прийняття принципу розпаду шлюбу, непоправне погіршення подружнього зв'язку чи вина одного з подружжя. Непоправне погіршення подружнього зв'язку наявне у разі закінчення спільності життя подружжя, якщо воно проживало окремо протягом двох років до початку розгляду справи. Мальтійське законодавство передбачає такі підстави як: подружня зрада; насильство, жорстоке поводження, погрози, тяжкі тілесні ушкодження чи тяжкі образи з боку відповідача в справі стосовно позивача чи дітей; якщо з часу вступу в шлюб пройшло 4 і більше років при непоправному розпаді шлюбу й небажанні подружжя проживати спільно; якщо один із подружжя покинув другого без достатніх на те підстав (без поважних причин) на строк більше двох років та інше.

Сепарація встановлюється як правило судом (США (узаконюється фактична сепарація), Німеччина, Франція, Португалія, Мальта, країни Бенілюксу), договором сторін (США, Німеччина), договором, який затверджується судом (Португалія). Припинення сепарації відбувається як правило судом, однак французьке законодавство допускає самостійне поновлення спільного життя, яке має бути підтверджено нотаріально завіреним документом чи повідомленням

посадової особи з державної реєстрації актів цивільного стану з відповідною відміткою на акті про реєстрацію шлюбу, а також акті про народження кожного із подружжя.

Правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є припинення обов'язку спільного проживання подружжя та режим роздільності майна, набутого за час роздільного проживання, однак французьке законодавство допускає можливість обмеження права подружжя носити подружнє прізвище, а договором може бути також передбачено позбавлення права на спадкування як пережившого подружжя. Після встановлення сепарації у подружжя згідно з португальським законодавством залишається обов'язок дотримання подружньої вірності, поваги і комунікації, зберігається набуте у зв'язку із шлюбом громадянство, в той же час припиняється обов'язок спільного проживання та допомоги, за винятком аліментних зобов'язань, обсяг яких залежить від вини особи у розпаді спільного життя подружжя, також подружжя втрачають право взаємного спадкування за законом. Мальтійське законодавство допускає при ухваленні рішення про встановлення режиму окремого проживання, право суду надати право одному із подружжя проживати в сімейному помешканні протягом певного періоду й за певних умов, з виселенням іншого з подружжя. При відновленні спільного проживання майнові наслідки режиму окремого проживання для подружжя припиняються, однак литовське законодавство передбачає, що ці наслідки припиняються лише у разі укладення нового шлюбного договору або встановлення нового режиму власності майна, набутого в шлюбі.

Законодавство ряду країн допускає трансформацію режиму сепарації у режим розірвання шлюбу через подання відповідного позову з тих же підстав без доведення їх наявності, якщо сепарація триває три роки (Швейцарія), два роки (Франція, Люксембург) або рік (Португалія).

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ТА ПІДСТАВИ ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

2.1 Особливості встановлення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві

Як уже зазначалося у дисертації, режим окремого проживання подружжя як особливий правовий режим та інститут сімейного права встановлюється у зв'язку із фактичним частковим припиненням шлюбно-сімейних відносин між подружжям (зважаючи на безумовне збереження між ними відносин, пов'язаних із реалізацією ними прав та виконанням обов'язків батьків щодо спільних дітей, а також прав та обов'язків, передбачених шлюбним договором (якщо звичайно останній не передбачає виключень із даного правила, тобто якщо наявність або відсутність ряду прав та обов'язків у самому шлюбному договорі будуть пов'язуватися із встановленням або припиненням режиму окремого проживання подружжя). Загальні особливості встановлення такого правового режиму визначені у ст. 119 СК України, відповідно до якої за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно [151]. В той же час, дана диспозиція сімейно-правової норми про встановлення режиму окремого проживання подружжя викликає ряд запитань, які безперечно виникають у судовій та правозастосовчій практиці.

Найперше, на чому слід зауважити, що конкретні причини, обставини, які свідчать про неможливість чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно в СК України не виписані, тому безпосередній список відповідних обставин став предметом дослідження як у правовій доктрині, так і в судовій практиці.

Зокрема, в правовій доктрині крім вище викладених підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя також виділяють: напружені стосунки [153, с. 329]; скандали та непорозуміння [54, с. 279]; відмова одного з подружжя від співжиття; втрата поваги один до одного; непорозуміння; негідна поведінка одного із подружжя; непристосованість молодого подружжя до самостійного життя [158, с. 253]; прорахунки в сімейному вихованні майбутнього подружжя, статева несумісність [167, с. 165]; зрада одного з подружжя; загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей; відсутність участі в матеріальному утриманні сім'ї [178, с. 125]; тривалий від'їзд; відрядження; військова служба; позбавлення волі [136, с. 184; 174, с. 185]; служба в правоохоронних органах і зміна у зв'язку з цим місця проживання, тобто тривала та/або систематична відсутність одного з подружжя внаслідок об'єктивної необхідності [70, с. 31]; житлові проблеми; особливі умови роботи одного з подружжя, які є несумісними з нормальним, з точки зору подружжя, ритмом сімейного життя; роботу та/або навчання подружжя в різних населених пунктах; необхідність одного з подружжя доглядати за літніми або хворими родичами, дітьми, які проживають в іншому населеному пункті [89, с. 32]; релігійні переконання і неможливість пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини і одного року після народження дитини [15, с. 163]; тривала хвороба, алкоголізм, наркоманія, тривалі психічні розлади [70, с. 31]. Л. В. Липець серед підстав встановлення режиму окремого проживання подружжя визначає навіть випадок, якщо подружжя буде власний дім, але тимчасово проживає з батьками одного з подружжя, з якими не склалися теплі родинні відносини, в такому випадку подружжя може встановити режим сепарації до закінчення будівництва та переселення у власне житло [89, с. 29].

Т. С. Кириченко згруповує усі підстави, які свідчать про неможливість або небажання подружжя проживати разом і зумовлюють їх звернення до суду із заявою про встановлення режиму окремого проживання подружжя у наступні групи: значне погіршення стану фізичного здоров'я; негативні зміни психологічного здоров'я одного з подружжя; тривала та/або систематична

відсутність одного з подружжя внаслідок об'єктивної необхідності, пов'язаної з умовами роботи, навчання; наявність реальної чи потенційної загрози життю одного з подружжя чи їхніх дітей; позбавлення волі одного з подружжя; наявність матеріально-побутових проблем (відсутність житла чи коштів); належність одного з подружжя до сект або інших подібних формувань, що деструктивно впливають на поведінку та погляди жінки чи чоловіка; аморальна чи негідна поведінка одного з подружжя щодо іншого; систематичне непорозуміння між чоловіком і жінкою, які перебувають у шлюбних відносинах [70, с. 31].

В. В. Ізмайлов та В. І. Цимбалюк зазначають, в зарубіжній судовій практиці визначаються такі підстави встановлення режиму окремого проживання подружжя: хвороба одного з подружжя (в тому числі психічна або така, що зумовлює небезпечність перебування з такою особою, безпліддя); відмова одного з подружжя від співжиття; алкоголізм; наркоманія дружини або чоловіка; велика різниця між ними у віці та зумовлені цим розбіжності в поглядах; належність одного із подружжя до різних сект чи субкультур та інші підстави, які призвели до розладу відносин між подружжям [63; 65; 167, с. 165].

Розглянемо обставини, які свідчать про неможливість або небажання подружжя проживати спільно, викладені у вітчизняній судовій практиці.

Зокрема, як свідчить аналіз рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 22 березня 2017 року у справі № 369/11934/16-ц про встановлення режиму окремого проживання подружжя, підставою для подання позову стали неможливість спільного проживання з ОСОБА_2 пов'язане з різними місцями проживання, в різних державах, а також небажання спільного проживання, відсутність спільних життєвих цілей та сімейних інтересів, що унеможлиблює спільне сімейне життя та шлюбні відносини. З позовної заяви вбачається, що сторони тривалий час не ведуть спільне господарство, не підтримують шлюбних відносин, мають окремий бюджет для кожного, стосунки між сторонами стали напружені, у сторін виявились різні погляди на життя, на сімейні відносини. Дані обставини не заперечувала і відповідачка по справі, подаючи заяву про визнання позову. У зв'язку із цим, позивач ОСОБА_1 не бажає

проживати разом зі своєю дружиною ОСОБА_2 і бажає встановити для них режим окремого проживання, стверджуючи, що таке рішення відповідає інтересам подружжя (сторін), сторони ознайомлені з правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя, тощо. За таких обставин, оскільки підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя є неможливість чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно; обидва подружжя (сторони) проживають за різними адресами і сімейні відносини між подружжям припинені, тому підстав для відмови в задоволенні позову в судовому засіданні не встановлено, а тому позовні вимоги ОСОБА_1 в частині встановлення режиму окремого проживання подружжя з 01 серпня 2016 року підлягають задоволенню. У решті позовні вимоги задоволенню не підлягають [126].

В рішенні Московського районного суду міста Харкова від 20 квітня 2015 року у справі № 643/2614/15-ц підставою для задоволення позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення режиму окремого проживання, стягнення аліментів та за зустрічного позову ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дитини, стали наступні обставини. Зокрема, за час сімейного життя у родині склалися тяжкі стосунки, які на даний час унеможливають їх сумісне з відповідачем проживання та можуть призвести до руйнування родини, що негативно відіб'ється на дітях і чого вона бажає запобігти. Відносини у сім'ї негативно впливають на дітей, особливо на старшому сині, який дуже прив'язаний до батька, все розуміє та страждає від бурхливих суперечок. Все це призвело до її небажання спільно проживати з відповідачем. Встановлення режиму окремого проживання подружжя, буде сприяти вирішенню накопичених проблем і, насамперед, дасть шанс зберегти сім'ю. Відповідач зі свого боку, зазначає, що він та позивачка перестали жити сумісно і він, бажаючи якось загальмувати процес розпаду родини, обіцяв надати згоду на роздільне проживання та водночас переконав, що син ОСОБА_5,ІНФОРМАЦІЯ_2 повинен жити з ним, оскільки все вдома пристосовано для його життя та налагоджений побут, син дуже прив'язаний до нього, в них довірливі, дружні стосунки.

Проживання з матір'ю та молодшою сестрою-немовлям тяжко відіб'ється на ньому, оскільки він сам ще дитина та потребує неабиякої уваги. Позивачка не заперечує, щоб син залишився проживати з ним, а молодша донька ОСОБА_4 із нею. Кожен з батьків в такій ситуації буде мати на утриманні та піклуванні по дитинці та як свідомі люди, зможуть підтримувати й другу дитину. Вони на теперішній час дійшли згоди щодо місця проживання дитини, але, виходячи з вкрай мінливого та суперечливого характеру жінки, таку згоду вважає за необхідне затвердити рішенням суду, що буде дисциплінувати обидві сторони. Водночас такий порядок проживання дитини визначається тільки на термін дії встановленого судом режиму окремого проживання подружжя. Суд вбачає наявність підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя ОСОБА_1 та ОСОБА_2, оскільки обидві сторони дійшли згоди та вважають за необхідне його застосування в зв'язку з вкрай важкими особистими стосунками та за для майбутнього збереження родини. При зазначених обставинах сторони, діючи в інтересах дітей, бажають уникнути розірвання шлюбу, оскільки вважають, що родину можна зберегти шляхом надання законного статусу окремого проживання подружжя. Зазначений режим проживання захищає інтереси кожного з них на час припинення сумісного проживання та на майбутнє [129].

В рішенні Зарічного районного суду міста Суми від 27 лютого 2018 року у справі № 591/4508/17 за заявою подружжя ОСОБА_1, ОСОБА_2, за участю заявників, заінтересована особа Служба у справах дітей Сумської міської ради про встановлення факту режиму окремого проживання подружжя, підставою для задоволення заяви стало те, що спільне життя у подружжя не склалося, вони не проживають майже чотири роки, спільного господарства не ведуть, проте, не бажають розривати шлюб, щоб не здійснювати тиск на неповнолітнього сина та повноцінно здійснювати його виховання. Вважають, що наявні всі умови для встановлення режиму окремого проживання у судовому порядку, з метою уникнення в подальшому майнових спорів [123]. Аналогічні підстави: наявність різних поглядів на життя, відсутність взаєморозуміння у сім'ї, через що постійно

виникають сварки, відсутність ведення спільного господарства, відсутність бажання надалі проживати разом; фактичне проживання окремо протягом тривалого часу стали підставою для задоволення спільної заяви про встановлення режиму окремого проживання подружжя відповідно до рішення Рівненського районного суду Рівненської області від 10 листопада 2016 року у справі № 570/3397/16-ц [132]. В рішенні Орджонікідзевського районного суду міста Маріуполя від 13 жовтня 2020 року у справі № 265/2481/20 підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя стали сімейні суперечки і конфлікти, що призвело до напружених відносин, окреме проживання і відсутність наміру поновити спільне проживання [130]. Позивач у позові про встановлення режиму окремого проживання подружжя, який було задоволено рішенням Дзержинського районного суду Донецької області від 8 червня 2015 року у справі № 225/1227/15-ц зазначив, що за час сумісного проживання, в період часу з 26.11.2013 року по 09.03.2014 року його дружина постійно вчиняла сварки, не брала до уваги його думку, ці обставини привели до неможливості та небажанню позивача проживати разом з відповідачкою [119]. В рішенні Малиновського районного суду міста Одеси від 4 вересня 2018 року у справі № 521/5323/18 підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя стали: відсутність взаєморозуміння, різних поглядів на життя, втрату почуття любові та поваги [128], в рішенні Каланчацького районного суду Херсонської області від 25 листопада 2014 року у справі № 657/1072/14-ц – зловживання одним із подружжя спиртними напоями, відсутність інтересу до виховання власної доньки, сварки та фізичне насилля до іншого з подружжя [125].

В рішенні Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 11 січня 2021 року у справі № 589/3765/20 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення режиму окремого проживання подружжя, було встановлено, що відносини між подружжям стали вкрай напруженими, все частіше почали виникати сварки, що в кінцевому результаті призвело до фактичного припинення шлюбних відносин. З 2017 року подружжя мешкає окремо за різними адресами, спільне господарство не ведеться. Позивач не бажає проживати разом з

дружиною, однак цінує сім'ю і не бажає розлучатися виключно в інтересах дитини. Відповідачка не бажає добровільно встановити режим окремого проживання, тому позивач був змушений звернутися до суду з вказаним позовом. Дослідивши матеріали справи, суд дійшов до переконання про законність, обґрунтованість та правомірність позовних вимог ОСОБА_1, у зв'язку з чим такий позов підлягає задоволенню [134]. Сімейні суперечки і конфлікти, що призвело до напружених відносин та залишення дружиною без пояснень і попереджень родини стало підставою для звернення до суду у справі № 265/2481/20 [130]. У рішенні Каланчацького районного суду Херсонської області від 25 листопада 2014 року у справі № 657/1072/14-ц підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя додатково став алкоголізм чоловіка [125]. А у рішенні Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 17 травня 2018 року у справі № 176/713/18 – різні погляди на сімейне життя, несумісність характерів [122].

У рішенні Дрогобицького районного суду Львівської області від 30 березня 2021 року у справі № 607/21277/20 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення режиму окремого проживання, в якості підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя було зазначено наступне: за час сімейного життя позивача та відповідача склалися обставини, які призвели до небажання спільного проживання як з його боку так і з боку дружини, серед яких – постійні сварки та скандали з надуманих причин, небажання дружини жити в Тернополі загалом та в квартирі з батьками позивача зокрема, відсутність на час звернення до суду з позовом контактів з відповідачкою, її проживання за місцем своєї реєстрації зі своєю сім'єю (бабою, мамою, сестрою та братом) [121]. Аналогічна підстава (фактичне роздільне проживання подружжя, проживання дружини із дітьми у іншому населеному пункті, де проживають її батьки, припинення її спілкування із чоловіком) вказана і в рішенні Косівського районного суду Івано-Франківської області від 16 січня 2015 року у справі № 347/2988/14-ц [127].

У рішенні Снігурівського районного суду Миколаївської області від 8 жовтня 2013 року у справі № 485/2197/13-ц за заявою ОСОБА_1 про встановлення режиму окремого проживання подружжя було встановлено, що позивач із відповідачкою перебувають у зареєстрованому шлюбі з 8 вересня 2012 року. Від подружнього життя мають малолітнього сина. Спільне життя не склалося, оскільки дружина виїхала на інше місце проживання. З 3 березня 2013 року вони не підтримують сімейних по подружніх стосунків і не бажають їх поновлення. Умови для окремого проживання подружжя наявні та вирішено питання щодо проживання дитини з матір'ю. Суд, враховуючи викладене, та те, що дружина заперечень до задоволення заяви не має, і задоволення заяви чоловіка не суперечить закону та не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, ухвалив про задоволення заяви [133]. Фактичне роздільне проживання подружжя стало підставою для задоволення відповідного позову й за рішенням Дарницького районного суду міста Києва від 12 січня 2016 року у справі № 753/11303/15-ц [120], за рішенням Іллічівського районного суду міста Маріуполя від 7 грудня 2017 року у справі № 264/4455/17 [124], за рішенням Печерського районного суду міста Києва від 14 червня 2018 року у справі № 757/9386/18-ц [131].

Таким чином, аналіз правової доктрини та судової практики, дозволяє вказати, що основними причинами, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно є наступні: відсутність спільних життєвих цілей та сімейних інтересів, що унеможлиблює спільне сімейне життя та шлюбні відносини; тривале окреме проживання, в тому числі викликане тривалим від'їздом одного із подружжя, тривалим відрядженням або позбавленням волі; служба в правоохоронних органах або військова служба і зміна у зв'язку з цим місця проживання, тобто тривала та/або систематична відсутність одного з подружжя внаслідок об'єктивної необхідності; інші випадки особливих умов роботи одного з подружжя, які є несумісними з нормальним, з точки зору подружжя, ритмом сімейного життя; робота та/або навчання подружжя в різних населених пунктах; відсутність ведення спільного господарства; наявність різних поглядів на життя; відсутність взаєморозуміння у сім'ї; відсутність бажання

надалі проживати разом; сімейні суперечки і конфлікти, що призвело до напружених відносин; відсутність наміру поновити спільне проживання; зловживання одним із подружжя спиртними напоями; відсутність інтересу до виховання власної дитини; фізичне або психічне насилля одного з подружжя щодо іншого з подружжя; подружня зрада; інша негідна або аморальна поведінка одного з подружжя щодо іншого, статева несумісність або безпліддя; відсутність участі в матеріальному утриманні сім'ї; необхідність одного з подружжя доглядати за літніми або хворими родичами, дітьми, які проживають в іншому населеному пункті; релігійні переконання і неможливість пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини і одного року після народження дитини; тривала хвороба; алкоголізм; наркоманія; тривалі психічні розлади; значне погіршення стану фізичного здоров'я або негативні зміни психологічного здоров'я одного з подружжя; інші хвороби, які зумовлюють небезпечність перебування з одним із подружжя; наявність реальної чи потенційної загрози життю одного з подружжя чи їхніх дітей; наявність матеріально-побутових проблем (відсутність житла чи коштів); належність одного з подружжя до сект або інших подібних формувань, що деструктивно впливають на поведінку та погляди жінки чи чоловіка; відмова одного з подружжя від співжиття; небажання одного із подружжя спільно проживати у житлі батьків іншого з подружжя; фактичне роздільне проживання подружжя, проживання одного із подружжя із дітьми у іншому населеному пункті, де проживають її батьки; інші підстави, які свідчать про неможливість та/або небажання дружини та чоловіка проживати спільно [103, с. 158].

Дані підстави є фактичними підставами сепарації шлюбу (тобто такими підставами, які свідчать про неможливість або небажання подружжя проживати спільно) і потенційно можуть призвести до фактичної сепарації, тобто фактичного припинення шлюбно-сімейних відносин між подружжям. При цьому, як зазначається М. В. Бориславською, неможливість або небажання спільного проживання слід тлумачити не як неможливість або небажання проживати разом у одному житловому приміщенні, а як неможливість або небажання вести спільне

сімейне життя, мати спільний побут і господарство. Хоча знову ж таки закон не зобов'язує подружжя у випадку сепарації утримуватися від спілкування, мати відособлений побут тощо [24, с. 77].

Вище наведений перелік підстав, які свідчать про неможливість або небажання подружжя проживати спільно, не є вичерпним, зважаючи на в цілому оціночність поняття «неможливість та/або небажання проживати спільно» і вирішується в кожному випадку окремо. В той же час, на нашу думку, доцільно все ж вказати ряд причин у диспозиції ст. 119 СК України, передусім тих, які пов'язаних із алкоголізмом, наркоманією подружжя, подружньою зрадою, загрозою життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, а також тривалою (понад рік) відсутністю одного з подружжя з об'єктивних причин (в тому числі через відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення) (див. додаток В). Зазначені зміни дозволять краще захистити права подружжя, оскільки зменшать суб'єктивний чинник при визначенні правомірності встановлення режиму окремого проживання подружжя [104, с. 121].

Крім фактичних підстав сепарації шлюбу, є також юридична підстава – рішення суду, ухвалене за заявою подружжя або позовом одного із них про встановлення режиму окремого проживання подружжя, яким ця заява або позов задоволені. Саме рішення суду є тим юридичним фактом, яке зумовлює виникнення режиму окремого проживання подружжя, виникнення саме юридичної сепарації, оскільки фактична сепарація виникає за наявності фактичних підстав. Лише прийняття рішення суду за спільною заявою подружжя або позовом одного із подружжя, яким задоволено відповідну вимогу, яка міститься у заяві (позові) про встановлення режиму окремого проживання подружжя буде означати перетворення фактичної сепарації в юридичну, а також зумовить відповідні зміни у правовому режимі майна та інші правові наслідки, спрямовані на захист інтересів роздільно проживаючого подружжя.

Залежно від способу звернення до суду (у формі позову або у формі спільної заяви подружжя) розгляд справи буде відбуватися відповідно у

позовному або у окремому провадженні. М. Ясинок називає таку залежність так званою «диспозитивною мімікрією», суть якої зводиться до того, що залежно від спрямованості волі чоловіка і жінки, які перебувають у шлюбі, справи щодо режиму окремого проживання подружжя можуть розглядатися у різних видах провадження [179, с. 13; 180, с. 114]. Як зазначає І. О. Костяшкін, в окремому ж провадженні здійснюється передусім розв'язання питання про наявність або відсутність певного факту, наявність або відсутність правомочності неповнолітньої особи щодо укладення шлюбу, можливості усиновлення дитини або наявності підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя [80, с. 85]. При цьому, В. І. Труба звертає увагу на суперечність у процесуальних аспектах застосування режиму окремого проживання подружжя [161, с. 44]. Так, ст. 119 СК України встановлює, що до суду можуть подаватися заява подружжя або позов одного з них щодо розгляду питання про встановлення для подружжя режиму окремого проживання [151]. Однак відповідно до ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України справи про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя розглядаються судом у порядку окремого провадження [166]. Науковець пропонує доповнити розділ Цивільного процесуального кодексу України «Позовне провадження» положенням про те, що справи про встановлення режиму окремого проживання можуть розглядатися за позовом подружжя. Запровадження такої норми може стати альтернативою встановленій у ч. 7 ст. 240 Цивільного процесуального кодексу України нормі щодо відкладення розгляду справи про розірвання шлюбу та призначенню подружжю строку для примирення [161, с. 44-45]. В той же час, не бачимо у даному положенні законодавства, про яке зазначав науковець, суперечності, оскільки Цивільний процесуальний кодекс України в принципі не передбачає вичерпного переліку справ, які розглядаються у позовному провадженні, крім справ, які розглядаються у спрощеному позовному провадженні відповідно до ч. 4 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України), а в ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України мова йде про розгляд у окремому провадженні

справ про встановлення режиму окремого проживання подружжя саме за спільною заявою подружжя (а не за позовом).

У ст. 119 СК України та в Цивільному процесуальному кодексі України не визначено чітко порядок встановлення і припинення режиму окремого проживання подружжя. Справа про встановлення режиму окремого проживання подружжя розглядається в загальному суді шляхом окремого провадження за правилами процесуального законодавства, порядок розгляду такої категорії справ дуже подібний за своїми вимогами зі шлюбнорозлучним процесом за заявою подружжя, яке має дітей. Під час вирішення справи у порядку позовного провадження, суд повинен за наданими сторонами доказами (однак щодо них вимога достатності не знайшла свою законодавчу регламентацію, так само як і щодо самого переліку доказів [69, с. 164]) встановити, має право чи ні один із подружжя вимагати окремого проживання або обоє з подружжя, кому це вигідно, а хто залишається без підтримки в скрутному становищі, як бути з дітьми. Зокрема, суд може не погодитися з вимогами чоловіка на режим окремого проживання, якщо його дружина заперечує проти цього, наводячи суду переконливі докази оскільки вона залишається один на один з малолітніми дітьми; дітьми-інвалідами; сама інвалід і ніде не працює; немає джерел для існування; потребує сторонньої допомоги, вагітна тощо; з іншого боку – якщо дружина наполегливо вимагає окремого проживання, наводячи такі докази, як зловживання чоловіком спиртними напоями; дебош у сім'ї; порушення шлюбних відносин, що впливає негативно на виховання дітей і що таке окреме проживання може позитивно в майбутньому вплинути на чоловіка, то суд прийме позитивне рішення [106, с. 96].

Якщо ж, наприклад, вимагають окремого проживання обоє з подружжя, яке є багатодітним і питання виховання дітей, їх утримання не вирішено, суд може відмовити в наданні такого проживання або, як в шлюбнорозлучному процесі, дати сторонам час для вирішення нього питання з відкладенням справи слуханням на деякий час. Можливе подання зустрічного позову про розірвання шлюбу [54, с. 279; 136, с. 185]. В такому випадку, рішення суду повинне ґрунтуватися на

врахуванні того, чия вимога є виваженішою, можливості збереження шлюбу в майбутньому, відносин між подружжям, глибини та тривалості конфлікту між подружжям, а також інтересів дітей [5, с. 5-6; 136, с. 185].

В правовій доктрині розходяться у розумінні підстав для звернення до суду із позовом або із спільною заявою про встановлення режиму сепарації, розмежуванні випадків, коли можливе звернення із спільною заявою, а коли виключно – із позовною заявою. Зазначене викликане й не досить врегульованим питанням на рівні правових позицій. Нових правових позицій Верховного Суду із зазначеного питання фактично немає. Певне значення правової позиції має положення п.12 Постанови Пленуму Верховного Суду України №11 від 21 грудня 2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», в якій зазначено, що при застосуванні положень статей 119, 120 СК України судам необхідно враховувати, що рішення про розірвання шлюбу суд приймає, якщо його подальше збереження є неможливим, суперечить інтересам одного з подружжя чи їхніх дітей, у той час як підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя є неможливість чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. За відсутності взаємної згоди подружжя на встановлення сепарації волевиявлення одного з них має бути обґрунтованим. Режим окремого проживання може встановлюватися судом не тільки за позовом одного з подружжя, а й за заявою подружжя, яке досягло спільної згоди. Вирішуючи заяву в порядку ст.119 СК України, суд повинен встановити фактичні взаємини сторін і переконатися в доцільності сепарації для того, щоб узаконений спосіб окремого проживання не був формальним засобом вирішення спірних майнових питань [113]. Відповідно до рішення Вищого спеціалізованого суду суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ у справі №6-27361, наявність майнових спорів щодо спільної сумісної власності подружжя не позбавляють права на встановлення режиму окремого проживання. Згідно з ч. 1 ст. 120 СК України встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя, які встановлені цим Кодексом, і які

дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму[36]. Таким чином, можемо побачити позицію суду щодо того, що можливість звернення до суду із заявою (позовом) про встановлення режиму окремого проживання подружжя незалежно від наявності майнових спорів.

О. М. Пономаренко зазначає, що спільна заява подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя подається до суду, якщо подружжя дійшло згоди щодо встановлення відповідного правового режиму [29, с. 363]. Науковець не уточнює щодо необхідності обов'язкового врахування наявності майнового (або іншого) спору при вирішенні судом питання про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Так, у випадку подання спільної заяви подружжя щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя, справа розглядається судом в порядку окремого провадження (ч. 3 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України) з дотриманням загального порядку розгляду справ окремого провадження, який передбачений ст. 294 Цивільного процесуального кодексу України. Як зазначає М. Ясинок, спір усувається самим подружжям внаслідок збігання їх диспозитивних начал, спрямованих на бажання проживати окремо без розірвання шлюбу. В такому разі суд вирішує не спір про право, а питання про факт окремого проживання подружжя [179, с. 7; 180, с. 114-115]. О. О. Білик зазначає, що при розгляді питання щодо підстав встановлення режиму окремого проживання, визначати провадження, в якому розглядається та чи інша справа про встановлення режиму окремого проживання в залежності від неможливості чи небажання проживати разом, не є правильним, адже тут основний акцент робиться на спільності бажання подружжя, а не його чинників. Наприклад, у разі тієї ж хвороби одного з подружжя, виїзду за кордон чи простих суперечностей між сторонами, подружжя може як спільно усвідомлювати і бажати встановлення режиму окремого проживання, так і розходитись в цьому прагненні [15, с. 106]. Дійсно, у юридичній практиці можуть виникати випадки, коли один із подружжя бажає встановлення режиму окремого проживання подружжя, а інший – не бажає цього. В такому випадку, можемо стверджувати про те, що дане питання буде розглядатися виключно у позовному провадженні.

Однак, чи означає, що у випадку, коли обидва із подружжя бажають встановлення відповідного правового режиму, справу слід розглядати у окремому провадженні. Виходячи із диспозиції – у разі спільної ініціативи подружжя виходить дійсно так. Однак, чи буде така ініціатива викладена у спільній заяві подружжя чи ні залежатиме й від інших обставин, зокрема спільності позицій подружжя щодо їх подальшого життя після встановлення відповідного правового режиму, тобто по суті умов відповідної сепарації.

С. В. Черноп'ятов зазначає, що про небажання проживати разом свідчить сама спільна заява подружжя як акт їх волевиявлення. Оскільки таке небажання саме по собі є підставою для встановлення режиму окремого проживання, то, обґрунтування небажання у заяві не є обов'язковим. Недоведення неможливості спільного проживання не виключає встановлення режиму окремого проживання, оскільки навіть якщо подружжя у своїй заяві посилається на неможливість, очевидно, що має місце і небажання подружжя проживати спільно, відсутність їх волі на те і спрямованість волі на встановлення сепарації [174, с. 185]. М. О. Німак зазначає, що єдиною підставою для встановлення режиму окремого проживання у порядку окремого провадження є взаємна згода подружжя [98, с. 93]. Саме взаємна згода подружжя на встановлення режиму окремого проживання подружжя і визначає правову природу вказаної категорії справ. Взаємна згода подружжя є свідченням відсутності між подружжям спору щодо встановлення вказаного режиму, а отже, і необхідності розгляду справи у порядку позовного провадження [99, с. 134]. В даному випадку таке узагальнення видається найбільш логічним, адже за наявності взаємної згоди між подружжям, спору між ними не буде, а тому матиме місце розгляд справи в порядку окремого провадження, незалежно від тих факторів, які підштовхнули осіб до цього кроку [15, с. 106]. Однак, не можемо повною мірою погодитися із твердженням науковців, оскільки вони поверхово розглядають правову природу спільної заяви про встановлення режиму окремого проживання подружжя. На нашу думку, подання такої заяви повинне свідчити не тільки про спільну згоду на встановлення режиму окремого проживання подружжя, а й на узгодження позицій

щодо умов такого окремого проживання. Інакше – виникає спір між сторонами, зокрема в аспекті з ким залишається проживати дитина, умови виконання батьківських обов'язків тим із батьків, з ким дитина не проживає, особливості виконання таких обов'язків у разі, якщо батьки та їх дитина залишаються проживати спільно, зважаючи на відсутність іншого житла, особливості користування спільно набутим за час шлюбу майном, особливості використання особистих коштів подружжя на збереження такого майна та на потреби сім'ї в тій частині, в якій подружжя змушене вирішувати спільні проблеми (передусім в аспекті користування спільним майном та виконання батьківських обов'язків).

У випадку, якщо ініціатором встановлення режиму окремого проживання подружжя є лише один із подружжя, презюмується наявність спору між ними щодо наявності/відсутності правових підстав для встановлення такого правового режиму, тому справа розглядається за правилами позовного провадження, а сама заява подається у формі позовної заяви. Під час вирішення справи у порядку позовного провадження, суд повинен за наданими сторонами доказами встановити, має право чи ні один із подружжя вимагати окремого проживання або обоє з подружжя, кому це вигідно, а хто залишається без підтримки в скрутному становищі, як бути з дітьми. Зокрема, суд може не погодитися з вимогами чоловіка на режим окремого проживання, якщо його дружина заперечує проти цього, наводячи суду переконливі докази оскільки вона залишається один на один з малолітніми дітьми; дітьми-інвалідами; сама інвалід і ніде не працює; немає джерел для існування; потребує сторонньої допомоги, вагітна тощо; з іншого боку – якщо дружина наполегливо вимагає окремого проживання, наводячи такі докази, як зловживання чоловіком спиртними напоями; дебош у сім'ї; порушення шлюбних відносин, що впливає негативно на виховання дітей і що таке окреме проживання може позитивно в майбутньому вплинути на чоловіка, то суд прийме позитивне рішення. Втім, як зазначає С. В. Черноп'ятов, норма ч. 1 ст. 119 СК України, відповідно до якої за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка

проживати спільно, є недосконалою з огляду на те, що у випадку подання спільної заяви подружжя і встановлення сепарації у порядку окремого провадження у разі встановлення під час судового розгляду наявності підстав встановлення режиму окремого проживання немає підстав для відмови у задоволенні заяви [174, с. 188]. Можемо погодитися із даним твердженням і також пропонуємо, як і вказаний науковець, внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 119 СК України (див. додаток В).

Щодо вирішення питання про окреме проживання обох з подружжя, яке є багатодітним і питання виховання дітей, їх утримання, в правовій доктрині зазначається, що суд може відмовити у встановленні окремого проживання подружжя у разі, якщо відповідні питання сторонами попередньо вирішено не було [54, с. 279; 85, с. 101; 136, с. 185; 180, с. 115–117]. Однак, С. В. Черноп'ятов вважає, що законом передбачено лише два наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя, і обов'язок чоловіка і дружини проживати окремо до них не належить, а тому неможливість або небажання «спільного» проживання, необхідно тлумачити не як неможливість або небажання проживати разом у одному житловому приміщенні, а неможливість або небажання вести спільне сімейне життя, мати спільний побут і господарство; закон не зобов'язує подружжя у випадку сепарації утримуватися від спілкування, мати відособлений побут тощо. Тому науковець робить висновок, що питання про місце проживання чоловіка і дружини не повинне і не може бути предметом розгляду при вирішенні справи про встановлення режиму окремого проживання [174, с. 185]. З цим однак погодитися не можемо. Дійсно, встановлення режиму окремого проживання подружжя відповідно до сімейного законодавства України не має такого правового наслідку як роздільне проживання подружжя, однак виходячи із зарубіжного досвіду, а також можливості врегулювання умов сепарації договором (домовленістю) подружжя цілком можна допустити можливість подружжя врегулювати й умови спільного або роздільного проживання у спільному житлі або умов проживання одного із подружжя у житлі іншого з подружжя. В той же час, погоджуємося із тим, що за відсутності відповідної ініціативи подружжя на визначення особливостей спільного або роздільного проживання (особливо якщо

крім спільного житла подружжя має житло в особистій приватній власності і бажає проживати саме там), відповідні питання не повинні підніматися судом за власною ініціативою. В. І. Труба вірно зазначає, що подружжя може жити й під одним дахом, але щодо них може бути встановлено режим окремого проживання; режим окремого проживання подружжя, на думку науковця, не означає фізичне перебування осіб, які є подружжям, у різних за адресою чи географією місцях [161].

О. М. Пономаренко зазначає, що до позовних вимог щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя позивач має право додати вимоги про вирішення майнового спору (поділ майна); спору щодо визначення місця проживання дитини та участі у забезпеченні умов життя дитини тим з батьків, що проживає окремо, а також умов здійснення ним права на особисте виховання дитини та визначення розміру аліментів [29, с. 363]. Про це ж саме зазначає О. О. Білик [13, с. 302]. У позовній заяві про встановлення режиму окремого проживання позивач може також поєднати вимоги щодо визначення місця проживання дітей, спільного житла чи виселення зі свого житла другого з подружжя, який вселився у це житло у зв'язку з укладенням шлюбу, надання утримання йому чи спільним дітям подружжя. Крім того, за наявності спільного житла у заяві мали б бути викладені міркування щодо порядку користування ним або того, хто з подружжя залишиться проживати в ньому [5, с. 6]. Інакше треба вважати, що між сторонами існує спір і вони не дійшли остаточної згоди щодо встановлення режиму окремого проживання. На зазначені питання суд обов'язково має дати відповідь у рішенні [177].

З одного боку, ані фактична сепарація, ані режим окремого проживання, встановлений судом, не впливає на особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя щодо дітей. Безперечно, фізично роздільне проживання батька і матері ускладнює механізм реалізації цих прав та обов'язків, але СК України відносить узгодження питань реалізації цих прав та обов'язків до відання самого подружжя, і лише якщо вони не дійдуть згоди, питання вирішується органом опіки та піклування або судом (статті 158, 159, 160 СК України). Таким

чином, правові наслідки встановлення режиму окремого проживання (ч. 2 ст. 120 СК України) взагалі не впливають на реалізацію прав і обов'язків батьків щодо дітей. Таку реалізацію ускладнює лише фізично роздільне проживання чоловіка та дружини. Але таке проживання (фактична сепарація) можливе і без рішення суду – в порядку реалізації кожним з подружжя права на вільний вибір місця проживання – і не є обов'язковим наслідком чи умовою сепарації юридичної. Зазначене на думку С. В. Черноп'ятова, означає, що вирішення питань про реалізацію прав і обов'язків батьків щодо дітей не повинно бути предметом розгляду при встановленні режиму окремого проживання за спільною заявою подружжя [174, с. 185-186]. Можемо із цим погодитися, однак вважаємо, що сторони можуть просити суд встановити й ці питання у судовому рішенні (за наявності згоди – у окремому провадженні, за наявності розбіжностей – у позовному). Дійсно, на нашу думку, відповідні питання могли і повинні б були визначені не тільки у позовній заяві одного із подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя і легітимізовані в ухваленому судом рішенні (який би мав врахувати й викладені у відзиві заперечення іншого з подружжя щодо умов сепарації), а й у спільній заяві подружжя. В ній можуть бути викладені питання й щодо дітей: з ким із батьків вони будуть проживати, яким буде порядок утримання, проведення вільного часу тощо (виходячи з того, що способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними відповідно до положень ч. 1 ст. 181 СК України);

Як зазначає Н. А. Аблятіпова, оцінюючи можливість задоволення прохання подружжя чи одного з них, суд повинен встановити, чи не зашкодить таке рішення істотним інтересам спільних дітей цих осіб. Суд також повинен встановити фактичні взаємини сторін і переконатись у доцільності встановлення для подружжя режиму окремого проживання ще й для того, щоб сепарація не стала формальним засобом вирішення спірних майнових питань. Оскільки, відповідно до ст. 7 СК України, сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, а суд регулює ці відносини між конкретними особами, які є позивачем та відповідачем, то відмова в позові про сепарацію може бути

обґрунтована важкою хворобою відповідача, наявністю декількох дітей, іншими обставинами, котрі мають істотне значення [5, с. 3-4].

Особливий науковий інтерес відіграє пропозиція В. І. Труби щодо внесення змін до цивільного процесуального законодавства в аспекті визначення у Цивільному процесуальному кодексі України як одного із заходу примирення подружжя, який може застосовуватися судом у справах про розірвання шлюбу встановлення режиму окремого проживання подружжя. Якщо протягом визначеного судом строку подружжя прийде до примирення та скасує режим окремого проживання, то провадження по справі про розірвання шлюбу має бути закритим. Водночас науковець пропонує вважати, що у подальшому таке рішення суду не може розглядатися як обставина, яка перешкоджає повторному зверненню з такою самою заявою або з таким самим позовом до суду [161, с. 44-45]. Подібну пропозицію також виділяє А. О. Дутко [56, с. 54]. Вважаємо цю пропозицію цілком слушною, однак маємо зауважити, що відповідно до ч. 2 ст. 256 Цивільного процесуального кодексу України, у разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору. Оскільки, примирення сторін зумовлює подальшу відмову позивача від позову про розірвання шлюбу, в подальшому він не позбавлятиметься від можливості подати позов про розірвання шлюбу знову. В той же час, за результатами примирення можливе укладення мирової угоди між сторонами і постановлення ухвали саме про затвердження мирової угоди, що на жаль відповідно до положень диспозиції ч. 2 ст. 256 Цивільного процесуального кодексу України позбавлятиме позивача права знову пред'явити позов про розірвання шлюбу, якщо все ж подальше сімейне життя подружжя є неможливим із тих же причин, які стали причиною для сепарації, однак не припинилися в подальшому. В такому випадку, слід уточнити положення ч. 2 ст. 256 Цивільного процесуального кодексу України, передбачивши, що наявність ухвали про

закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову або затвердженням мирової угоди про встановлення режиму окремого проживання подружжя не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору (див. додаток В).

В правовій доктрині ряд науковців висловлюються негативно щодо можливості встановлення режиму окремого проживання судом, вважаючи, по-перше, його таким, що не повинне вирішуватися судом, як органом, який приймає рішення, що має публічно-правовий характер [153, с. 330-331], а по-друге, зважаючи на те, що встановлення режиму окремого проживання подружжя є по суті легітимізація фактичної сепарації, тобто реєстрація акту цивільного стану, яким є в тому числі окреме проживання. Останнє дало підставу таким науковцям, як М. Лепех і М. О. Німак запропонувати за умови відсутності спору, якщо подружжя не має дітей, з'ясувати дійсність та взаємність волевиявлення подружжя на встановлення режиму окремого проживання органами державної реєстрації актів цивільного стану [98, с. 27-28]. В той же час, покладання на органи державної реєстрації актів цивільного стану повноважень щодо встановлення або припинення відповідного правового режиму навряд чи є доцільним, зважаючи на те, що крім реєстрації факту перебування у режимі окремого проживання, при встановленні відповідного правового режиму, слід визначитися із врегулюванням питань, які виникають у зв'язку із встановленням сепарації, що доцільно здійснити або самим подружжям або судом, але аж ніяк не органами державної реєстрації актів цивільного стану. Однак можемо погодитися із висловленою в науковій літературі думкою щодо внесення відомостей про встановлення та припинення режиму окремого проживання органом державної реєстрації актів цивільного стану до Державного реєстру актів цивільного стану громадян із проставленням відповідних відміток в актовому записі про шлюб, що спростить визначення точного часового проміжку дії режиму окремого проживання подружжя [15, с. 237]. Однак, на нашу думку, слід передбачити окремий Реєстр окремого проживання подружжя, ведення якого слід покласти на органи державної реєстрації актів цивільного стану.

В. І. Цимбалюк зазначає, що деякі науковці говорять про необхідність встановлення сепарації не тільки судом та органами державної реєстрації актів цивільного стану у випадку згоди обох з подружжя та відсутності неповнолітніх дітей (як рідних, так і усиновлених), а також нотаріусами, зважаючи на можливість нотаріального посвідчення сепараційного договору, а також договору щодо сплати аліментів на утримання дитини та визначення її місця проживання й участі в її вихованні того з подружжя, який не буде проживати з нею [167, с. 166]. Так само О. О. Білик, виходячи з практики зарубіжних країн, пропонує як більш зручний спосіб надати можливість подружжю встановлювати режим окремого проживання шляхом укладення відповідного договору про це [15, с. 108]. Тієї ж думки притримувалася І. В. Жилінкова, яка розглядала договір як альтернативу судового порядку встановлення режиму окремого проживання подружжя [148, с. 136; 152, с. 331]. Як зазначає С. Я. Фурса, встановлення або припинення режиму окремого проживання подружжя цілком може здійснюватися через посвідчення спільної заяви про встановлення або про припинення режиму окремого проживання подружжя нотаріусом (в останньому випадку це і свідчитиме про поновлення сімейних відносин подружжям) [153, с. 331]. Попри позитивне ставлення до даних пропозицій, а також висловленої думки про можливість сепараційного договору виступати юридичним фактом виникнення або припинення режиму окремого проживання подружжя, вважаємо, що чинне сімейне законодавство визначає виключно судовий порядок встановлення цього правового режиму і сепараційний договір наразі не може встановлювати відповідний правовий режим, а лише більш детально визначати права та обов'язки подружжя під час дії сепарації шлюбу [104, с. 96]. В літературі та під час проведення наукових заходів також зазначається, що встановлення правового режиму окремого проживання подружжя виключно судом спрямоване на запобігання зловживання правом на укладення договорів з подальшим їх використанням чоловіком/дружиною у випадку виникнення конфліктних ситуацій та недопущення порушень прав та інтересів дружини/чоловіка. Прямої вказівки у законі про заборону укладання договору про сепарацію між подружжям без

звернення до суду чи нотаріуса немає, але з іншого боку, це може призвести до зловживань і порушення прав та інтересів дружини і чоловіка [33; 150].

В той же час, на нашу думку, договірний спосіб встановлення режиму окремого проживання подружжя був би доброю альтернативою судовому у випадках, коли обидва з подружжя виступають за роздільне проживання і бажають у зв'язку із цим, передбачити умови сепарації, тобто ті умови, на яких вони бажають встановити режим окремого проживання подружжя. Звичайно, слід залишити в силі і положення ст. 119 СК України про встановлення режиму окремого проживання подружжя судом, однак поряд із цим передбачити як альтернативу – можливість укладення «договору про окреме проживання».

Л. В. Липець виділяє наступні істотні умови договору про окреме проживання, зокрема такі умови, як: хто з подружжя житиме у сімейному помешканні, а хто залишає його; з ким із подружжя залишаються проживати діти та які умови побачень із дітьми того з подружжя, з ким вони не проживатимуть (з ким діти проводять свята, вільний час, хто з подружжя відводить та забирає дітей зі школи, дитячого садочка; хто з подружжя бере «лікарняний» по догляду за дитиною у разі її хвороби); хто з подружжя несе додаткові та/або непередбачені видатки, пов'язані з дитиною (лікування, навчання, гуртки, спортивні секції тощо); чи повинен той із подружжя, хто залишив сімейне помешкання, сплачувати комунальні платежі або орендну плату за помешкання, в якому проживає інший із подружжя; хто з подружжя та в якій частині має сплачувати борги та кредит, оформлені подружжям у шлюбі; чи має право той із подружжя, хто залишив сімейне помешкання, безперешкодно входити туди і мати ключі від помешкання, де проживає інший з подружжя; строк дії та умови розірвання договору; мета встановлення режиму окремого проживання; чи має той з подружжя, хто не проживає з дітьми, сплачувати аліменти на дітей; який строк встановлює для себе подружжя для примирення з початку дії режиму окремого проживання; чи є спадкоємцями дружина/чоловік у стані сепарації [88, с. 158-159]. О. В. Розгон також виділяє положення про: порядок користування майном, зокрема, користування житлом; порядок здійснення батьківських прав та

визначення місця проживання дитини; порядок надання утримання одному з подружжя; порядок надання утримання дітей; строк дії цього договору [135, с. 133]. О. В. Старчук зазначає, що істотними умовами договору про встановлення режиму окремого проживання подружжя повинні бути: місце проживання подружжя і дітей; форми участі у вихованні та забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто буде проживати окремо; збереження презумпції батьківства; правовий режим майна подружжя у період сепарації; порядок користування та розпорядження спільним майном подружжя; аліментні зобов'язання подружжя, батьків і дітей; підстави розірвання договору [156, с. 71].

Дійсно, можемо погодитися із тим, що до істотних умов договору про окреме проживання подружжя повинні бути включені умови:

1) про порядок користування спільним майном, в тому числі житлом, яке використовувалося для проживання сім'ї:

– якщо подружжя проживало в цьому житлі і не мало іншого житла – спільного або такого, яке належить одному з подружжю слід передбачити особливості користування цим житлом або здійснити виділ часток у ньому для користування кожним із подружжя і дитиною;

– якщо подружжя крім спільного сімейного житла має й інше житло, можливим є закріплення права користування цим житлом лише одним із подружжя, з яким залишається проживати дитина, а також встановлення обов'язку іншого з подружжя мати постійне проживання в іншому житлі. Це стає актуальним в тому випадку, якщо причиною для встановлення режиму сепарації стали насильницькі дії та побої з боку іншого з подружжя;

– особливості понесення спільних витрат на спільне майно подружжя в період сепарації;

2) про визначення місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливості здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (як питання аліментних зобов'язань, так і питання здійснення виховних функцій, спілкування з дитиною, в тому числі часові межі такого спілкування);

3) про строк, на який встановлюється режим окремого проживання подружжя, а також момент, з якого відповідний правовий режим встановлюється (крім випадку, коли договір укладається подружжям на майбутнє без наявності фактичних підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя);

4) про окремі правові наслідки, пов'язані із встановленням режиму окремого проживання подружжя, які не вказані у ст. 120 СК України (наприклад, в аспекті втрати права спадкування, однак, зважаючи на чинну редакцію ст. 120 СК України, яка передбачає лише два юридичні наслідки сепарації – режим роздільного майна подружжя та встановлення походження дитини аналогічно тому, як воно встановлюється у випадку розірвання шлюбу, ця умова не матиме обов'язкового значення. В той же час, вона може бути актуальною у випадку, якщо сторони домовляться про особливості реалізації своїх особистих немайнових прав та обов'язків як подружжя – ці права безперечно залишаються чинними для подружжя у режимі сепарації, однак можуть мати певні межі та особливості застосування, зважаючи на можливе роздільне проживання подружжя. Також в договорі про окреме проживання подружжя повинні бути передбачені умови надання утримання тому з подружжя, з ким залишається проживати дитина, а також непрацездатному подружжю.

Звичайно, ці умови можуть бути врегульовані й шлюбним договором, зважаючи на те, що відповідно до ст. 93 СК України шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків [151]. В той же час, шлюбний договір не досить доцільно застосовувати до врегулювання правовідносин щодо окремого проживання подружжя, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 93 СК України, шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми, а отже питання, пов'язані із реалізацією подружжям своїх батьківських прав та обов'язків на випадок роздільного проживання він не може врегульовувати достатньо повно.

Говорячи про форму договору про окреме проживання подружжя, вважаємо, що цей договір повинен посвідчуватися нотаріально, аналогічно тому, як посвідчуються: договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя (ст. 69 СК України), договір подружжя про надання утримання (ст. 78 СК України), договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно (ст. 89 СК України), шлюбний договір (ст. 94 СК України), договір між подружжям про розмір аліментів на дитину (ст. 109 СК України), договір про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини (ст. 157 СК України), договір між батьками про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України) [151].

Говорячи про порядок встановлення режиму окремого проживання подружжя договором, слід зупинитися на двох випадках: в першому випадку подружжя може укласти відповідний договір «на майбутнє», тобто на випадок можливого виникнення обставин, які свідчитимуть про неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно, в другому – подружжя укладе відповідний договір, уже перебуваючи у стані фактичної сепарації. В другому випадку, подружжя повинне звернутися до нотаріуса із спільною заявою щодо нотаріального посвідчення укладеного договору про окреме проживання подружжя і нотаріус, посвідчивши відповідний договір, передає відповідну інформацію про укладання договору із спільною заявою про ініціативу встановлення режиму окремого проживання подружжя (яка повинна бути нотаріально посвідченою) до органу державної реєстрації актів цивільного стану, які б внесли інформацію про встановлення режиму окремого проживання до спеціального Реєстру окремого проживання подружжя, до якого повинні мати доступ суди, органи державної реєстрації актів цивільного стану та нотаріуси, а також інші особи, які здійснюють відповідні реєстраційні дії щодо майна, яке належить подружжю. У випадку, якщо договір про окреме проживання подружжя укладався «на майбутнє», подружжя подає нотаріусу спільну заяву про

встановлення режиму окремого проживання подружжя та нотаріально посвідчений договір окремого проживання, а далі відбувається звернення нотаріуса до органу державної реєстрації актів цивільного стану в тому ж порядку. При цьому, моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя повинен бути момент державної реєстрації договору про окреме проживання у Реєстрі окремого проживання подружжя. Однак, на нашу думку, зазначений порядок слід передбачити для випадків, якщо в договорі про окреме проживання подружжя не передбачено точного моменту встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Якщо ж в договорі окремого проживання подружжя встановлюється конкретний момент встановлення режиму сепарації і цей момент є більш пізнім, ніж момент звернення до органу державної реєстрації актів цивільного стану, саме він повинен враховуватися і бути вказаним у Реєстрі окремого проживання подружжя.

Говорячи про відповідний реєстр, слід зазначити, що на нашу думку, до даного Реєстру повинна вноситися також інформація про встановлення режиму окремого проживання не тільки договором, а й судом. При цьому, слід передбачити, що моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя є все ж не період державної реєстрації цього правового режиму у Реєстрі окремого проживання подружжя, а час набрання рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя законної сили.

Вважаємо, що зазначена пропозиція (щодо державної реєстрації встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя у Реєстрі окремого проживання подружжя) дозволить захистити права подружжя та їх дітей, проінформувати усі зацікавлені органи про зміни у сімейному статусі подружжя, а також спростити подружжю подальші дії щодо реалізації сімейних прав та обов'язків, які виникли у зв'язку із встановленням режиму окремого проживання подружжя, оскільки не потрібно буде доводити факт перебування у режимі окремого проживання подружжя в суді.

О. В. Старчук зазначає, що доцільно надати повноваження щодо

встановлення режиму окремого проживання подружжя нотаріусом, метою діяльності якого є надання юридичної вірогідності правам та фактам, що мають юридичне значення, до яких вважаємо за необхідне віднести встановлення режиму окремого проживання подружжя [158, с. 127]. Можемо погодитися із даним твердженням і запропонований нами вище спосіб такого встановлення став би альтернативою довгих процесуальних перипетій подружжя у встановленні режиму окремого проживання подружжя.

В той же час, у разі наявності спору як щодо самого факту встановлення режиму сепарації, так і щодо умов сепарації, справу слід розглядати в суді. Однак, у випадку, якщо подружжя в процесі судового розгляду домовиться про умови сепарації, суд може задовольнити позов про встановлення режиму окремого проживання подружжя, передбачивши ці умови сепарації у судовому рішенні, а може – на підставі положень ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України постановити ухвалу про закриття провадження у справі і затвердження умов угоди між подружжям як мирової. В такому випадку, матимемо змішаний порядок встановлення режиму окремого проживання подружжя, а саме: одночасно і судовий – оскільки угода подружжя буде затверджена судом і виконуватимуться саме положення ухвали як виконавчого документу, однак в якому виписані положення угоди, а з другого боку – договірний, оскільки відповідна ухвала затверджує угоду подружжя, якої вони досягли в процесі вирішення спору про сепарацію.

В подальшому, відповідна ухвала про закриття провадження у справі та затвердження мирової угоди подружжя про встановлення режиму сепарації, або рішення суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя, яке прийняте у позовному або окремому провадженні, повинна бути передана для виконання до органу державної реєстрації актів цивільного стану, який на їх підставі повинен внести інформацію про встановлення режиму окремого проживання подружжя у Реєстр окремого проживання подружжя.

На підставі вище викладеного, можемо прийти до висновку, що встановлення режиму окремого проживання подружжя супроводжується заявою

подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя або позовом одного з них (тобто наявністю ініціативи подружжя або одного з них про встановлення сепарації шлюбу). При цьому, подання спільної заяви про встановлення режиму окремого проживання подружжя свідчить не тільки про спільну згоду на встановлення режиму окремого проживання подружжя, а й на узгодження позицій щодо умов такого окремого проживання.

Фактичними підставами для встановлення режиму окремого проживання подружжя є неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно. Зважаючи на оціночність поняття «неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно», відсутність конкретного обставин підстав, які свідчать про неможливість та/або небажання проживати спільно, доцільно вказати ряд причин у диспозиції ст. 119 СК України, передусім тих, які пов'язані із алкоголізмом, наркоманією подружжя, подружньою зрадою, загрозою життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, а також тривалою відсутністю одного з подружжя з об'єктивних причин. Зазначені зміни дозволять краще захистити права подружжя, оскільки зменшать суб'єктивний чинник при визначенні правомірності встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Попри те, що в правовій доктрині пропонується передбачити можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя не тільки судом, а й органами державної реєстрації актів цивільного стану, встановлення або припинення режиму окремого проживання подружжя через покладання на органи державної реєстрації актів цивільного стану повноважень щодо встановлення або припинення відповідного правового режиму не є доцільним, зважаючи на неможливість органів державної реєстрації актів цивільного стану виступати суб'єктами, які можуть затвердити умови сепарації, на відміну від нотаріусів, які можуть виконати як реєстраційну функцію, так і функцію засвідчення умов сепарації.

У зв'язку із цим, слід передбачити у законодавстві можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя через прийняття судом рішення за

позовом подружжя, а у разі спільної позиції щодо можливості запровадження сепарації – через укладення договору про окреме проживання, який підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації у Реєстрі окремого проживання подружжя.

Моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя у разі укладання договору окремого проживання повинен бути момент державної реєстрації договору про окреме проживання у Реєстрі окремого проживання подружжя (у випадку, якщо в договорі окремого проживання подружжя встановлюється конкретний момент встановлення режиму сепарації і цей момент є більш пізнім, ніж момент звернення до органу державної реєстрації актів цивільного стану – моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя є момент, вказаний у договорі), або час набрання рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя законної сили. Також підставою для встановлення режиму окремого проживання є постановлення судом ухвали про закриття провадження у справі і затвердження умов сепараційної угоди між подружжям як мирової.

2.2 Порядок зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві

Встановлення режиму окремого проживання подружжя судом або іншим органом хоч і не зумовлює істотних змін у правовому статусі подружжя, однак все ж призводить до виникнення ряду правових наслідків майнового та немайнового характеру, притаманних більше припиненню шлюбу, ніж його збереженню, хоч і у формі шлюбної сепарації. В той же час, сепарація шлюбу не є таким юридичним станом, який зберігається протягом довгого часу – з часом подружжя або поновлює спільне проживання або приймає рішення про розірвання шлюбу. Певно саме виходячи із даних обставин, законодавець при розробці СК України передбачив у ч. 2 ст. 119 СК України, що режим окремого проживання припиняється за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя

або у разі поновлення сімейних відносин [151]. При цьому, як зазначає М. В. Менджул, одним із особистих немайнових прав подружжя є право на скасування режиму окремого проживання подружжя [92, с. 300].

Останній спосіб припинення режиму окремого проживання подружжя в правовій доктрині піддається справедливій критиці, оскільки, по-перше, в сімейному законодавстві взагалі відсутнє дане поняття, по-друге, встановлення моменту припинення зазначеного режиму на практиці може викликати певні труднощі, оскільки саме поняття «поновлення сімейних відносин» та обставини, які свідчать про них є невизначеними, що створює юридичну невизначеність та суперечливість правового статусу осіб та набутого за час фактичного (але не юридичного) відновлення шлюбу, що створює можливості для зловживань і порушення прав дружини та чоловіка [152, с. 373-374]. Зазначена обставина дає підстави окремим науковцям, зокрема, І. В. Апопій, І. В. Жилінковій, О. М. Калітенко, О. В. Оніщенко, Ю. С. Червоному говорити про необхідність припинення режиму окремого проживання подружжя лише за рішенням суду [8, с. 119; 67, с. 10; 96, с. 193; 108, с. 48; 152, с. 373; 153, с. 408-409].

За другою позицією (З. В. Ромовська, М. Ясинок) для припинення режиму окремого проживання достатньо фактичного поновлення шлюбних відносин [136, с. 238; 180, с. 115]. У цьому випадку режим окремого проживання скасовується автоматично і додаткового судового рішення для цього не потрібно [180, с. 115]. Однак при виникненні спору можна не мати доказів, достатніх для підтвердження цієї обставини. Тому для гарантії своїх прав та інтересів бажано таки звернутися із відповідною заявою до суду [5, с. 119; 137, с. 238] для того, щоб зупинити дію судового рішення [180, с. 115].

Представник третьої позиції – М. Німак при вирішенні питання про спосіб припинення режиму окремого проживання подружжя пропонує звернути увагу на строк, на який він встановлювався. Оскільки законодавством питання щодо такого строку чітко не врегульоване, то науковець робить висновок про те, що режим окремого проживання може встановлюватися як із визначенням певного строку, на який встановлюється такий режим, так і без визначення такого строку.

У випадку, коли такий строк чітко визначений рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання, такий режим припиняється внаслідок спливу встановленого строку, а тому звернення до суду у такому випадку є не доцільним. Якщо ж подружжя має намір скасувати режим окремого проживання до спливу цього строку або мало місце встановлення режиму окремого проживання без визначення строку, на який встановлюється цей режим, тоді скасування режиму окремого проживання повинно відбуватися, на думку М. Німака, у судовому порядку [99, с. 134].

За четвертою позицією (С. Я. Фурса) порядок припинення залежить від того, хто є ініціатором припинення режиму окремого проживання подружжя, від єдності позиції подружжя та деяких інших факторів. Зокрема, якщо обоє з подружжя бажають припинити такий режим, то думається, вони спільно можуть звернутися до нотаріуса, оскільки таке питання є безспірним. Однак, якщо нотаріус при перевірці такого волевиявлення встановить, що воно суперечить інтересам сторін або третіх осіб чи законодавству, він відмовить їм у вчиненні такої нотаріальної дії. Якщо один із подружжя хоче відновити режим спільного проживання, а інший проти цього (наприклад, до моменту закінчення строку, на який його встановлено, залишився певний проміжок часу), а для такого відновлення є поважні причини, то один із подружжя може пред'явити позов до іншого про припинення режиму окремого проживання та поновлення спільного проживання [149, с. 408-409]. Якщо ж один із подружжя хоче припинити режим окремого проживання та поновити спільне проживання, але не знає з цього приводу думку іншого або інший не заперечує, але хоче, щоб факт поновлення їх спільного проживання був офіційно підтверджений актом суду, то така справа є, як зазначає К. М. Глиняна, підвідомчою суду. Наприклад, під час окремого проживання ним (нею) придбавалося майно, за яким вона (він) хоче закріпити статус особистої (приватної) власності. Це питання може вирішуватися в окремому провадженні, шляхом подання заяви одним із подружжя. Якщо ж під час розгляду цієї справи виникне спір про право суб'єктивне, суддя може на підставі ч. 6 ст. 294 Цивільного процесуального кодексу України залишити заяву

без розгляду та роз'яснити заінтересованим особам їх право на звернення до суду з позовом у порядку позовного провадження [39, с. 209-210].

Дійсно, наявна диспозиція ч. 2 ст. 119 СК України створює великі проблеми для правозастосування, зважаючи на наступне.

С. В. Черноп'ятов зазначає, що незадовільним є використання терміна «сімейні відносини» у понятті «поновлення сімейних відносин», оскільки [174, с. 189-190]:

1) сімейні відносини, за визначенням чч. 1-3 ст. 2 СК України, – це особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання; між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком; між іншими членами сім'ї, визначеними у ньому. В той же час, встановлення режиму окремого проживання має чітко визначені у законі наслідки, які аж ніяк не припиняють сімейні відносини, а лише виводять їх з-під регулятивного впливу одних норм і поширюють на них дію інших; а оскільки сімейні відносини не припинялися – то і поновитися вони не можуть;

2) чітко визначити момент «поновлення сімейних відносин» (особливо не знаючи, що під таким поновленням треба розуміти) вкрай важко, і тим більше складно отримати належні і допустимі докази такого поновлення. Така ситуація створює можливості для зловживань порушення прав дружини та чоловіка [152, с. 373–374], є передумовою виникнення численних судових спорів про встановлення конкретного моменту припинення сепарації внаслідок «поновлення сімейних відносин» і про наявність самого факту такого «поновлення» [41, с. 86];

3) є такою, що не відповідає основним засадам судочинства, ситуація, коли юридичним вчинком (навіть не юридичним актом) суб'єктів правовідносин фактично припиняється чинність рішення суду. Переважна більшість авторів зауважують: якщо режим окремого проживання встановлюється за рішенням суду, то припинятися він також має за рішенням суду [41, с. 87; 84, с. 101; 153, с. 331–332]. Влучно з цього приводу висловилося С. Лепех: «Формальна сепарація

повинна припинятися формально, а фактична – фактично. Це сприятиме уникненню непорозумінь і різного тлумачення законодавства на практиці» [87, с. 130].

Зазначена обставина дала науковцю підстави вважати, що норму про автоматичне припинення режиму окремого проживання слід виключити з СК України [174, с. 189-190]. Про необхідність виключення поновлення сімейних відносин із підстав припинення режиму окремого проживання подружжя зазначали й інші науковці [76, с. 51; 108, с. 147].

О. В. Старчук обґрунтовує недоцільність перебування поновлення сімейних відносин серед підстав припинення режиму окремого проживання подружжя іншим чином. Вона зазначає, що якщо подружжя припиняє режим сепарації звичайним поновленням сімейних відносин, то юридично все одно вважатиметься подружжям, що проживає у стані сепарації, адже не матиме документ про скасування такого режиму. Застосування даної норми почало призводити до певних проблем на практиці. Наприклад, при реєстрації народження дитини, зачатої і народженої після поновлення сімейних відносин. Адже орган державної реєстрації актів цивільного стану, керуючись рішенням суду про сепарацію, цілком обґрунтовано вимагатиме від батька заяву про визнання батьківства [158, с. 126]. Якщо батько – чоловік дружини відмовиться від такого визнання, то для матері залишиться лише шлях судового визнання батьківства. Те саме стосується й поділу майна у випадку розлучення подружжя. Як зазначають Л. Є. Гузь, А. В. Гузь, якщо особа буде стверджувати, що подружжя не поновило свої відносини, нотаріус вимушений запросити другого з подружжя для остаточного підтвердження цього факту. Інакше можуть виникнути проблеми, пов'язані з порушенням майнових прав другого з подружжя, який може заявити, що сторони поновили свої відносини і розпорядження майном потребувало його згоди [54, с. 257-258]. Тому факт, що подружжя може поновити свої сімейні відносини фактичним шляхом, створює юридичну невизначеність режиму спільного майна. Очевидно, буде недостатнім фактичне поновлення шлюбних відносин для визначення презумпції спільної сумісної власності на майно подружжя. Фактичне

поновлення сімейних відносин не може бути підставою для припинення режиму окремого проживання подружжя. Зазначена обставина дала підстави О. В. Старчук вважати, що припинити режим окремого проживання подружжя можна лише за рішенням органу, який його встановив, що сприятиме уникненню непорозумінь і різного тлумачення законодавства на практиці [158, с. 126].

І. В. Жилінкова зазначала, що поняття «поновлення сімейних відносин» є вкрай невизначеним. В ньому відсутній необхідний формалізуючий момент. Сторони фактично можуть відновити свої сімейні відносини і це, згідно з коментованою статтею, буде свідчити про припинення режиму окремого проживання. Втім, одночасно буде зберігати чинність рішення суду про встановлення режиму окремого проживання, оскільки сторони або одна з них звільнені від необхідності звернення до суду. Внаслідок цього фактично такий режим буде припинено, а юридично він зберігатиметься. Така ситуація створює юридичну невизначеність та суперечливість правового статусу осіб та набутого ними за цей час майна. У разі спору момент відновлення подружжям сімейних відносин вкрай складно підтвердити. Це створює можливості для зловживань і порушення прав дружини та чоловіка [59, с. 97; 152, с. 373-374].

В даному аспекті заслуговує на увагу думка М. М. Ясинка, який зазначає, що коли подружжя вирішило проживати разом, режим окремого проживання скасовується автоматично і додаткового судового рішення для цього не потрібно. Разом з тим сторони письмово мають повідомити про це суд, аби зупинити дію судового рішення [179, с. 29; 180, с. 115]. Як бачимо, вчений намагається вирішити наявну проблему невизначеності моменту поновлення сімейних відносин, поклавши на подружжя право на звернення до суду щодо скасування рішення суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Однак, на нашу думку, не можна в цьому разі говорити про автоматичне припинення режиму окремого проживання подружжя, оскільки воно відбувається лише у разі, якщо буде прийнято рішення суду про припинення режиму окремого проживання подружжя. Інакше, матимемо суперечність: режим сепарації припинено, але рішення про його встановлення діє і треті особи визнають правовий режим

роздільного майна, набутого в період неприпиненої рішенням суду сепарації та блокування презумпції батьківства щодо дитини, народженої із спливом 10 місяців після встановлення режиму сепарації, навіть в період фактичного поновлення сімейних відносин, але коли юридично сепарацію припинено не було.

Як бачимо, в диспозиції ч. 2 ст. 119 СК України відсутнє власне визначення поняття «поновлення сімейних відносин», в чому воно виявляється, а також які дії повинні свідчити про те, що сімейні відносини поновилися і режим окремого проживання подружжя повинен бути припинений. Можемо погодитися із висловленою вище думкою про те, що сам термін є не зовсім коректним, оскільки в результаті встановлення режиму окремого проживання подружжя відбувається легалізація фактичної сепарації, яка виявляється передусім у неможливості та/або небажанні підтримувати подружні обов'язки, однак при цьому сімейні відносини між подружжям не припиняються. Сімейні відносини між подружжям в такому випадку зберігаються оскільки їх правовий статус, їх сімейні права та обов'язки, за окремими винятками зберігаються, а в ряді аспектів (зокрема з питань користування спільним сімейним майном, з питань реалізації права одного із подружжя на утримання та з питань реалізації батьківських прав та обов'язків, вони продовжують взаємодіяти. В той же час, така спільна реалізація сімейних прав та обов'язків є епізодичною і не має постійного характеру, як це має місце у випадку, якщо між подружжям немає стану сепарації – юридичної або фактичної. Тому можемо говорити, що при сепарації відбувається часткове припинення сімейних відносин, припинення спільного проживання (навіть якщо подружжя фактично проживатиме у спільному житлі, вони проживатимуть як сторонні особи, не маючи спільного бюджету та спільних витрат, крім випадків, пов'язаних із користуванням спільним майном і витратами, які із цим пов'язані). У разі, якщо подружжя вирішило повернутися до спільного проживання, спільної реалізації сімейних прав та обов'язків, які належать їм як подружжю, можемо говорити про поновлення сімейних відносин у тому сенсі, в якому можна говорити про припинення режиму сепарації. Цієї ж думки притримується ряд інших науковців, зокрема М. І. Байрачна, яка зазначає, що поки шлюб не припинено (відповідно до

порядку, визначеного законом), навіть у випадках окремого проживання, сімейні правовідносини продовжують існувати. Виключенням з цього правила є укладення подружжям договору окремого проживання. В цьому випадку, укладений договір призупиняє на певний, визначений у договорі час, взаємні права та обов'язки між подружжям [12, с. 37]. На цьому ж зазначають Л. В. Грицишина [52, с. 35] та О. І. Сафончик [141, с. 114]. В. А. Ватрас називає сепарацію неповним припиненням шлюбних відносин, зважаючи на збереження ряду майнових та особистих немайнових прав подружжя в режимі окремого проживання подружжя [27, с. 67]. Як вказує науковець, подружжя, зберігаючи за собою комплекс особистих немайнових прав та обов'язків як подружжя, відповідних прав та обов'язків, що передбачені шлюбним договором, позбавляються можливості набуття статусу суб'єктів таких речових відносин, як відносин спільної сумісної власності [28, с. 104].

В той же час, зважаючи на те, що встановити момент припинення режиму окремого проживання подружжя у зв'язку із поновленням сімейних відносин, неможливо, крім випадків, якщо подружжя спільно заявляє про цей час нотаріусу при нотаріальному посвідченні договору, органу державної реєстрації актів цивільного стану при реєстрації народження дитини, державному реєстратору при державній реєстрації договору щодо нерухомого майна, можемо зазначити, що визнавати за таким поновленням сімейних відносин правових наслідків достатньо небезпечно. Звичайно, у разі, якщо один із подружжя буде заперечувати факт поновлення сімейних відносин, в період яких була зачата дитина, встановити його батьківство буде достатньо проблемно; це ж стосується і випадків, якщо в період фактичного поновлення сімейних відносин буде придбано майно, яке на думку суду та інших органів буде вважатися особистою приватною власністю одного із подружжя, вказаного в договорі, якщо він буде заперечувати факт того, що відповідні сімейні відносини поновлювалися. В такому випадку безперечно будуть порушені права як подружжя (в останньому випадку), так і дитини (в першому випадку). Вище викладене зумовлює недоцільність збереження

поновлення сімейних відносин серед підстав припинення режиму окремого проживання подружжя.

В той же час, безперечно поновлення сімейних відносин є підставою припинення фактичної сепарації, що однак не матиме жодних правових наслідків для подружжя (так само як власне фактична сепарація не породжує сімейно-правові наслідки для подружжя [78, с. 192]). Визначаючи поновлення сімейних відносин в такому сенсі, можемо визначити його як фактичне припинення режиму окремого проживання подружжя через повернення до спільного проживання та спільної реалізації сімейних прав та обов'язків, які належать їм як подружжю; в той же час, поновлення сімейних відносин може свідчити про фактичне припинення сепарації, однак не про її припинення відповідно до ч. 2 ст. 120 СК України. Звичайно, у разі поновлення сімейних відносин подружжя може звернутися до суду із спільною заявою про припинення режиму окремого проживання подружжя; можливе звернення і одного із подружжя, однак в такому випадку воно повинне бути подано у формі позову, оскільки презюмується спір про відсутність обставин, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати разом. Однак, на нашу думку, у випадку якщо встановлення режиму окремого проживання подружжя відбулося на підставі укладеного договору про окреме проживання, застосування поновлення сімейних відносин для припинення режиму окремого проживання подружжя є доцільним. Якщо подружжя спільно вирішило поновити сімейні відносини і припинити встановлений режим окремого проживання подружжя, воно може звернутися до нотаріуса із спільною заявою про поновлення сімейних відносин, що стане підставою для того, щоб нотаріус, встановивши дійсне волевиявлення сторін і посвідчивши відповідну заяву, передав її органу державної реєстрації актів цивільного стану для подальшого вилучення запису із Реєстру окремого проживання подружжя (див. додаток В).

Говорячи про іншу підставу припинення режиму окремого проживання – прийняття рішення суду, слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 119 СК України, припинений режим окремого проживання судом може бути за заявою лише

одного із подружжя. Постає питання про те, а чи не може спільна заява подружжя виступити в якості підстави порушення цього провадження. Можна припустити, що для подружжя, яке знайшло шляхи примирення, це може бути достатньо принциповим.

Також не визначено в Цивільному процесуальному кодексі України і питання, в якому провадженні повинні розглядатися справи про припинення сепарації і хто наділений правом клопотати про це. М. О. Німак зауважує, що режим окремого проживання подружжя повинен скасовуватися в порядку окремого провадження, тому що у разі його скасування спору між подружжям бути не може [99, с. 134-135]. Відповідно до ст. ч. 2 ст. 119 СК України режим окремого проживання подружжя припиняється на підставі заяви одного з подружжя [151]. О. В. Старчук та В. М. Старчук вважають, що режим окремого проживання подружжя може бути припинений лише при взаємному волевиявленні подружжя. А як наслідок, якщо є спільна заява подружжя, то скасування режиму окремого проживання подружжя автоматично можна віднести до справ, які розглядаються в порядку окремого провадження [157, с. 101]. Не можемо погодитися із даним твердженням науковців. Вибір виду провадження – окремого або позовного, залежить від того, чи є спір між подружжям про припинення обставин, які стали причиною для встановлення режиму окремого проживання подружжя. Якщо і жінка, і чоловік фактично поновили сімейні відносини або бажають їх поновити і звертаються у зв'язку із цим до суду із спільною заявою про припинення режиму окремого проживання подружжя, така справа розглядатиметься в порядку окремого проживання подружжя. У випадку, якщо припинення режиму окремого проживання подружжя ініціює один із подружжя, можемо говорити про те, що презюмується спір між подружжям, а тому особа має звернутися із позовом і справа буде розглядатися саме у позовному провадженні. Тому на нашу думку, доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 119 СК України, в якій передбачити, що режим окремого проживання, встановлений судом припиняється на підставі спільної заяви подружжя або позову одного з них.

Режим окремого проживання подружжя може бути припинений і з інших підстав, зокрема у випадку смерті одного із подружжя або розірвання шлюбу. В такому випадку припинення відповідного правового режиму відбувається автоматично, а документами, які засвідчуватимуть факт припинення режиму окремого проживання подружжя у зв'язку із припиненням шлюбу, і відповідний момент припинення цього правового режиму, є свідоцтво про смерть або рішення суду або органу державної реєстрації актів цивільного стану про розірвання шлюбу. В той же час, доцільно внести відповідні зміни до ст. 119 СК України, передбачивши, що припинення режиму окремого проживання подружжя також відбувається у зв'язку із смертю іншого з подружжя, інших підстав припинення шлюбу, визначених ст. 104 СК України (див. додаток В).

Зважаючи на нашу пропозицію, викладену у попередньому підрозділі дисертації, щодо державної реєстрації встановлення режиму окремого проживання подружжя судом або договором про окреме проживання подружжя через внесення відповідної інформації до Реєстру окремого проживання подружжя органами державної реєстрації актів цивільного стану, вважаємо, що така державна реєстрація повинна стосуватися і випадків припинення режиму окремого проживання подружжя. Тоді на нашу думку, у випадку прийняття рішення суду про припинення режиму окремого проживання подружжя або задоволення спільної заяви подружжя до нотаріуса щодо припинення режиму окремого проживання подружжя, інформація, внесена до Реєстру окремого проживання подружжя вилучається з нього органом державної реєстрації актів цивільного стану. Відповідні зміни слід внести до ст. 119 СК України (див. додаток В).

Однією з проблем при встановленні режиму окремого проживання подружжя в Україні є відсутність конкретного строку, протягом якого подружжя проживатиме у такому режимі. Як ми вже зазначали в попередньому підрозділі дисертації, такий строк в принципі може бути встановлений судом або подружжям у договорі про окреме проживання подружжя. В правовій доктрині щодо цього все ж існує невизначеність. Зокрема, А. Б. Болховітінова зазначає на

необхідності встановлення певного терміну окремого проживання подружжя (сепарації) як підстави для розірвання шлюбу [22]. Т. М. Лежнева, С. В. Чернопятов вважають, що встановлювати якийсь чітко визначений строк недоцільно, оскільки сепарація пов'язана із підставами, що можуть тривати невизначений час. Тому режим окремого проживання є і має залишатися безстроковим [86, с. 118-119]. На противагу їм В. С. Гопанчук пропонує встановити максимальний період часу, протягом якого може діяти режим окремого проживання - три роки - загальним строком позовної давності [41, с. 83]. В. І. Цимбалюк погоджується з такою думкою, оскільки вважаємо, що так зване «обмежене» розлучення вноситиме в правове поле проблеми визначення особистих немайнових та майнових правовідносин подружжя [167, с. 165]. На думку М. О. Німака, оскільки законодавством питання щодо строку сепарації чітко не врегульоване, то режим окремого проживання подружжя може встановлюватися на певний строк, так і без визначення конкретного строку; в першому випадку закінчення строку, на який встановлювався режим окремого проживання подружжя є підставою для припинення даного правового режиму без звернення до суду [99, с. 134-135]. В. М. Старчук та О. В. Старчук погоджуються з позицією М. О. Німак частково, оскільки вважають, що режим окремого проживання подружжя повинен встановлюватися лише на певний період часу. Тому доречним є закріпити у Цивільному процесуальному кодексі України норму у такій редакції «режим окремого проживання подружжя встановлюється на строк не більше трьох років» [157, с. 101]. Л. В. Липець зазначає, що режим сепарації, за своєю суттю може носити як строковий, так і безстроковий характер. Оскільки, не завжди до режиму сепарації призводять напружені відносини між подружжям, іноді причиною стають зовсім інші фактори – житлові, фінансові, відносини з іншими членами родини, певні особливості роботи, стан здоров'я тощо. А це, як правило, фактори тимчасові. Наприклад, якщо подружжя будує власний дім, але тимчасово проживає з батьками одного з подружжя, з якими не склалися теплі родинні відносини, подружжя може встановити режим сепарації до закінчення будівництва та переселення у власне житло. Але законодавець, на жаль, не

прописує чітку можливість встановлення тимчасової сепарації, хоча і прямо не забороняє її, внаслідок чого ускладнюється робота суддів при винесенні відповідних рішень [89, с. 29]. Слід погодитися із тими науковцями, які зазначають на тому, що судом або договором може бути передбачено строк дії режиму окремого проживання подружжя. Передусім, це має значення у випадках, якщо даний правовий режим встановлюється як одна із форми примирення подружжя при розгляді справи про розірвання шлюбу. В такому випадку строк, на який встановлюється режим окремого проживання подружжя не повинен перевищувати шести місяців, оскільки як визначено у ч. 7 ст. 240 Цивільного процесуального кодексу України у справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи і призначити подружжю строк для примирення, який не може перевищувати шести місяців [166]. Однак, виникає запитання щодо процесуального порядку встановлення режиму окремого проживання подружжя у даному випадку. На нашу думку, такий правовий режим може бути встановлено судом шляхом постановлення ухвали про зупинення провадження у справі у зв'язку із наданням сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення (див. додаток В), аналогічно тому як може бути постановлено ухвалу про закриття провадження у справі та затвердження мирової угоди про окреме проживання подружжя. Однак, істотною умовою такої сепарації повинен стати саме строк, який встановлюється судом. Інші умови сепарації можуть бути визначені подружжям шляхом домовленостей.

В інших випадках, встановлення строку дії режиму окремого проживання подружжя відбувається за рішенням суду або відповідно до договору про окреме проживання подружжя і на нашу думку передбачати в законодавстві максимальний або мінімальний термін сепарації не потрібно, оскільки конкретний строк дії режиму окремого проживання подружжя встановлюється з урахуванням конкретних обставин, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно. Якщо такі обставини можуть бути усунуті одним із подружжя протягом короткого часу, є сенс передбачити у договорі або в рішенні суду більш короткий строк, якщо на це необхідний більш довгий термін – то і строк сепарації

у рішенні суду або договорі буде встановлено більш тривалий; якщо ж подружжя або суд не можуть точно бути впевненими щодо можливості припинення дії обставин, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно, доцільно зберегти сепарацію на невизначений строк.

Із настанням строку, на який встановлювався режим окремого проживання подружжя, на нашу думку, даний правовий режим припиняється, аналогічно тому, як припиняється режим сепарації, встановлений як спосіб примирення сторін. Дану підставу можна вважати самостійною підставою припинення режиму сепарації поряд із прийняттям відповідного рішення суду, ініціативою подружжя, що викладена у спільній заяві, яка подана нотаріусу та припиненням шлюбу.

В той же час, на нашу думку можливим є не тільки виникнення підстав для припинення режиму окремого проживання подружжя, а й виникнення підстав для зміни умов сепарації, тобто тих умов, про які подружжя домовилося під час прийняття спільного рішення про необхідність встановлення режиму окремого проживання подружжя, які могли бути викладені у договорі про окреме проживання або у рішенні суду, яким встановлюється режим окремого проживання подружжя. На жаль, чинне сімейне законодавство не передбачає випадків зміни режиму окремого проживання подружжя, визначаючи серед правових наслідків лише ті, які встановлюються законом (у ст. 120 СК України), не допускаючи інших правових наслідків. В той же час, як вже ми визначили в попередньому підрозділі дисертації, такі правові наслідки безперечно є, передусім у зв'язку із тим, що роздільне проживання подружжя зумовлює необхідність визначення особливостей реалізації батьківських прав та обов'язків тим з подружжя, який проживатиме окремо від дитини, питання утримання іншого з подружжя, користування спільним майном або поділ існуючого тощо. Про ці наслідки піде мова у наступному розділі, однак визначені вище правові наслідки, визначені в договорі про окреме проживання або у рішенні суду безперечно можуть потребувати змін.

На нашу думку, умови сепарації, визначені в договорі про окреме проживання подружжя можуть бути змінені подружжям шляхом укладення

договору про внесення змін до договору про окреме проживання, який також підлягає нотаріальному посвідченню. В той же час, зазначені зміни не реєструються у Реєстрі окремого проживання подружжя, крім випадків, коли зміні підлягає строк дії режиму окремого проживання подружжя. У такому випадку, відповідні зміни повинні бути внесені до Реєстру окремого проживання подружжя органом державної реєстрації актів цивільного стану. Якщо відповідні умови були встановлені судовим рішенням про встановлення режиму окремого проживання подружжя, для їх зміни подружжя повинне звернутися до суду із спільною заявою або позовом одного із них (див. додаток В).

На завершення розгляду процесуальних особливостей встановлення, зміни або припинення режиму окремого проживання подружжя, слід зупинитися на такому питанні, як фіктивне встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя. В правовій доктрині і в законодавстві дане питання залишене поза увагою, хоча подружжя може звернутися до суду із позовом або із заявою про встановлення режиму окремого проживання подружжя без наявних причин для такого звернення, передусім з метою досягнення правових наслідків сепарації, визначених ст. 120 СК України. Так, І. Попіка зазначає, що поширеною причиною звернення до суду з метою встановлення режиму окремого проживання є неможливість вирішення питання щодо розірвання шлюбу у зв'язку з вагітністю дружини або до досягнення дитиною одного року, а також через релігійні переконання. Суди зазвичай відмовляють у встановленні режиму сепарації у разі, якщо під час розгляду справи встановлюють формальний підхід звернення позивача з відповідним позовом до суду [112, с. 4; 150]. Хоча більш актуальним є звернення до суду щодо припинення режиму сепарації, хоча поновлення сімейних відносин фактично не відбулося. Тобто фіктивним є встановлення режиму окремого проживання подружжя у випадках відсутності на момент встановлення фактичної сепарації або підстав для її встановлення, а також фіктивним є припинення режиму окремого проживання подружжя, якщо поновлення сімейних відносин не відбулося, а саме звернення щодо встановлення або припинення режиму окремого

проживання подружжя відбулося з метою досягнення правових наслідків сепарації, визначених у ст. 120 СК України.

Поняття фіктивності у сімейному законодавстві тісно пов'язане із поняттям фіктивного шлюбу, яке міститься у ч. 2 ст. 40 СК України, яка визначає, що шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним з них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя [151].

Більш повно поняття фіктивного шлюбу виділяє Л. М. Пчелінцева, яка називає фіктивним такий шлюб, який укладається без наміру подружжя (одного з подружжя) створити сім'ю, а лише з метою скористатися правами та пільгами, що випливають із факту шлюбних відносин, майнового або іншого характеру (право на житлову площу, право на реєстрацію за місцем проживання подружжя, право на майно подружжя у випадку його смерті, право на пенсію, тощо) [114, с. 132].

Як зазначає Ю. О. Бикова, в фіктивному шлюбі дотримано всіх умов його укладення, проте існує істотна невідповідність між його формою і змістом, оскільки особи, які зареєстрували фіктивний шлюб, або одна з них з самого початку не мали наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. В цьому випадку шлюб використовується як засіб для досягнення мети, яка не збігається з головним призначенням інституту шлюбу, яким є створення сім'ї [19, с. 127].

Спільне у всіх цих фіктивних сімейно-правових станах – відсутність наміру створення сім'ї та виникнення прав та обов'язків подружжя (при усиновленні – усиновлювача, при фіктивному розірванні шлюбу – здійснення розірвання шлюбу не з метою припинення шлюбних відносин і подальшого сімейного життя між подружжям [38, с. 114]), як правило, наявність корисливого мотиву. Дійсно, у випадку фіктивного встановлення, зміни або припинення режиму окремого проживання подружжя – воно здійснюється також не під впливом обставин, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати разом, не як спосіб примирення подружжя і засіб запобігання розірвання шлюбу (у випадку встановлення сепарації), не з метою удосконалення умов сепарації (у випадку зміни умов сепарації), не з метою узаконення поновлення сімейних відносин (у

випадку припинення сепарації). Метою фіктивного встановлення, зміни або припинення режиму окремого проживання подружжя є досягнення сприятливих для подружжя або одного із них правових наслідків, встановлених у ст. 120 СК України або припинення цих наслідків без виникнення або припинення фактичної сепарації.

На нашу думку слід передбачити в СК України, що встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя може бути визнане фіктивним, якщо воно відбулося без припинення або поновлення сімейних відносин, або без наявності причин, які призвели до неможливості і (або) небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. На підставі рішення суду записи, внесені до Реєстру окремого проживання подружжя повинні бути вилучені або знову додані. Фіктивне встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя не є підставою для виникнення правових наслідків, встановлених ст. 120 СК України або інших правових наслідків, визначених у договорі про окреме проживання подружжя, крім випадків, коли один із подружжя правомірно помилявся щодо дійсності встановлення, зміни або припинення режиму окремого проживання подружжя. В останньому випадку фактично ми застосовуємо аналогію закону, а саме положення ст. 46 СК України про особливі правові наслідки недійсності шлюбу, які застосовуються до особи, яка не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу.

Таким чином, можемо прийти до висновку, що в СК України відсутнє власне визначення поняття «поновлення сімейних відносин», в чому воно виявляється, а також які дії повинні свідчити про те, що сімейні відносини поновилися і режим окремого проживання подружжя повинен бути припинений. Поновлення сімейних відносин можна визначити як фактичне припинення режиму окремого проживання подружжя через повернення до спільного проживання та спільної реалізації сімейних прав та обов'язків, які належать їм як подружжю; в той же час, поновлення сімейних відносин може свідчити про фактичне припинення сепарації, однак не про її припинення відповідно до ч. 2 ст. 120 СК України, крім випадків, якщо таке поновлення відбулося одночасно

повідомленням нотаріуса у разі, якщо підставою для встановлення відповідного режиму став договір про окреме проживання.

На нашу думку, доцільно внести зміни до ст. 119 СК України, в якій передбачити, що режим окремого проживання, встановлений судом припиняється на підставі спільної заяви подружжя або позову одного з них. Також підставами для припинення режиму окремого проживання подружжя є припинення шлюбу, а також завершення строку, на який він встановлювався.

Режим окремого проживання подружжя може бути встановлено судом як спосіб примирення сторін шляхом постановлення ухвали про зупинення провадження у справі у зв'язку із наданням сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення. Істотною умовою такої сепарації повинен стати саме строк, який встановлюється судом, який не може перевищувати шести місяців. В інших випадках, встановлення строку дії режиму окремого проживання подружжя відбувається за рішенням суду або відповідно до договору про окреме проживання подружжя, однак строк сепарації може бути і не встановлено.

Умови сепарації, визначені в договорі про окреме проживання подружжя можуть бути змінені подружжям шляхом укладення договору про внесення змін до договору про окреме проживання, який також підлягає нотаріальному посвідченню. В той же час, зазначені зміни не реєструються у Реєстрі окремого проживання подружжя, крім випадків, коли зміні підлягає строк дії режиму окремого проживання подружжя. У такому випадку, відповідні зміни повинні бути внесені до Реєстру окремого проживання подружжя органом державної реєстрації актів цивільного стану. Якщо відповідні умови були встановлені судовим рішенням про встановлення режиму окремого проживання подружжя, для їх зміни подружжя повинне звернутися до суду із спільною заявою або позовом одного із них.

Слід передбачити в СК України, що встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя може бути визнане фіктивним, якщо воно відбулося без припинення або поновлення сімейних відносин, або без наявності причин, які призвели до неможливості і (або) небажання дружини і

(або) чоловіка проживати спільно. На підставі рішення суду записи, внесені до Реєстру окремого проживання подружжя повинні бути вилучені або знову додані. Фіктивне встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя не є підставою для виникнення правових наслідків, встановлених ст. 120 СК України або інших правових наслідків, визначених у договорі про окреме проживання подружжя, крім випадків, коли один із подружжя правомірно помилявся щодо дійсності встановлення, зміни або припинення режиму окремого проживання подружжя.

Висновки до Розділу 2

Отже, в результаті проведеного дослідження змісту та підстав встановлення режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві, процесуальних особливостей його зміни та припинення, зробимо такі висновки:

1. Встановлення режиму окремого проживання подружжя супроводжується заявою подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя або позовом одного з них (тобто наявністю ініціативи подружжя або одного з них про встановлення сепарації шлюбу). У випадку подання спільної заяви подружжя щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя, справа розглядається судом в порядку окремого провадження з дотриманням загального порядку розгляду справ окремого провадження, який передбачений ст. 294 Цивільного процесуального кодексу України. У випадку, якщо ініціатором встановлення режиму окремого проживання подружжя є лише один із подружжя, презюмується наявність спору між ними щодо наявності/відсутності правових підстав для встановлення такого правового режиму, тому справа розглядається за правилами позовного провадження, а сама заява подається у формі позовної заяви.

2. Фактичними підставами для встановлення режиму окремого проживання подружжя є неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно. Обставинами, які це зумовлюють у правовій доктрині та судовій практиці визначаються: відсутність спільних життєвих цілей та сімейних інтересів, що

унеможливує спільне сімейне життя та шлюбні відносини; тривала та/або систематична відсутність одного з подружжя внаслідок об'єктивної необхідності; особливі умови роботи одного з подружжя, які є несумісними з нормальним, з точки зору подружжя, ритмом сімейного життя; сімейні суперечки і конфлікти, що призвело до напружених відносин; відсутність наміру поновити спільне проживання; зловживання одним із подружжя спиртними напоями, наркотичними засобами, належність одного з подружжя до сект або інших подібних формувань, що деструктивно впливають на поведінку та погляди жінки чи чоловіка; відсутність інтересу до виховання та утримання власної дитини; негідна або аморальна поведінка одного з подружжя щодо іншого; статева несумісність або безпліддя; необхідність одного з подружжя доглядати за літніми або хворими родичами, дітьми, які проживають в іншому населеному пункті; релігійні переконання і неможливість пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини і одного року після народження дитини; значне погіршення стану фізичного здоров'я або негативні зміни психологічного здоров'я одного з подружжя, інші хвороби, які зумовлюють небезпечність перебування з одним із подружжя; наявність реальної чи потенційної загрози життю одного з подружжя чи їхніх дітей; наявність матеріально-побутових проблем; інші підстави, які свідчать про неможливість та/або небажання дружини та чоловіка проживати спільно.

Зважаючи на оціночність поняття «неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно», відсутність конкретного обставин підстав, які свідчать про неможливість та/або небажання проживати спільно, доцільно вказати ряд причин у диспозиції ст. 119 СК України, передусім тих, які пов'язані із алкоголізмом, наркоманією подружжя, подружньою зрадою, загрозою життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, а також тривалою відсутністю одного з подружжя з об'єктивних причин. Зазначені зміни дозволять краще захистити права подружжя, оскільки зменшать суб'єктивний чинник при визначенні правомірності встановлення режиму окремого проживання подружжя.

3. Подання спільної заяви про встановлення режиму окремого проживання подружжя свідчить не тільки про спільну згоду на встановлення режиму окремого проживання подружжя, а й на узгодження позицій щодо умов такого окремого проживання. У випадку, якщо сторони не узгодили умови окремого проживання, справа повинна розглядатися у позовному провадженні на підставі позову одного із подружжя. Умовами сепарації є питання: з ким залишається проживати дитина, умови виконання батьківських обов'язків тим із батьків, з ким дитина не проживає, особливості виконання таких обов'язків у разі, якщо батьки та їх дитина залишаються проживати спільно, зважаючи на відсутність іншого житла, особливості користування спільно набутим за час шлюбу майном, особливості використання особистих коштів подружжя на збереження такого майна та на потреби сім'ї в тій частині, в якій подружжя змушене вирішувати спільні проблеми (передусім в аспекті користування спільним майном та виконання батьківських обов'язків).

4. Попри те, що в правовій доктрині пропонується передбачити можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя не тільки судом, а й органами державної реєстрації актів цивільного стану у випадку згоди обох з подружжя та відсутності дітей (як рідних, так і усиновлених), а також нотаріусами, зважаючи на можливість нотаріального посвідчення сепараційного договору, а також договору щодо сплати аліментів на утримання дитини та визначення її місця проживання й участі в її вихованні того з подружжя, який не буде проживати з нею, однак встановлення або припинення режиму окремого проживання подружжя через покладання на органи державної реєстрації актів цивільного стану повноважень щодо встановлення або припинення відповідного правового режиму не є доцільним. Недоцільність покладання на органи державної реєстрації актів цивільного стану можна пояснити неможливістю органів державної реєстрації актів цивільного стану виступати суб'єктами, які можуть затвердити умови сепарації, на відміну від нотаріусів, які можуть виконати як реєстраційну функцію, так і функцію засвідчення умов сепарації.

У зв'язку із цим, слід передбачити у законодавстві можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя через прийняття судом рішення за позовом подружжя, а у разі спільної позиції щодо можливості запровадження сепарації – через укладення договору про окреме проживання, який підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації і в якому визначають особливості реалізації правових наслідків, визначених ст. 120 СК України.

5. Істотними умовами договору про окреме проживання є умови про:

1) порядок користування спільним майном, в тому числі житлом, яке використовувалося для проживання сім'ї, в тому числі особливості користування цим житлом, виділу часток у ньому для користування кожним із подружжя і дитиною, закріплення права користування цим житлом лише одним із подружжя, з яким залишається проживати дитина, а також встановлення обов'язку іншого з подружжя мати постійне проживання в іншому житлі, особливості понесення спільних витрат на спільне майно подружжя в період сепарації);

2) визначення місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливості здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини;

3) строк, на який встановлюється режим окремого проживання подружжя, а також момент, з якого відповідний правовий режим встановлюється (крім випадку, коли договір укладається подружжям на майбутнє без наявності фактичних підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя);

4) окремі правові наслідки, пов'язані із встановленням режиму окремого проживання подружжя, які не вказані у ст. 120 СК України (в тому числі в аспекті надання утримання тому з подружжя, з ким залишається проживати дитина, а також непрацездатному подружжю).

6. Встановлення режиму окремого проживання подружжя повинне реєструватися у Реєстрі окремого проживання подружжя органами державної реєстрації актів цивільного стану на підставі поданого нотаріусом нотаріально посвідченого договору про окреме проживання та нотаріально посвідченої спільної заяви подружжя про встановлення режиму окремого проживання

подружжя, або на підставі набрання законної сили рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя в першому випадку повинен бути момент державної реєстрації договору про окреме проживання у Реєстрі окремого проживання подружжя (у випадку, якщо в договорі окремого проживання подружжя встановлюється конкретний момент встановлення режиму сепарації і цей момент є більш пізнім, ніж момент звернення до органу державної реєстрації актів цивільного стану – моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя є момент, вказаний у договорі), або час набрання рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя законної сили.

7. У випадку, якщо подружжя в процесі судового розгляду домовиться про умови сепарації, суд може задовольнити позов про встановлення режиму окремого проживання подружжя, передбачивши ці умови сепарації у судовому рішенні, а може – на підставі положень ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України постановити ухвалу про закриття провадження у справі і затвердження умов угоди між подружжям як мирової. В подальшому, відповідна ухвала про закриття провадження у справі та затвердження мирової угоди подружжя про встановлення режиму сепарації, або рішення суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя, яке прийняте у позовному або окремому провадженні, повинна бути передана для виконання до органу державної реєстрації актів цивільного стану, який на їх підставі повинен внести інформацію про встановлення режиму окремого проживання подружжя у Реєстр окремого проживання подружжя.

8. В СК України відсутнє власне визначення поняття «поновлення сімейних відносин», в чому воно виявляється, а також які дії повинні свідчити про те, що сімейні відносини поновилися і режим окремого проживання подружжя повинен бути припинений. Поновлення сімейних відносин можна визначити як фактичне припинення режиму окремого проживання подружжя через повернення до спільного проживання та спільної реалізації сімейних прав та обов'язків, які належать їм як подружжю; в той же час, поновлення сімейних відносин може

свідчити про фактичне припинення сепарації, однак не про її припинення відповідно до ч. 2 ст. 120 СК України, крім випадків, якщо таке поновлення відбулося одночасно повідомленням нотаріуса у разі, якщо підставою для встановлення відповідного режиму став договір про окреме проживання. В такому випадку, якщо подружжя спільно вирішило поновити сімейні відносини і припинити встановлений режим окремого проживання подружжя, воно може звернутися до нотаріуса із спільною заявою про поновлення сімейних відносин, що стане підставою для того, щоб нотаріус, встановивши дійсне волевиявлення сторін і посвідчивши відповідну заяву, передав її органу державної реєстрації актів цивільного стану для подальшого вилучення запису із Реєстру окремого проживання подружжя.

9. Вибір виду провадження у справах про встановлення режиму окремого проживання подружжя – окремого або позовного, залежить від того, чи є спір між подружжям про припинення обставин, які стали причиною для встановлення режиму окремого проживання подружжя. Якщо і жінка, і чоловік фактично поновили сімейні відносини або бажають їх поновити і звертаються у зв'язку із цим до суду із спільною заявою про припинення режиму окремого проживання подружжя, така справа розглядатиметься в порядку окремого проживання подружжя. У випадку, якщо припинення режиму окремого проживання подружжя ініціює один із подружжя, можемо говорити про те, що презюмується спір між подружжям, а тому особа має звернутися із позовом і справа буде розглядатися саме у позовному провадженні. Тому на нашу думку, доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 119 СК України, в якій передбачити, що режим окремого проживання, встановлений судом припиняється на підставі спільної заяви подружжя або позову одного з них.

10. Режим окремого проживання подружжя може бути припинений і з інших підстав, зокрема у випадку смерті одного із подружжя або розірвання шлюбу. В такому випадку припинення відповідного правового режиму відбувається автоматично, а документами, які засвідчуватимуть факт припинення режиму окремого проживання подружжя у зв'язку із припиненням шлюбу, і

відповідний момент припинення цього правового режиму, є свідоцтво про смерть або рішення суду або органу державної реєстрації актів цивільного стану про розірвання шлюбу. В той же час, доцільно внести відповідні зміни до ст. 119 СК України, передбачивши, що припинення режиму окремого проживання подружжя також відбувається у зв'язку із смертю іншого з подружжя, інших підстав припинення шлюбу, визначених ст. 104 СК України.

11. У випадку прийняття рішення суду про припинення режиму окремого проживання подружжя або задоволення спільної заяви подружжя до нотаріуса щодо припинення режиму окремого проживання подружжя, інформація, внесена до Реєстру окремого проживання подружжя вилучається з нього органом державної реєстрації актів цивільного стану. Відповідні зміни слід внести до ст. 119 СК України.

12. Режим окремого проживання подружжя може бути встановлено судом як спосіб примирення сторін шляхом постановлення ухвали про зупинення провадження у справі у зв'язку із наданням сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення. Істотною умовою такої сепарації повинен стати саме строк, який встановлюється судом, який не може перевищувати шести місяців. В інших випадках, встановлення строку дії режиму окремого проживання подружжя відбувається за рішенням суду або відповідно до договору про окреме проживання подружжя, однак строк сепарації може бути і не встановлено. Із настанням строку, на який встановлювався режим окремого проживання подружжя, даний правовий режим припиняється, аналогічно тому, як припиняється режим сепарації, встановлений як спосіб примирення сторін.

13. Умови сепарації, визначені в договорі про окреме проживання подружжя можуть бути змінені подружжям шляхом укладення договору про внесення змін до договору про окреме проживання, який також підлягає нотаріальному посвідченню. В той же час, зазначені зміни не реєструються у Реєстрі окремого проживання подружжя, крім випадків, коли зміні підлягає строк дії режиму окремого проживання подружжя. У такому випадку, відповідні зміни повинні бути внесені до Реєстру окремого проживання подружжя органом

державної реєстрації актів цивільного стану. Якщо відповідні умови були встановлені судовим рішенням про встановлення режиму окремого проживання подружжя, для їх зміни подружжя повинне звернутися до суду із спільною заявою або позовом одного із них.

14. Слід передбачити в СК України, що встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя може бути визнане фіктивним, якщо воно відбулося без припинення або поновлення сімейних відносин, або без наявності причин, які призвели до неможливості і (або) небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. На підставі рішення суду записи, внесені до Реєстру окремого проживання подружжя повинні бути вилучені або знову додані. Фіктивне встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя не є підставою для виникнення правових наслідків, встановлених ст. 120 СК України або інших правових наслідків, визначених у договорі про окреме проживання подружжя, крім випадків, коли один із подружжя правомірно помилявся щодо дійсності встановлення, зміни або припинення режиму окремого проживання подружжя.

РОЗДІЛ 3

ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ВСТАНОВЛЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ

3.1. Майнові наслідки встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя

Відповідно до ст. 119 СК України за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. Запровадження режиму окремого проживання подружжя зумовлює виникнення ряду правових наслідків для подружжя, які визначені у ст. 120 СК України, перелік яких остаточно сформувався 2006 року, коли із тексту статті було виключено можливість для подружжя, яке перебуває у стані сепарації, усиновлювати дитину без згоди іншого подружжя [151]. Наразі серед правових наслідків сепарації шлюбу визначені лише дві, які стосуються правового режиму майна та визначення походження дитини, народженої в період сепарації шлюбу, підстави ж для встановлення даного правового режиму визначені достатньо загально – «у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно». У зв'язку із цим, О. О. Білик виділяє серед правових наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя ті, які пов'язані з майновими відносинами подружжя і ті, що впливають на особисті немайнові права кожного [15, с. 167].

Говорячи про перший правовий наслідок встановлення режиму окремого проживання подружжя, слід зазначити, що його наявність зближує інститут сепарації шлюбу із інститутом припинення шлюбу. В правовій доктрині припинення презумпції права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу, називається класичним і основним наслідком режиму окремого проживання подружжя [18, с. 207]. Цей правовий наслідок передбачає, що кожен із подружжя зберігає майно, набуте після закріплення судом режиму окремого

проживання, і керує таким майном самостійно [96, с. 192]. При цьому, як зазначає О. В. Онищук, правовідносини власності подружжя, щодо якого встановлений режим окремого проживання, можуть бути поділені на такі види: правовідносини з приводу спільного майна, на яке у подружжя виникло право спільної сумісної власності до встановлення відповідного режиму, а також правовідносини з приводу роздільного майна, яке належить на праві приватної власності кожному з подружжя, що виникли до встановлення відповідного режиму – регулюються СК України, а правовідносини з приводу майна, яке належить на праві приватної власності кожному з подружжя, що виникли після встановлення відповідного режиму – регулюються Цивільним кодексом України. У випадку припинення шлюбу, значення матимуть лише правовідносини першого та другого виду [108, с. 47]. З одного боку, можемо погодитися із тим, що в цілому правовий режим майна, набутого в період юридичної сепарації та в період після розірвання шлюбу, співпадає і передбачає режим роздільності майна і належності його на праві особистої приватної власності. Однак не можемо погодитися із твердженням про регулювання зазначених відносин цивільним законодавством, оскільки у випадку встановлення режиму окремого проживання подружжя сімейні відносини повністю не припиняються, залишаються в силі переважна більшість сімейних прав та обов'язків жінки та чоловіка, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, визначені положеннями СК України. Дані особи залишаються подружжям і в період дії сепарації, а тому на них повинні бути поширені положення Глави 7 СК України, зважаючи на те, що майно, набуте в період сепарації дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі, а отже підпадає під поняття майна, яке особистою приватною власністю. Тим більше, відповідно до ч. 6 ст. 57 СК України суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин [151]. Якщо СК України врегульовує питання набуття майна одним із подружжям в період фактичної сепарації, то майнові відносини в період юридичної сепарації тим більше повинні врегульовуватися нормами СК України. В той же час, можемо

погодитися із тим, що в ст. 57 СК України прямо не зазначається, що відповідне майно, набуте в період дії режиму окремого проживання подружжя належить до особистої приватної власності подружжя. Положення ч. 6 ст. 57 СК України за аналогією не можуть бути застосовані, оскільки у випадку фактичної сепарації суд має право визнати відповідне майно, набуте у цей період особистою приватною власністю одного із подружжя, а може і відмовити у цьому. У випадку ж юридичної сепарації визнання майна, набутого в період її дії відбувається автоматично у зв'язку із самим фактом набуття відповідного майна у відповідний період. У зв'язку із цим, пропонуємо доповнити ст. 57 СК України, а саме ч. 1, в якій визначається що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка, пунктом 6, в якому зазначити, що таким майном є майно, набуте в період дії режиму окремого проживання подружжя (див. додаток В).

Звичайно, вище викладене правове регулювання правового режиму майна саме нормами СК України, а не Цивільного кодексу України стосується лише правових підстав визначення належності майна одному із подружжя на праві особистої приватної власності; якщо ж говорити про реалізацію майнових прав щодо відповідного майна одним із подружжя, то вона відбуватиметься саме відповідно до положень цивільного законодавства. Встановлення режиму окремого проживання не означає, що подружжя взагалі не може спільно придбати майно. Наприклад, кожен із подружжя може вкласти власні кошти в купівлю квартири для проживання сім'ї, але у випадку виникнення між ними спору про розподіл спільно набутого під час шлюбу майна, буде враховуватися режим окремого проживання подружжя, його строк [40, с. 84]. Суд може також прийняти остаточне рішення про розподіл спільного майна, набутого під час шлюбу. Якщо один із подружжя набуває боргові зобов'язання після встановлення судом роздільного проживання, то буде відповідати за свої борги самостійно [143, с. 196]. При вирішенні таких справ судді повинні керуватися нормами не СК України, згідно з якими дружина та чоловік мають рівні права на майно, а нормами Цивільного кодексу України. Майно повинно розділятися пропорційно до внесених кожним із подружжя коштів [40, с. 84].

Однак, режим окремого проживання не стосується тих прав та обов'язків, які виникли до його встановлення. Встановлення режиму окремого проживання не припиняє права спільної сумісної власності подружжя на майно, яке було набуто до цього. Тобто для розпорядження таким майном навіть після встановлення режиму окремого проживання у випадках, встановлених ст. 65 СК України, вимагається згода обох з подружжя [29, с. 363-364; 136, с. 186; 174, с. 186].

В даному випадку, виходячи з близькості інститутів розірвання шлюбу і режиму окремого проживання подружжя, особливо в контексті наслідку припинення презумпції спільності майна, можна звернутися до наступних положень СК України. Відповідно до ч. 1 ст. 69 СК України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу, а згідно зі ст. 68 СК України розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуто за час шлюбу. Розпоряджання майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, після розірвання шлюбу здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою, відповідно до Цивільного кодексу України. Як зазначає О. О. Білик, аналогічними правилами слід керуватися при перебуванні подружжя в режимі окремого проживання: з одного боку, вони можуть у будь-який момент поділити майно в натурі, виходячи з ст. 71 СК України, за взаємною згодою чи вирішити дане питання в судовому порядку при встановленні режиму окремого проживання чи під час його існування, а з іншого – продовжувати розпоряджатися спільним майном, набутим за час шлюбу як співвласники, керуючись правилами, визначеними Цивільним кодексом України для майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності, перебуваючи при цьому в режимі окремого проживання [15, с. 169]. Не можемо погодитися із даним твердженням із цих же підстав, про які вже говорилося вище – жінка та чоловік не втрачають статусу подружжя і тому щодо спільного майна, набутого в період до встановлення режиму окремого проживання подружжя діють пріоритетно саме положення СК України, а норми Цивільного кодексу України – лише у частині, в якій вони не

суперечать положенням СК України. Це ж стосується і питань розпорядження спільним майном.

Як вірно зазначає О. О. Білик, при встановленні режиму окремого проживання подружжя майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі, тобто особи убезпечують свої майнові інтереси на майбутнє. Подружжя часто може бути не готове остаточно розривати шлюбні стосунки, але і не бажає ризикувати, або ж просто не може на даний момент розірвати шлюб. В такому разі оптимальним варіантом буде встановлення режиму окремого проживання судом, адже в цьому випадку припинення презумпції спільної сумісної власності буде юридично визначене і діятиме з моменту його встановлення, тобто на майно набуте після цього. Тоді як наслідок припинення презумпції спільної сумісної власності подружжя при фактичній сепарації стосуватиметься вже існуючого у власності подружжя чи одного з них майна. Крім того, невизнання майна, набутого після встановлення режиму окремого проживання, таким, що набуто у шлюбі, є безумовним правовим наслідком встановленого для подружжя режиму окремого проживання. З моменту набрання законної сили рішенням суду про встановлення такого режиму майно вважатиметься особистою власністю дружини чи чоловіка. При фактичній сепарації, визнання майна, набутого за таких обставин, особистою власністю одного з подружжя чи спільною сумісною власністю обох є правом суду, яке дає останньому можливість прийняти рішення як на користь однієї, так і іншої сторони. Варто також зазначити, що встановлення режиму окремого проживання не лише припиняє режим спільного майна подружжя у даному шлюбі, але і унеможлиблює особу набути майно на праві спільної сумісної власності з іншою особою, з якою були започатковані фактичні шлюбні відносини. Так, відповідно до ч. 1 ст. 74 СК України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуто ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На думку О. О. Білик, законодавець, прийнявши цю норму, свідомо не включив

застереження щодо перебування особи в режимі окремого проживання, оскільки вона покликана захистити інтереси осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, не реєструючи їх з тієї чи іншої причини, а не заохочувати «полігамію» в стосунках осіб. Даний підхід ще раз підтверджує, що режим окремого проживання ще не є розірванням шлюбу [15, с. 175-176].

О. О. Білик також зазначає, що відповідно до законодавства ряду зарубіжних країн, можливі ситуації, коли презумпція права спільної сумісної власності на майно, набуте під час шлюбу, припиняє свою дію ще до юридичного встановлення режиму окремого проживання. Так, наслідки встановлення режиму окремого проживання для майнових прав подружжя за литовським законодавством починаються з моменту ініціювання встановлення такого режиму. Проте той з подружжя, хто, на думку суду, не є винним у сепарації, може попросити встановити правові наслідки сепарації з моменту фактичного припинення спільного проживання. Припинення презумпції спільності майна подружжя за законодавством штату Нью-Йорк пов'язується з моментом укладення угоди про встановлення такого режиму чи подання позову про його встановлення в судовому порядку. В українському СК визначення такого моменту не дається, але уточнення може стати вкрай корисним для полегшення регулювання даного режиму, адже характерними є випадки, коли особи, перш ніж встановити режим окремого проживання, задовго до цього фактично припинили шлюбні відносини. Тоді вони можуть, у разі наявності спору, визначити, чи є майно, набуте за час окремого проживання, особистою приватною власністю кожного, у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин, керуючись положеннями ч. 6 ст. 57 СК України [15, с. 193-194]. Вважаємо цілком слушним цю пропозицію і також пропонуємо внести відповідні зміни до СК України, визначивши, що договором про окреме проживання подружжя може бути встановлено належність майна, набутого до встановлення режиму окремого проживання подружжя одному із подружжю на праві особистої приватної власності, якщо воно набуто в період окремого проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин (див. додаток В).

Що стосується інших майнових прав та обов'язків подружжя, які передбачені СК України, шлюбним договором (як зазначає І. В. Апопій, також прав та обов'язків подружжя, передбачених іншими нормативно-правовими актами або договором [8]), то вони у випадку встановлення режиму окремого проживання не припиняються [140, с. 213]. В той же час, даний аспект викликає ряд зауважень з нашого боку. Так, по-перше, шлюбний договір може врегульовувати майнові права та обов'язки подружжя, передусім в аспекті користування спільним майном, особливостей його поділу та визначення правового режиму окремих видів майна як такого, що належить подружжю на праві спільної власності або одному з них на праві особистої приватної власності. Зазначені питання можуть в подальшому стати предметом регулювання договору про окреме проживання, чим фактично будуть змінені умови шлюбного договору. Оскільки в такому випадку (при укладенні договору про окреме проживання) існуватиме спільна ініціатива подружжя на зміну зазначених умов, однак при цьому ж в подальшому саме на нових умовах будуть будуватися сімейні відносини подружжя, матимемо зміну прав та обов'язків подружжя у зв'язку із встановленням режиму окремого проживання подружжя (оскільки договір про окреме проживання буде самостійною підставою для такого встановлення). Що ж стосується можливості зміни умов шлюбного договору рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя, на нашу думку, така зміна можлива лише, якщо підставою для звернення стала спільна заява подружжя, коли відсутній спір щодо умов сепарації. У випадку ж наявності спору, на нашу думку, суд повинен керуватися саме умовами шлюбного договору, а не самостійно закріплювати ці умови у рішенні суду. У випадку ж постановлення ухвали суду про затвердження мирової угоди і у зв'язку із цим, закриття провадження у справі, зміна умов, передбачених шлюбним договором, можлива. У зв'язку із цим, вважаємо за необхідне уточнити положення ч. 1 ст. 120 СК України, виклавши її в такій редакції: «Встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя, які встановлені цим Кодексом і які дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму, а також

прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором, крім випадків, коли такі умови змінюються умовами сепарації, встановленими договором про окреме проживання, рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя, ухваленим за спільною заявою подружжя або ухвалою суду про закриття провадження у справі і затвердження мирової угоди про встановлення режиму окремого проживання подружжя» (див. додаток В).

Також після встановлення режиму окремого проживання подружжя зберігаються права та обов'язки подружжя по утриманню; продовжують діяти правила відносно подружжя у сфері спадкового права (подружжя залишається спадкоємцями першої черги; зберігається право на укладення заповіту подружжя та спадкового договору) [29, с. 363-364]. Сепарація не позбавляє одного з подружжя права на спадкування за законом у разі смерті другого та не є перешкодою для виникнення в одного з подружжя права на утримання [178, с. 126].

В той же час, законодавство зарубіжних країн в більшості випадків позбавляє права на спадкування за законом іншого з подружжя, у разі встановлення для пари режиму окремого проживання. Зокрема, ст. 935-1 Кодексу про сім'ю та опіку Республіки Польща, сепарація призводить не тільки до виникнення режиму роздільного майна, набутого за час дії режиму сепарації і зберігає презумпцію походження дитини лише протягом 300 днів після встановлення режиму сепарації, а й призводить до виключення пережившого подружжя з числа спадкоємців за законом [158, с. 253-254]. Відповідно до Французького цивільного кодексу правовими наслідками встановлення режиму роздільного проживання подружжя є припинення обов'язку спільного проживання подружжя та режим роздільності майна, набутого за час роздільного проживання при збереженні за подружжям можливості носити подружнє прізвище, права на утримання та спадкування як пережившого подружжя (хоча суд може з урахуванням обставин справи може заборонити носити подружнє прізвище або позбавити права на утримання, а подружжя може в договорі передбачити можливість усунення від спадкування подружжя, що проживало

окремо на момент смерті померлого подружжя [47, с. 111, 121-122]. У зв'язку із цим, О. О. Білик запропоновано встановити подібне положення у спадковому праві України, передбачивши таку редакцію ст. 1261 Цивільного кодексу України: «У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, якщо для них не встановлено режиму окремого проживання подружжя, та батьки» [15, с. 201, 236]. Науковець вказує, що запропоновані зміни спрямовані, перш за все, на захист майнових інтересів кожного з подружжя як потенційного спадкодавця і їх спадкоємців. Виходячи з судової практики, саме аспект захисту майнових прав є ключовим для осіб, які бажають встановлення режиму окремого проживання. Тому виникає логічне запитання: чому особи, які бажали перервати свої шлюбні стосунки, припинити режим спільності майна, набутого кожним із них, повинні спадкувати майно померлого нарівні з його дітьми і батьками? Відсутність в українському законодавстві норм щодо впливу режиму окремого проживання на спадкування за законом можна пояснити підходом законодавця щодо збереження максимально довго статусу подружжя для осіб і всіх прав та обов'язків, які з цим пов'язані. Підтвердження цій тезі можна знайти в ч. 3 ст. 104 СК України, відповідно до якої, якщо один із подружжя помер до набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу, вважається, що шлюб припинився внаслідок його смерті [15, с. 201-202].

Не можемо погодитися частково із вказаною пропозицією. Дійсно, встановлення режиму окремого проживання подружжя може свідчити про наявність кризи у стосунках між подружжям, наявності ряду обставин, які роблять спільне проживання неможливим або нестерпним, однак не завжди встановлення сепарації означає бажання подружжя розірвати шлюб. Навпаки, сепарація – це спосіб усунення наявних суперечностей і шлях до поновлення сімейних відносин, а відповідні правові наслідки сепарації спрямовані лише на захист майнових та особистих немайнових прав та законних інтересів подружжя та членів їх сім'ї. В той же час, якщо причиною для встановлення режиму

окремого проживання подружжя стала загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, в тому числі викликана фізичним або психічним насильством одного подружжя щодо іншого, на нашу думку, подружжя, що винний у цих діях, повинен втрачати право на спадкування за законом в період дії режиму окремого проживання подружжя (див. додаток В). В той же час, припинення режиму окремого проживання подружжя поновлює відповідне спадкове право. Що ж стосується інших обставин, які свідчать про неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно, вони не повинні впливати на можливість спадкування за законом; аналогічно незалежно від причин для встановлення сепарації, право на спадкування за заповітом, в тому числі заповітом подружжя, оскільки це обмежуватиме спадкові права й того подружжя, який є заповідачем. Останній вправі самостійно позбавити спадщини іншого з подружжя, змінивши заповіт або відмовившись від заповіту подружжя.

Встановлення режиму окремого проживання подружжя не позбавляє одного з подружжя права на спадкування за законом у разі смерті другого та не є перешкодою для виникнення в одного з подружжя права на утримання [178, с. 127]. Тобто за подружжям зберігається право на утримання відповідно до положень ст. 75 СК України, в тому числі право на утримання того з подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу (в тому числі непрацездатним подружжям є той з подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є особою з інвалідністю I, II чи III групи, а також якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи подружжя не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом) [151].

Говорячи про способи надання утримання одному із подружжя, можемо зазначити що загальний порядок надання такого утримання, передбачений ст. 77 СК України не змінюється у зв'язку із встановленням, зміною або припиненням режиму окремого проживання подружжя, не змінюється. В той же час, більш детальний порядок надання утримання одному із подружжя може бути

визначений серед умов сепарації, передбачених судовим рішенням або договором про окреме проживання. Зазначене положення впливає із диспозиції ст. 78 СК України, якою передбачено, що подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначити умови, розмір та строки виплати аліментів [151]; звичайно ці положення можуть бути визначені й у сепараційному договорі. У разі судового встановлення аліментів як способу реалізації права одного з подружжя на утримання, воно відбувається з урахуванням положень ст. ст. 79-83 СК України, якщо звичайно інше не встановлено договором.

Відповідно до ст. 84 СК України дружина має право на утримання від чоловіка під час вагітності; дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка – батька дитини до досягнення дитиною трьох років, а якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку – до досягнення дитиною шести років. При цьому, дане право вагітна дружина, а також дружина, з якою проживає дитина, має незалежно від того, чи вона працює, та незалежно від її матеріального становища, за умови, що чоловік може надавати матеріальну допомогу. Аналогічне право на утримання має чоловік, з яким проживає дитина віком до трьох років, а якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку – до досягнення дитиною шести років [151]. В той же час, виникає питання, чи має право на утримання той з подружжя, з ким залишається дитина, у разі, якщо подружжя фактично проживає окремо? В силу положень ст. ст. 84 та 86 СК України вважаємо, що так. Навіть у випадку встановлення режиму окремого проживання подружжя, той з подружжя, з ким проживає дитина, має право на утримання від іншого з подружжя – батька або матері дитини до досягнення дитиною трьох років, а якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку – до досягнення дитиною шести років [151].

Відповідно до ч. 5 ст. 75 СК України права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного кримінального правопорушення, якщо це встановлено судом. На нашу думку, дане положення слід доповнити також випадками, якщо подружжя знаходилося в режимі окремого

проживання подружжя, встановленого з причини загрози життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя. Хоча фактично – це є негідною поведінкою подружжя, однак на нашу думку доцільно передбачити окремо відповідну норму, зважаючи на невизначеність у сімейному законодавстві поняття «негідна поведінка подружжя» (див. додаток В). В той же час, зазначена негідна поведінка не повинна впливати на можливість надання утримання тому з подружжю, з ким залишається проживати дитина, по-перше, враховуючи те, що ст. ст. 85 та 87 СК України встановлено, що право на утримання дружини/чоловіка у разі проживання з нею/ним дитини припиняється лише, якщо дитина передана на виховання іншій особі, а також у разі смерті дитини, або у разі якщо за рішенням суду виключено відомості про чоловіка як батька/дружину як матір з актового запису про народження дитини, тобто перелік підстав припинення права на утримання є вичерпним і не передбачає випадків негідної поведінки, по-друге, таке виключення не відповідало б інтересам дитини, оскільки поставило подружжя, з яким дитина проживає, у матеріально несприятливе становище, що могло відповідним чином відбитися на матеріальному становищі дитини.

В науковій літературі також зазначається, що незважаючи на режим майна подружжя, який застосовується конкретною парою відповідно до її бажання чи місцевих нормативних актів, вона вимушена ділитися майном. Так, подружжя, за загальним правилом, має спільно проживати під час шлюбу, з якого слідує, що вони ділять сімейне помешкання. Після встановлення режиму окремого проживання, яке має основним наслідком припинення цього обов'язку, подружжя повинно вирішити, хто з них залишить сімейне помешкання як місце свого проживання. Попереднє спільне проживання також породжувало спільне користування речами повсякденного використання, право власності на які визначалося відповідним режимом майна подружжя. В будь-якому випадку, ці речі мають бути поділені і розподілені між двома з подружжя [15, с. 177-178]. На нашу думку, відповідні положення можна передбачити серед умов сепарації в рішенні суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя або в

договорі про окреме проживання подружжя як «можливість користування сімейним житлом лише одним із подружжя, з яким залишається проживати дитина, а також встановлення обов'язку іншого з подружжя мати постійне проживання в іншому житлі». Звичайно, відповідна умова може бути встановлена лише за умови, якщо інший з подружжя має інше житло, в якому він може залишитися проживати, в іншому випадку вважаємо відповідну умову такою, яка не може бути передбачена, оскільки ставитиме одного із подружжя у завідомо несправедливе положення.

Також слід зазначити, що правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є необхідність понесення спільних витрат на спільне майно подружжя в період сепарації (податок на нерухомість, плата за комунальні послуги, витрати на поточний та капітальний ремонт тощо), хоча фактично вона зберігається з періоду, коли режим окремого проживання подружжя не було встановлено, однак по суті встановлення режиму сепарації зумовлює необхідність перегляду умов здійснення зазначених витрат. Так, якщо у спільному сімейному житлі залишається проживати лише один із подружжя, виникає питання про те, в якому обсязі повинно відбуватися понесення витрат на спільне майно іншим з подружжя і чи повинно воно відбуватися взагалі (можливе збереження обов'язку сплати податку на нерухомість, плати за комунальні послуги та витрат на капітальний ремонт у рівних частках або в рахунок частини аліментних платежів при покладанні обов'язку здійснення поточного ремонту на подружжя, яке проживає у спільному сімейному житлі). Виникає також питання щодо можливостей використання майна, яке знаходиться у спільному сімейному житлі тим з подружжя, яке не проживає у ньому, що зумовлює необхідність визначення порядку та строків тимчасового перебування одного із подружжя у спільному помешканні. Зазначені питання, навіть у разі їх невизначення в рішенні суду чи в сепараційному договорі, фактично потребуватимуть досягнення домовленостей між подружжям, інакше між ними виникатимуть конфлікти та непорозуміння.

Ще одним із майнових наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя є питання урегулювання здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (передусім обов'язків щодо утримання дитини). В цілому ці питання врегульовуються положеннями Глави 15 СК України, якою передбачається обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття, способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину, а також особливості участі батьків у додаткових витратах на дитину [151].

В той же час, як визначається у ст. 181 СК України, способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. Цим самим презюмується можливість визначення цих положень договором між ними, в тому числі договором про окреме проживання. При цьому, слід враховувати, що розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини, а мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Також той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо). Розмір участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі спору визначається за рішенням суду, з урахуванням обставин, що мають істотне значення. В той же час, на нашу думку, ці питання можуть бути визначені і в договорі про окреме проживання, однак виходячи із аналогії зі ст. 189 СК України ці умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені СК України, тобто погіршити її становище порівняно із положеннями Глави 15 СК України [151].

На завершення можемо зробити висновок, що майновими правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя, що поіменованій в сімейному законодавстві, є презумпція належності майна, набутого в період сепарації одному із подружжя на праві особистої приватної

власності. Також запропоновано вважати майновими правовими наслідками встановлення або зміни режиму окремого проживання подружжя також положення про втрату винним з подружжя права спадкування за законом в першу чергу та права на утримання у випадках, передбачити в сімейному та цивільному законодавстві, положення, що якщо причиною для встановлення режиму окремого проживання подружжя стала загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, в тому числі викликана фізичним або психічним насильством одного подружжя щодо іншого.

Також, як вже зазначалося у дисертації, встановлення режиму окремого проживання подружжя зумовлює необхідність уточнення порядку користування спільним майном, в тому числі житлом, яке використовувалося для проживання сім'ї (сімейним житлом); виділу у ньому для користування кожним із подружжя і дитиною; особливості понесення спільних витрат на спільне майно подружжя в період сепарації; особливості здійснення батьківських прав та виконання обов'язків майнового тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі обов'язків щодо утримання дитини).

Ці права та обов'язки, визначені відповідним рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя або договором про окреме проживання подружжя, також є правовими наслідками встановлення або зміни режиму окремого проживання подружжя майнового характеру. Припинення режиму окремого проживання подружжя зумовлює повернення до презумпції спільності майна подружжя, набутого після припинення сепарації (крім випадків, якщо підставою для припинення сепарації стало припинення шлюбу), а також припинення дії умов сепарації майнового характеру, передбачених відповідним судовим рішенням або договором.

3.2 Немайнові права подружжя, щодо яких встановлено режим окремого проживання

Встановлення режиму окремого проживання подружжя зумовлює ряд правових наслідків, які зазвичай не є актуальними в період дії зареєстрованого шлюбу, а більше стосуються випадків його припинення. Таким правовим наслідком встановлення режиму окремого проживання подружжя є припинення презумпції шлюбного походження дитини, народженої дружиною після спливу десяти місяців. Даний наслідок схожий із відповідним правовим наслідком припинення шлюбу: дитина, яка народжена після спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, не походить від подружжя (впливає із змісту ч. 2 ст. 122 СК України) [108, с. 48]. При цьому якщо дружина завагітніла після закінчення дії презумпції батьківства свого чоловіка, вона не має права на аліменти за ст. 84 СК України [178, с. 126].

Відповідно до ч. 2 ст. 122 СК України, дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу, походить від подружжя за винятком випадку, коли дитина народилася після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою. В останньому випадку, батьком такої дитини є чоловік її матері у повторному шлюбі (ч. 1 ст. 124 СК України). Тобто, у випадку припинення шлюбу, дитина народжена до спливу десяти місяців від дня припинення може бути визнана: а) такою, що походить від подружжя; б) такою, що походить від чоловіка, який перебував з її матір'ю у повторному шлюбі. Що стосується окремого проживання подружжя, режим якого виключає можливість перебування жінки в іншому шлюбі, то дитина, народжена до спливу десяти місяців, вважається такою, що походить від подружжя [108, с. 48].

У правовій доктрині виділяють три проблеми, пов'язані із реалізацією положення про блокування презумпції походження дитини від чоловіка у зареєстрованому шлюбі: проблема можливих зловживань з боку подружжя, коли не можна точною мірою встановити, що дитина народилася саме через десять місяців після встановлення відповідного правового режиму або в період

фактичного, але короткочасного поновлення сімейних відносин та проблема встановлення походження дитини, зачатої в період фактичної сепарації; проблема невизначеності порядку реєстрації народження дитини; проблема невизначеності порядку проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо.

Говорячи про першу проблему, то її певним чином можна вирішити точно встановивши у законодавстві моменти встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя, в тому числі тим чином як було нами запропоновано попередньо. Так, моментом встановлення відповідного правового режиму повинен стати момент набрання законної сили рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя або ухвалою суду про закриття провадження у справі та затвердження мирової угоди щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя, або ухвалою суду про зупинення провадження у справі та про встановлення режиму окремого проживання подружжя як заходу примирення у справі про розірвання шлюбу, або в момент державної реєстрації встановлення режиму окремого проживання подружжя, якщо він встановлений договором про окреме проживання подружжя. Моментом припинення режиму окремого проживання подружжя повинен стати момент набрання законної сили рішенням суду про припинення режиму окремого проживання подружжя чи розірвання шлюбу, або момент смерті особи, або момент державної реєстрації припинення режиму окремого проживання подружжя, або в момент закінчення строку, на який він був встановлений. І навіть в такому випадку буде проблемно точно визначити чи походить дитина, народжена в період сепарації, від чоловіка її матері, оскільки СК України передбачає блокування презумпції походження дитини по завершенню десяти місяців після встановлення режиму сепарації, тобто оперує поняттям «місяць», а не «день». У зв'язку із цим, може статися ситуація, коли народиться дитина, зачата в період сепарації, однак саме в межах відповідного десятимісячного строку, або народиться вона саме в період, коли такий термін повинен

завершуватися (наприклад через 290-305 днів з моменту сепарації). В такому випадку позови про встановлення або оспорювання батьківства будуть неминучими, крім звичайно випадків, коли немає спору між дійсними батьками дитини. Як зазначають Л. Є. Гузь та А. В. Гузь, в судовій практиці був випадок, коли інтимні відносини між подружжям (у конкретному рішенні – фактичним подружжям) були в першій половині дня, а після обіду чоловік був уже в іншому місті. В даному випадку знадобилася судово-медична експертиза для встановлення батьківства, оскільки чоловік заперечував своє батьківство, а зачаття дитини встановити з точністю до дня, часу неможливо [54, с. 281-282]. В той же час, запропонована нами система встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя дозволяє мінімізувати відповідні випадки, пов'язані із встановленням або оспорюванням батьківства. Хоча вони будуть неминучі у випадку, якщо дитина була зачата в період фактичної сепарації, коли проміжок між фактичним припиненням шлюбних відносин між подружжям та встановленням режиму окремого проживання подружжя є значним. На цій проблемі зазначала і В. Євко, яка вказувала, що деякі суди встановлюють режим окремого проживання, зазначаючи у судовому рішенні конкретну дату, з якої подружжя фактично припинило спільне проживання. Ця дата в окремих випадках може бути віддалена у часі більш як на десять місяців, проте рішення про сепарацію набере чинності лише згодом. Науковець вважає, що в такому разі десятимісячний термін має обчислюватися від дня фактичного припинення шлюбних відносин подружжям [58, с. 6].

Іншою проблемою є невизначеність порядку реєстрації народження дитини, яка народжена через десять місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, а отже є такою, що не походить від чоловіка її матері.

По-перше, є неузгодженості у самих нормах СК України. Так, у п. 2 ч. 2 ст. 120 СК України встановлено, що у разі встановлення режиму окремого проживання дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка [151]. На думку Б. К. Левківського, п. 2 ч. 2 ст. 120 СК України деякою мірою суперечить нормі

ст. 122 та ст. 133 СК України. У ст. 122 СК України зазначено, що дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. У статті не передбачено застережень стосовно визнання батьківства під час встановленого режиму окремого проживання. Як вважає вчений, законодавцю варто було б передбачити такого роду застереження [84, с. 80]. У ст. 133 СК України, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком. Як видно із норми статті 133 СК України, застереження стосовно того, що чоловік не записується батьком дитини, якщо минуло десять місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, також не передбачено. На думку Б. К. Левківського, в разі збереження в СК України ст. ст. 119, 120, необхідно закріпити в нормі ст. 133 СК України таке застереження. Закріплення такого застереження надало б змогу уникнути труднощів під час застосування норм СК України. Не зовсім продумана позиція авторів СК України може призвести до негативних наслідків [84, с. 80]. З іншого боку, О. О. Білик для усунення наявної суперечності пропонує розширити зміст диспозиції ч. 2 ст. 122 СК України, виклавши її в наступній редакції: «Дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя» [15, с. 205; 16, с. 142]. На нашу думку, слід внести зміни до обох статей – і до ч. 2 ст. 122 СК України, і до ст. 133 СК України. Передусім, у ч. 2 ст. 122 СК України слід передбачити, що дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя. У ст. 133 СК України слід визначити, що якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком дитини, крім випадків, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 120 СК України (див. додаток В).

На жаль як саме необхідно реєструвати таку дитину, СК України не зазначає. Однак відповідні положення містяться у ч. 2 п. 14 Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених Наказом Міністерства юстиції України № 52/2 від 18 жовтня 2000 року. Цим правовим актом

передбачено, що в такому випадку при пред'явленні дружиною копії рішення суду про встановлення для подружжя режиму окремого проживання державна реєстрація народження дитини проводиться в такому ж порядку, як і у випадку, коли батьківство дитини не встановлене, тобто за вказівкою матері відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України та коли немає спільної заяви батьків. При цьому у графі «Для відміток» актового запису про народження зазначаються назва суду, дата та номер рішення суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя [136].

Очевидно, що невстановленість батьківства щодо дитини в даному випадку презюмується абсолютно безпідставно. Бажання визнати своє батьківство може висловити як чоловік цієї жінки (другий з подружжя), так і будь-який інший, який вважає себе батьком. Але законодавство не передбачає для жодного з них такого права, а тому для визнання батьківства їм необхідно буде подавати позов до суду.

Така ситуація є законодавчою прогалиною, оскільки, спростувавши презумпцію батьківства при встановленні для подружжя режиму окремого проживання, законодавець не передбачив альтернативної процедури реєстрації дитини, а такою повинна слугувати передбачена ст. 125 СК України «Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою». Отож, якщо подружжя перебуває в режимі окремого проживання, але чоловік готовий визнати своє батьківство щодо дитини, дитина реєструватиметься за правилами ст.125 СК України. Так само вона реєструватиметься і у випадку визначення походження від іншого чоловіка (не другого з подружжя) і подавати позови до суду про визнання батьківства у цих випадках не буде потреби. Як вже зазначалося, згідно з нормативними положеннями Правил реєстрації, при пред'явленні дружиною копії рішення суду про встановлення для подружжя режиму окремого проживання, державна реєстрація народження дитини проводиться за заявою матері. Отже, реєстрація дитини за вказаним порядком передбачається лише за умови, що дружина пред'явить копію рішення суду про встановлення сепарації. Якщо ж вона цього не зробить, закон не передбачає порядку реєстрації дитини, і це може слугувати створенню серйозних проблем.

Оскільки орган державної реєстрації актів цивільного стану не володіє інформацією про встановлений режим окремого проживання для подружжя, дружина може не пред'явити рішення суду про його встановлення, і на підставі свідоцтва про шлюб чоловіка буде зареєстровано батьком дитини [138, с. 428-430].

Як зазначає В. Євко, можливою є ситуація, коли мати з якихось причин не пред'явить рішення суду про встановлення сепарації при реєстрації народження дитини. В цьому разі батьком дитини має бути записаний чоловік матері, з яким вона перебуває на цей час у шлюбі. А оскільки встановлення режиму окремого проживання не підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану, наявність або відсутність його у подружжя співробітнику органу державної реєстрації актів цивільного стану перевірити практично неможливо. Таким чином, чоловікові, який буде записаний батьком дитини, доведеться оспорювати своє батьківство у судовому порядку, що потягне за собою значні витрати часу та грошей [58, с. 5].

Зважаючи на те, що нами було запропоновано передбачити державну реєстрацію встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя, вважаємо недоцільним зберегти існуючий порядок державної реєстрації народження дитини, оскільки орган державної реєстрації актів цивільного стану вже володітиме інформацією про встановлення або припинення режиму окремого проживання подружжя, оскільки матиме доступ до Реєстру окремого проживання подружжя. В той же час, слід зберегти можливість для заявника подати документ, яким встановлено або припинено режим окремого проживання подружжя, в тому числі відповідне рішення суду, судову ухвалу, договір про окреме проживання подружжя. Передусім, слід викласти ч. 2 п. 14 Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених Наказом Міністерства юстиції України в наступній редакції: *«У разі встановлення у порядку, передбаченому чинним законодавством, режиму окремого проживання подружжя дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважається такою, що походить від її чоловіка. У цьому випадку державна*

реєстрація народження дитини проводиться за заявою матері в порядку, передбаченому пунктом 18 цієї глави. У графі "Для відміток" актового запису про народження зазначаються назва суду, дата та номер даного рішення. Єдиною підставою для проведення державної реєстрації дитини є заява матері дитини із зазначенням про факт окремого проживання, до якої можуть бути додані копія рішення суду про встановлення для подружжя режиму окремого проживання, копія ухвали суду про закриття провадження у справі та затвердження мирової угоди щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя, копія ухвали суду про зупинення провадження у справі та про встановлення режиму окремого проживання подружжя як заходу примирення у справі про розірвання шлюбу, копія договору про окреме проживання подружжя. Орган державної реєстрації актів цивільного стану здійснює перевірку факту встановлення або припинення режиму окремого проживання подружжя у Реєстрі окремого проживання подружжя» (виділено – авт.).

В той же час, слід погодитися із висловленою І. В. Рубцем думкою, що якщо подружжя перебуває в режимі окремого проживання, але чоловік у зареєстрованому шлюбі (або інший чоловік) готовий визнати своє батьківство щодо дитини, дитина реєструватиметься за правилами ст.125 СК України. У зв'язку із цим, слід внести відповідні зміни до даної статті (див. додаток В).

Інші немайнові правові наслідки, які настають у зв'язку з встановленням режиму окремого проживання подружжя, поширюються виключно на майбутні відносини подружжя та не поширюються на відносини, які існували до встановлення сепарації, а також на права та обов'язки, які встановлені шлюбним договором.

Передусім слід визначитися які особисті немайнові права має подружжя у зареєстрованому шлюбі та на їх особливостях.

Так, як зазначає М. І. Байрачна, особисті немайнові права подружжя, на відміну від майнових, не мають економічного змісту та майнового характеру, належать кожному з подружжя незалежно від його майнового стану. їх здійснення не супроводжується майновим еквівалентом з боку іншого з подружжя та вони

виникають щодо визначених нематеріальних благ. Також науковець зазначає, що особисті права й обов'язки подружжя тісно пов'язані з особистістю кожного із подружжя, невіддільні від неї і не можуть відчужуватися, як і самі блага, стосовно яких виникають особисті права та обов'язки, а також не можуть бути предметом шлюбного договору та інших сімейних договорів [11, с. 50-51]. Однак, не можемо повною мірою погодитися із науковцем. Дійсно, відповідні права та обов'язки не можуть відчужуватися, в тому числі за домовленістю між подружжям. В той же час, договором між ними можуть визначатися особливості реалізації зазначених прав, враховуючи зміни, пов'язані із встановленням, зміною або припиненням режиму окремого проживання подружжя. Тим більше заборона договірної регулювання особистих немайнових відносин стосується лише шлюбного договору; щодо інших договорів такого не передбачено, а такий договір як договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, передбачений ст. 157 СК України, за своїм змістом є таким, що врегульовує особисті немайнові відносини між подружжям як батьками дитини та дитиною. Зазначена обставина означає, що особисті немайнові права подружжя, в тому числі як батьків дитини, можуть бути предметом правового регулювання, однак саме в аспекті реалізації існуючих особистих немайнових прав подружжя.

Зокрема, подружжя має право на материнство (ст. 49 СК України), на батьківство (ст. 50 СК України), на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань (ст. 51 СК України), на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку (ст. 52 СК України), на зміну прізвища (ст. 53 СК України), на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї (ст. 54 СК України), на свободу та особисту недоторканність, в тому числі право на вільний вибір місця свого проживання, вживати заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, щодо підтримання шлюбних відносин, припинити шлюбні відносини (ст. 56 СК України), а також обов'язок спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної

любові, поваги, дружби, взаємодопомоги, утверджувати в сім'ї повагу до матері та до батька, спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї (ст.55 СК України) [151].

Встановлення режиму окремого проживання подружжя істотно не змінює дані права та обов'язки. Зокрема, подружжя не набуває права на укладення повторного шлюбу, оскільки встановлення режиму окремого проживання подружжя не припиняє шлюб, подружжя вважається таким, що знаходяться у шлюбі; зберігаються особисті немайнові права подружжя, зазначені у главі 6 СК України (право на материнство (батьківство); право на повагу до індивідуальності; право на фізичний та духовний розвиток; право на зміну прізвища; право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї; обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю; право на свободу та особисту недоторканність) подружжя, а також відповідні права подружжя як батьків [108, с. 48]. В той же час, у зв'язку із встановленням режиму окремого проживання подружжя виникають питання щодо реалізації ряду особистих немайнових прав подружжя, передусім пов'язані із визначенням місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливостями здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі питання здійснення виховних функцій, спілкування з дитиною, в тому числі часові межі такого спілкування).

Зокрема, в судовій та правозастосовчій практиці при вирішенні спорів про встановлення режиму окремого проживання, а також розгляду судових справ про встановлення даного правового режиму відповідно до процедури окремого провадження, часто виникають питання щодо місця проживання дітей та утримання дітей. Законодавчо питання участі подружжя у вихованні дітей під час режиму окремого проживання, а також вимоги про місце проживання дітей у цей час не врегульовано. Викликане це зокрема тим, що сепарація відповідно до ст. 120 СК України не стосується прав та обов'язків подружжя як батьків дитини [87, с. 128-130]. Якщо проводити порівняльний аналіз сепарації із недійсністю шлюбу та припиненням шлюбу, можна визнати, що недійсність шлюбу не впливає на

обсяг взаємних прав та обов'язків батьків і дитини, яка народилася у цьому шлюбі (ст. 47 СК України); розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини також не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини (ч. 1 ст. 141 СК України). З цього випливає, що якщо вже розірвання та недійсність шлюбу не впливають на права та обов'язки батьків і дітей, такого впливу точно не має встановлення режиму окремого проживання подружжя [151].

В той же час, при вирішенні питання про місце проживання дитини в період дії режиму окремого проживання подружжя, слід виходити з таких положень законодавства:

– відповідно до ст. 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними (ч. 1 ст. 181 СК України);

– мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом (ч. 1 ст. 153 СК України); питання виховання дитини вирішується батьками спільно (ч. 1 ст. 157 СК України);

– відповідно до ст. 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків; місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини; якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою;

– відповідно до ч. 2 ст. 141 СК України проживання батьків окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини [151; 174, с. 185-186].

Згідно зі ст. 157 СК України питання виховання дитини вирішується батьками спільно. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею. Учасники сімейно-правових відносин мають також право укладати різноманітні договори про надання дитині виховних послуг та взаємну участь батьків та інших родичів у вихованні. Такі договори можуть бути укладені як між батьками із передбаченням

ступеню їх залучення до виховання дитини та її освіти, так і між батьками й іншими родичами чи сторонніми особами, які надають подібні послуги на професійній основі [172, с. 427; 173, с. 66]. Той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини. Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо від дитини. Договір укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. Той з батьків, хто проживає з дитиною, у разі його ухилення від виконання договору зобов'язаний відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому з батьків [81, с. 140; 82, с. 200-201].

При укладанні договору про окреме проживання подружжя доцільно визначити ті ж питання, які можуть бути вказані у договорі про визначення місця проживання дитини при роздільному проживанні батьків та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо. В такому випадку не має значення, чи проживають батьки в одному місці або в різних місцях. Важливо, щоб у договорі було закріплене саме місце проживання дитини з одним із батьків, що надасть іншому з батьків у разі зміни місця проживання того, з ким проживає дитина, право вимагати від іншого з батьків утриматися від дій, які перешкоджають реалізації його спілкування з дитиною. В той же час, слід мати на увазі, що дитина після досягнення нею 14 років сама обирає своє місце проживання і може вирішити, що її інтересам відповідає проживання з бабусею або повнолітнім братом, які проживають у межах іншої територіальної одиниці [135, с. 180], а тому відповідні положення, викладені в договорі або у рішенні суду потребуватимуть змін.

Отже, ані фактична сепарація, ані режим окремого проживання, встановлений судом, не впливає на особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя щодо дітей. Безперечно, фізично роздільне проживання батька і матері ускладнює механізм реалізації цих прав та обов'язків, але СК України відносить узгодження питань реалізації цих прав та обов'язків до відання

самого подружжя (яке може їх визначити у договорі про окреме проживання), і лише якщо вони не дійдуть згоди, питання вирішується органом опіки та піклування або судом (ст. 158, 159, 160 СК України) [174, с. 186].

У науковій літературі питання про місце проживання чоловіка і дружини у разі встановлення режиму окремого проживання є предметом дискусій [24, с. 77; 180, с. 115], хоча чинне законодавство не встановлює обов'язку фактичного окремого проживання чоловіка і дружини у разі встановлення режиму сепарації. Тому в правовій доктрині було вирішено, що питання про місце проживання подружжя в такому разі не повинно вирішуватись судом під час розгляду справи про встановлення режиму окремого проживання подружжя [177, с. 68], хоча відповідні питання на нашу думку можуть бути визначені судом у разі, якщо подружжя ініціювало вирішення цього питання під час розгляду судової справи про встановлення режиму окремого проживання подружжя, або якщо подружжя передбачило відповідне питання у договорі про окреме проживання подружжя (про це зазначалося у попередньому розділі дисертації).

Ще одним із правових наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя до 2006 року була можливість усиновлення дитини одним із подружжя без згоди іншого, якщо таке усиновлення здійснювалося в період сепарації. Щодо доцільності збереження даного правового наслідку сепарації в правовій доктрині й зараз існує дискусія. Так, О. В. Оніщенко зазначає, що згоду на усиновлення не завжди можна отримати з окремих причин, зокрема безвісної відсутності іншого подружжя, недієздатності іншого подружжя, однак в інших випадках таку згоду отримати можливо, тому виходячи із інтересів усиновленої дитини доцільно отримання згоди на її усиновлення й іншим подружжям, оскільки режим сепарації припиниться і усиновлена дитина буде жити із обома із подружжя [108, с. 48]. І. В. Жилінкова зазначала, що в практичному плані достатньо важко було б уявити усиновлення дитини особою, сімейний стан якої є досить невизначеним, а те, що режим окремого проживання подружжя є доказом саме невизначеності, не підлягає сумніву. Тому питання про усиновлення дитини навряд чи можна вважати актуальним для подружжя, яке перебуває в режимі

окремого проживання [59, с. 96]. О. О. Білик зазначає на тому, що такий правовий наслідок, враховуючи його визнання в багатьох державах, заслуговує на існування. Як зазначають українські науковці, згода одного з подружжя на усиновлення дитини іншим, якщо таке усиновлення здійснюється лише одним з подружжя, необхідна у зв'язку з тим, що той з подружжя, що не є усиновлювачем, також буде брати участь у вихованні дитини як вітчим або мачуха [148, с. 219]. В таких випадках, на думку О. О. Білик, законодавець все ж пішов назустріч таким подружжям, передбачивши можливість усиновлення лише одним із них. Виходячи з п. 2 ч. 2 ст. 120 СК України, законодавець усвідомлював, що особи після припинення спільного проживання можуть і, скоріше за все, будуть, створювати фактичні сім'ї з іншими особами, то чому варто позбавляти можливості стати батьками тих осіб, які бажають досягти цього шляхом усиновлення, а не народження дитини. В даному випадку логічно звернутися до формулювання ч. 2 ст. 220 СК, в якій зазначено, що усиновлення дитини може бути проведене без згоди другого з подружжя, якщо він визнаний безвісно відсутнім, недієздатним, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення. Перебування осіб у режимі окремого проживання, на думку О. О. Білик, можна прирівняти до обставин, що мають істотне значення у даній ситуації, а тому, хоч законодавець виключив даний наслідок режиму окремого проживання, все ж можливі випадки, коли дружина чи чоловік може усиновити дитину без згоди іншого з подружжя [15, с. 209]. На нашу думку, слід погодитися із І. В. Жилінковою щодо недоцільності повернення положення про усиновлення дитини без згоди іншого подружжя в період дії режиму окремого проживання подружжя, зважаючи на вказані науковцем обставини.

Підсумовуючи вище викладене, хотілося б зазначити, що особистими немайновими правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є припинення правової презумпції походження дитини від подружжя у випадку її народження через десять місяців після встановлення режиму сепарації, а також виникають окремі особливості реалізації особистих немайнових прав жінки та чоловіка як подружжя та як батьків дитини, передусім пов'язані із

визначенням місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливостями здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі питання здійснення виховних функцій, спілкування з дитиною, в тому числі часові межі такого спілкування).

Слід змінити існуючий порядок державної реєстрації народження дитини, народженої пізніше десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя та передбачити відсутність обов'язку подання судового рішення про встановлення сепарації до органу державної реєстрації актів цивільного стану. В той же час, слід зберегти можливість для заявника подати документ, яким встановлено або припинено режим окремого проживання подружжя, в тому числі відповідне рішення суду, судову ухвалу, договір про окреме проживання подружжя.

Висновки до Розділу 3

Отже, в результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Майновим правовим наслідком встановлення режиму окремого проживання подружжя, що поіменованій в сімейному законодавстві, є презумпція належності майна, набутого в період сепарації одному із подружжя на праві особистої приватної власності. Не можемо погодитися із висловленою в правовій доктрині думкою щодо регулювання майнових відносин подружжя в період сепарації цивільним законодавством, оскільки на таких осіб повинні бути поширені положення Глави 7 СК України, однак викладене правове регулювання правового режиму майна саме нормами СК України, а не Цивільного кодексу України стосується лише правових підстав визначення належності майна одному із подружжя на праві особистої приватної власності; якщо ж говорити про реалізацію майнових прав щодо відповідного майна одним із подружжя, то вона відбуватиметься саме відповідно до положень цивільного законодавства.

У зв'язку із відсутністю у ст. 57 СК України положення про належність майна, набутого в період дії режиму окремого проживання подружжя, подружжю на праві особистої приватної власності, неможливістю застосування за аналогією положень ч. 6 ст. 57 СК України, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 57 СК України положенням про те, що особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте в період дії режиму окремого проживання подружжя.

Пропонуємо передбачити в сімейному та цивільному законодавстві, положення, що якщо причиною для встановлення режиму окремого проживання подружжя стала загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, в тому числі викликана фізичним або психічним насильством одного подружжя щодо іншого, на нашу думку, подружжя, що винний у цих діях, повинен втрачати право на спадкування за законом в період дії режиму окремого проживання подружжя. Припинення режиму окремого проживання подружжя поновлює відповідне спадкове право.

Встановлення режиму окремого проживання подружжя не є перешкодою для виникнення в одного з подружжя права на утримання. Однак, виходячи із положень ч. 5 ст. 75 СК України, пропонуємо передбачити в сімейному законодавстві положення про те, що якщо подружжя знаходилося в режимі окремого проживання подружжя, встановленого з причини загрози життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, винний подружжя позбавляється права на утримання.

Також майновими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є такі умови сепарації, як порядок користування спільним майном, в тому числі житлом, яке використовувалося для проживання сім'ї (сімейним житлом); виділу у ньому для користування кожним із подружжя і дитиною; особливості понесення спільних витрат на спільне майно подружжя в період сепарації; особливості здійснення батьківських прав та виконання обов'язків майнового тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі обов'язків щодо утримання дитини).

Припинення режиму окремого проживання подружжя зумовлює повернення до презумпції спільності майна подружжя, набутого після припинення сепарації (крім випадків, якщо підставою для припинення сепарації стало припинення шлюбу), а також припинення дії умов сепарації майнового характеру, передбачених відповідним судовим рішенням або договором.

2. Особистими немайновими правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є припинення правової презумпції походження дитини від подружжя у випадку її народження через десять місяців після встановлення режиму сепарації, а також виникають окремі особливості реалізації особистих немайнових прав жінки та чоловіка як подружжя та як батьків дитини, передусім пов'язані із визначенням місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливостями здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі питання здійснення виховних функцій, спілкування з дитиною, в тому числі часові межі такого спілкування).

Як зазначається у сімейно-правовій доктрині, п. 2 ч. 2 ст. 120 СК України деякою мірою суперечить нормі ст. 122 та ст. 133 СК України, у яких не передбачено застережень стосовно визнання батьківства під час встановленого режиму окремого проживання та щодо того, що чоловік не записується батьком дитини, якщо минуло десять місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, у зв'язку із чим запропоновано внести зміни до цих статей.

Зважаючи на пропозицію передбачити державну реєстрацію встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя, існуючий порядок державної реєстрації народження дитини, народженої пізніше десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя вважаємо за доцільне змінити, передбачивши відсутність обов'язку подання судового рішення про встановлення сепарації до органу державної реєстрації актів цивільного стану. В той же час, слід зберегти можливість для заявника подати документ, яким встановлено або припинено режим окремого проживання подружжя, в тому

числі відповідне рішення суду, судову ухвалу, договір про окреме проживання подружжя. В той же час, слід погодитися із висловленою в правовій доктрині думкою, що якщо подружжя перебуває в режимі окремого проживання, але чоловік у зареєстрованому шлюбі (або інший чоловік) готовий визнати своє батьківство щодо дитини, дитина реєструватиметься за правилами ст.125 СК України, у зв'язку із чим запропоновано внесення відповідних змін до СК України.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та вирішенні комплексу теоретичних і практичних проблем доктрини сімейного права, пов'язаних із комплексним вивченням. У результаті проведеного дослідження, виділено ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, зокрема наступні:

1. Режим окремого проживання подружжя – це правовий режим, встановлений судом, на підставі спільної заяви подружжя, позову одного з них, укладеного договору про окреме проживання (сепараційного договору), у зв'язку із неможливістю та/або небажанням подружжя або одного з них спільно проживати та підтримувати шлюбні відносини (які однак не припиняються остаточно і продовжують існувати з метою реалізації взаємних прав та обов'язків подружжя, в тому числі у їх відносинах з іншими учасниками сімейних відносин), який встановлюється на певний строк або безстроково, може бути припинений судом або із спільної ініціативи подружжя і передбачає виникнення ряду правових наслідків, притаманних припиненню шлюбу, передусім у майновій сфері та у сфері визначення походження дитини.

Окреме проживання подружжя – це стан шлюбних відносин, який виникає у зв'язку із фактичним припиненням шлюбних відносин без встановлення режиму окремого проживання подружжя (фактична сепарація) або із встановленням режиму окремого проживання подружжя судом (юридична сепарація) з метою збереження шлюбу і виступає як альтернатива розірванню шлюбу, коли подружжя фактично припиняє ведення спільного господарства, бюджету, проживання, однак зберігає статус подружжя у відносинах з дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, іншими учасниками сімейних відносин, в тому числі органами державної влади, місцевого самоврядування; у випадку юридичної сепарації є формою захисту інтересів подружжя у майновій сфері, зважаючи на дію презумпції роздільності майна, набутого в період сепарації та блокування

презумпції шлюбного походження дитини, народженої через 10 місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Ознаками режиму окремого проживання подружжя є загальні, спільні для сепарації та припинення шлюбу (наявність правових наслідків, спільних для цих правових інститутів, які поширюються на суспільні відносини жінки та чоловіка, які виникають після встановлення відповідних правових режимів) та спільні для сепарації та зареєстрованим шлюбом (усі взаємні права та обов'язки подружжя, крім визначених у ст. 120 СК України, зберігаються; особи, які перебувають у режимі окремого проживання подружжя, зберігають свій статус подружжя (і відповідні правомочності) у своїх відносинах із дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, третіми особами, органами державної влади, місцевого самоврядування), а також спеціальні ознаки режиму окремого проживання подружжя, притаманні лише цьому правовому режиму: наявність особливих підстав для його встановлення та припинення (підставами встановлення режиму сепарації неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно з причин, які істотно ускладнюють спільне проживання подружжя, підставами для припинення режиму сепарації є поновлення сімейних відносин, зважаючи на припинення причин, які зумовили неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно або зміна ставлення до них з боку подружжя); змішаний характер встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя (судовий у першому випадку, судово-договірний у другому); встановлення режиму окремого проживання подружжя є підставою призупинення шлюбних відносин на певний час, однак таке призупинення може стосуватися не усіх шлюбно-сімейних відносин, а лише певної їх частини; строковий характер дії правового режиму окремого проживання подружжя.

2. В Україні протягом довгого часу правовий режим окремого проживання подружжя існував як альтернатива припинення шлюбу відповідно до канонічних норм римо-католицької церкви, яка не допускала припинення шлюбу за будь-якими причинами, крім смерті одного з подружжя. Даний правовий інститут (під

назвою «відлучення від столу і ложа») був запроваджений 1563 року і в цілому зберігався в Україні до 1917 року для подружжя римо-католицького віросповідання. В сучасному вигляді даний правовий режим був запроваджений 1914 року для подружжя у випадках, якщо спільне проживання подружжя є нестерпним з причин жорсткого поводження, образи, безчесної поведінки, заразної або душевної хвороби. В подальшому інститут сепарації шлюбу не отримав свого правового продовження і був повернутий в сімейне право України лише після прийняття чинного СК України.

3. Режим окремого проживання подружжя передбачений законодавством багатьох держав, однак має особливості в частині його встановлення, припинення та правових наслідків. Зокрема, основними підставами заявлення позову про сепарацію є: взаємна згода сторін, прийняття принципу розпаду шлюбу, непоправне погіршення подружнього зв'язку чи вина одного з подружжя. Непоправне погіршення подружнього зв'язку наявне у разі закінчення спільності життя подружжя, якщо воно проживало окремо протягом двох років до початку розгляду справи. Мальтійське законодавство передбачає такі підстави як: подружня зрада; насильство, жорстоке поводження, погрози, тяжкі тілесні ушкодження чи тяжкі образи з боку відповідача в справі стосовно позивача чи дітей; якщо з часу вступу в шлюб пройшло 4 і більше років при непоправному розпаді шлюбу й небажанні подружжя проживати спільно; якщо один із подружжя покинув другого без достатніх на те підстав (без поважних причин) на строк більше двох років та інше.

Сепарація встановлюється як правило судом (США (узаконюється фактична сепарація), Німеччина, Франція, Португалія, Мальта, країни Бенілюксу), договором сторін (США, Німеччина), договором, який затверджується судом (Португалія). Припинення сепарації відбувається як правило судом, однак французьке законодавство допускає самостійне поновлення спільного життя, яке має бути підтверджено нотаріально завіреним документом чи повідомленням посадової особи з державної реєстрації актів цивільного стану з відповідною

відміткою на акті про реєстрацію шлюбу, а також акті про народження кожного із подружжя.

Правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є припинення обов'язку спільного проживання подружжя та режим роздільності майна, набутого за час роздільного проживання, однак французьке законодавство допускає можливість обмеження права подружжя носити подружнє прізвище, а договором може бути також передбачено позбавлення права на спадкування як пережившого подружжя. Після встановлення сепарації у подружжя згідно з португальським законодавством залишається обов'язок дотримання подружньої вірності, поваги і комунікації, зберігається набуте у зв'язку із шлюбом громадянство, в той же час припиняється обов'язок спільного проживання та допомоги, за винятком аліментних зобов'язань, обсяг яких залежить від вини особи у розпаді спільного життя подружжя, також подружжя втрачають право взаємного спадкування за законом. Мальтійське законодавство допускає при ухваленні рішення про встановлення режиму окремого проживання, право суду надати право одному із подружжя проживати в сімейному помешканні протягом певного періоду й за певних умов, з виселенням іншого з подружжя. При відновленні спільного проживання майнові наслідки режиму окремого проживання для подружжя припиняються, однак литовське законодавство передбачає, що ці наслідки припиняються лише у разі укладення нового шлюбного договору або встановлення нового режиму власності майна, набутого в шлюбі.

Законодавство ряду країн допускає трансформацію режиму сепарації у режим розірвання шлюбу через подання відповідного позову з тих же підстав без доведення їх наявності, якщо сепарація триває три роки (Швейцарія), два роки (Франція, Люксембург) або рік (Португалія).

4. Встановлення режиму окремого проживання подружжя супроводжується заявою подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя або позовом одного з них (тобто наявністю ініціативи подружжя або одного з них про встановлення сепарації шлюбу). У випадку подання спільної заяви подружжя

щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя, справа розглядається судом в порядку окремого провадження з дотриманням загального порядку розгляду справ окремого провадження, який передбачений ст. 294 Цивільного процесуального кодексу України. У випадку, якщо ініціатором встановлення режиму окремого проживання подружжя є лише один із подружжя, презюмується наявність спору між ними щодо наявності/відсутності правових підстав для встановлення такого правового режиму, тому справа розглядається за правилами позовного провадження, а сама заява подається у формі позовної заяви.

Фактичними підставами для встановлення режиму окремого проживання подружжя є неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно. Зважаючи на оціночність поняття «неможливість та/або небажання подружжя проживати спільно», відсутність конкретного обставин підстав, які свідчать про неможливість та/або небажання проживати спільно, доцільно вказати ряд причин у диспозиції ст. 119 СК України, передусім тих, які пов'язані із алкоголізмом, наркоманією подружжя, подружньою зрадою, загрозою життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, а також тривалою відсутністю одного з подружжя з об'єктивних причин. Зазначені зміни дозволять краще захистити права подружжя, оскільки зменшать суб'єктивний чинник при визначенні правомірності встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Попри те, що в правовій доктрині пропонується передбачити можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя не тільки судом, а й органами державної реєстрації актів цивільного стану, встановлення або припинення режиму окремого проживання подружжя через покладання на органи державної реєстрації актів цивільного стану повноважень щодо встановлення або припинення відповідного правового режиму не є доцільним, зважаючи на неможливість органів державної реєстрації актів цивільного стану виступати суб'єктами, які можуть затвердити умови сепарації, на відміну від нотаріусів, які можуть виконати як реєстраційну функцію, так і функцію засвідчення умов

сепарації. У зв'язку із цим, слід передбачити у законодавстві можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя через прийняття судом рішення за позовом подружжя, а у разі спільної позиції щодо можливості запровадження сепарації – через укладення договору про окреме проживання, який підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, істотними умовами якого є умови про порядок користування спільним майном, визначення місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливості здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини, строк, на який встановлюється режим окремого проживання подружжя, а також момент, з якого відповідний правовий режим встановлюється, окремі правові наслідки, пов'язані із встановленням режиму окремого проживання подружжя, які не вказані у ст. 120 СК України (в тому числі в аспекті надання утримання тому з подружжя, з ким залишається проживати дитина, а також непрацездатному подружжю).

Встановлення режиму окремого проживання подружжя повинне реєструватися у Реєстрі окремого проживання подружжя органами державної реєстрації актів цивільного стану на підставі поданого нотаріусом нотаріально посвідченого договору про окреме проживання та нотаріально посвідченої спільної заяви подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя, або на підставі набрання законної сили рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя в першому випадку повинен бути момент державної реєстрації договору про окреме проживання у Реєстрі окремого проживання подружжя (у випадку, якщо в договорі окремого проживання подружжя встановлюється конкретний момент встановлення режиму сепарації і цей момент є більш пізнім, ніж момент звернення до органу державної реєстрації актів цивільного стану – моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя є момент, вказаний у договорі), або час набрання рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя законної сили. Також підставою для встановлення режиму окремого проживання є постановлення

судом ухвали про закриття провадження у справі і затвердження умов сепараційної угоди між подружжям як мирової.

5. В СК України відсутнє власне визначення поняття «поновлення сімейних відносин», в чому воно виявляється, а також які дії повинні свідчити про те, що сімейні відносини поновилися і режим окремого проживання подружжя повинен бути припинений. Поновлення сімейних відносин можна визначити як фактичне припинення режиму окремого проживання подружжя через повернення до спільного проживання та спільної реалізації сімейних прав та обов'язків, які належать їм як подружжю; в той же час, поновлення сімейних відносин може свідчити про фактичне припинення сепарації, однак не про її припинення відповідно до ч. 2 ст. 120 СК України, крім випадків, якщо таке поновлення відбулося одночасно повідомленням нотаріуса у разі, якщо підставою для встановлення відповідного режиму став договір про окреме проживання. В такому випадку, якщо подружжя спільно вирішило поновити сімейні відносини і припинити встановлений режим окремого проживання подружжя, воно може звернутися до нотаріуса із спільною заявою про поновлення сімейних відносин, що стане підставою для того, щоб нотаріус, встановивши дійсне волевиявлення сторін і посвідчивши відповідну заяву, передав її органу державної реєстрації актів цивільного стану для подальшого вилучення запису із Реєстру окремого проживання подружжя.

Режим окремого проживання подружжя може бути припинений судом на підставі спільної заяви подружжя або позову одного з них, у випадку смерті одного із подружжя або розірвання шлюбу, а також у разі закінчення строку, на який цей правовий режим був встановлений.

Режим окремого проживання подружжя може бути встановлено судом як спосіб примирення сторін шляхом постановлення ухвали про зупинення провадження у справі у зв'язку із наданням сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення. Істотною умовою такої сепарації повинен стати саме строк, який встановлюється судом, який не може перевищувати шести місяців. В інших випадках, встановлення строку дії режиму окремого проживання

подружжя відбувається за рішенням суду або відповідно до договору про окреме проживання подружжя, однак строк сепарації може бути і не встановлено. Із настанням строку, на який встановлювався режим окремого проживання подружжя, даний правовий режим припиняється, аналогічно тому, як припиняється режим сепарації, встановлений як спосіб примирення сторін.

Умови сепарації, визначені в договорі про окреме проживання подружжя можуть бути змінені подружжям шляхом укладення договору про внесення змін до договору про окреме проживання, який також підлягає нотаріальному посвідченню. В той же час, зазначені зміни не реєструються у Реєстрі окремого проживання подружжя, крім випадків, коли зміні підлягає строк дії режиму окремого проживання подружжя. У такому випадку, відповідні зміни повинні бути внесені до Реєстру окремого проживання подружжя органом державної реєстрації актів цивільного стану. Якщо відповідні умови були встановлені судовим рішенням про встановлення режиму окремого проживання подружжя, для їх зміни подружжя повинне звернутися до суду із спільною заявою або позовом одного із них.

Слід передбачити в СК України, що встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя може бути визнане фіктивним, якщо воно відбулося без припинення або поновлення сімейних відносин, або без наявності причин, які призвели до неможливості і (або) небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно.

6. Майновими правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя, що поіменованій в сімейному законодавстві, є презумпція належності майна, набутого в період сепарації одному із подружжя на праві особистої приватної власності. Також запропоновано вважати майновими правовими наслідками встановлення або зміни режиму окремого проживання подружжя також положення про втрату винним з подружжя права спадкування за законом в першу чергу та права на утримання у випадках, передбачити в сімейному та цивільному законодавстві, положення, що якщо причиною для встановлення режиму окремого проживання подружжя стала загроза життю та

здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, в тому числі викликана фізичним або психічним насильством одного подружжя щодо іншого.

Також майновими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є такі умови сепарації, як порядок користування спільним майном, в тому числі житлом, яке використовувалося для проживання сім'ї (сімейним житлом); виділу у ньому для користування кожним із подружжя і дитиною; особливості понесення спільних витрат на спільне майно подружжя в період сепарації; особливості здійснення батьківських прав та виконання обов'язків майнового тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі обов'язків щодо утримання дитини).

Припинення режиму окремого проживання подружжя зумовлює повернення до презумпції спільності майна подружжя, набутого після припинення сепарації (крім випадків, якщо підставою для припинення сепарації стало припинення шлюбу), а також припинення дії умов сепарації майнового характеру, передбачених відповідним судовим рішенням або договором.

7. Особистими немайновими правовими наслідками встановлення режиму окремого проживання подружжя є припинення правової презумпції походження дитини від подружжя у випадку її народження через десять місяців після встановлення режиму сепарації, а також виникають окремі особливості реалізації особистих немайнових прав жінки та чоловіка як подружжя та як батьків дитини, передусім пов'язані із визначенням місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливостями здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі питання здійснення виховних функцій, спілкування з дитиною, в тому числі часові межі такого спілкування).

Як зазначається у сімейно-правовій доктрині, п. 2 ч. 2 ст. 120 СК України деякою мірою суперечить нормі ст. 122 та ст. 133 СК України, у яких не передбачено застережень стосовно визнання батьківства під час встановленого режиму окремого проживання та щодо того, що чоловік не записується батьком

дитини, якщо минуло десять місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, у зв'язку із чим запропоновано внести зміни до цих статей.

Зважаючи на пропозицію передбачити державну реєстрацію встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя, існуючий порядок державної реєстрації народження дитини, народженої пізніше десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя вважаємо за доцільне змінити, передбачивши відсутність обов'язку подання судового рішення про встановлення сепарації до органу державної реєстрації актів цивільного стану. В той же час, слід зберегти можливість для заявника подати документ, яким встановлено або припинено режим окремого проживання подружжя, в тому числі відповідне рішення суду, судову ухвалу, договір про окреме проживання подружжя. В той же час, слід погодитися із висловленою в правовій доктрині думкою, що якщо подружжя перебуває в режимі окремого проживання, але чоловік у зареєстрованому шлюбі (або інший чоловік) готовий визнати своє батьківство щодо дитини, дитина реєструватиметься за правилами ст.125 СК України, у зв'язку із чим запропоновано внесення відповідних змін до СК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Il Codice Civile Italiano. *The Cardozo Electronic Law Bulletin*. URL: http://www.jus.unitn.it/cardozo/Obiter_Dictum/codciv.
2. Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. (tekst jednolity, Dz.U. z 2020 r. poz. 1359). URL: https://www.ksiegarnia.beck.pl/media/product_custom_files/1/9/19771-kodeks-rodzinny-i-opiekunczy-kodeks-pro-sim-ju-ta-opiku-yuliia-vovchko-fragment.pdf.
3. Matrimonial Causes Act 1973. *UK Public General Acts*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18>.
4. Uniform marriage and divorce act. *The National Conference of Commissioners on Uniform State Laws*. URL: <https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.aspx?DocumentFileKey=74189616-9a25-f0dc-fbf0-31b7401e21e0&forceDialog=0>.
5. Аблятіпова Н. А. Сепарація як крок до розірвання шлюбу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 114-121.
6. Алфьорова Т. М., Гарбар К. Д., Чернуха А. А. Щодо співвідношення режиму окремого проживання подружжя та розірвання шлюбу. The 3th International scientific and practical conference «*MAN AND ENVIRONMENT, TRENDS AND PROSPECTS*» (February 10-11, 2020) SH SCW "NEW ROUTE" Tokyo, Japan 2020. С. 380-383.
7. Антокольская М. В. Семейное право: учебник. М.: Норма: Инфра-М, 2010. 432 с.
8. Алопій І. В. Сімейне право: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 360 с.

9. Арсеньев К. Разлучение супругов как необходимый институт брачного права. URL: <https://avidreaders.ru/book/razluchenie-suprugov-kak-neobhodimyyu-institut-brachnogo.html>.
10. Багач Е. М., Білоусов Ю. В., Ватрас В. А., Давидова Н. О., Кодинець А. О. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Ліга, 2010. 577 с. URL: <http://uport.inf.ua/simeyniy-kodeks-ukrajini-naukovo-praktichniy.html>.
11. Байрачна М. І. Загальна характеристика особистих немайнових прав подружжя. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Частина 2. С. 48-52.
12. Байрачна М. І. Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України. Дис. ... докт. філ.; спец. 081 – Право. Х., 2020. 193 с.
13. Білик О. Встановлення і припинення режиму окремого проживання подружжя: шляхи вдосконалення правового регулювання. *Держава і право*. 2013. Випуск 60. С. 298-305.
14. Білик О. О. Договірне регулювання режиму окремого проживання подружжя. *Порівняльно-правові дослідження*. 2014. № 1. С. 182-190.
15. Білик О. О. Інститут окремого проживання подружжя в сімейному праві: порівняльно-правовий аспект. Дис. ... канд. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (081 – Право). К., 2017. 258 с.
16. Білик О. О. Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Держава і право*. 2014. Випуск 65. С. 139-146.
17. Білик О. О. Проблемні питання визначення моменту початку «окремого проживання подружжя»: судова практика США та Канади. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 332-337.
18. Білик О. О. Співвідношення фактичної сепарації і режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 206-210.
19. Бикова О. Ю. Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України. Дис. ... канд. юр. наук; спец. 12.00.03. – цивільне право і

- цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2005. 220 с.
- 20.Бойко І. Й. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин у Галичині у складі Польського королівства (1349-1569). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 20 (59), № 2. 2007 г. С. 28-33.
- 21.Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ – ХХ р.р.): навч. посіб. К : Атіка, 2013. 347 с.
- 22.Болховітінова А. Б. припинення шлюбу за законодавством України. Автореф. дис. ... канд. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2009. 15 с.
- 23.Бориславская М. Особенности установления сепарации по законодательству Украины. *Leges si viata*. 2016. Decembrie. С. 10-14.
- 24.Бориславська М. В. Деякі проблеми застосування режиму окремого проживання подружжя в Україні. *Університетські наукові записки*, 2015, №2, с. 69-79.
- 25.Ватрас В. А. Джерела сімейного права. дис. ... докт. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Тернопіль, 2021. 516 с.
- 26.Ватрас В. А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький: Видавництво ТОВ «Поліграфіст-3», 2020. 824 с.
- 27.Ватрас В. А. Особливості суб'єктного складу подружніх і прирівняних до них правовідносин. *Університетські наукові записки*. 2009. №. 1. С. 65-70.
- 28.Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин. дис. ... канд. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2008. 226 с.

29. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 12.: Сімейне право. Редкол. В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2021. 480 с.
30. Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б. Уніфікація правового регулювання окремого проживання подружжя за правом Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 89-93.
31. Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б. Формальна сепарація як умова розірвання шлюбу в законодавстві Литви та Мальти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Випуск 4 (88). С. 183-194.
32. Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Інститут сепарації у сімейному праві Франції, Португалії та країн Бенілюксу. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3 (5). С. 21-29.
33. Вишневий О. Як встановити режим окремого проживання подружжя? *Закон і бізнес*. № 44 (1550). 30.10-05.11.2021. URL: https://zib.com.ua/ua/149526-chomu_ne_mozhna_vstanoviti_rezhim_okremogo_prozhivannya_podr.html.
34. Волкова І. М. Правова природа юридичних фактів-станів. *Закарпатські правові читання*. Том 1. С. 48-53. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13422/ПРАВОВА%20ПРИРОДА%20ЮРИДИЧНИХ%20ФАКТІВ-СТАНІВ.pdf>.
35. Воробель У. Б. Інститут окремого проживання (сепарація): історико-правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. № 2. С. 90-103.
36. ВССУ висловився щодо режиму окремого проживання. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/122869-vischiy_specsud_vislovivsya_schodo_rezhimu_okremogo_prozhiva.html.
37. Гаврік Р. До питання про особливості захисту сімейних прав осіб, які перебувають у шлюбі чи інших сімейних союзах в практиці

- Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. № 63. С. 119-123.
38. Глиняна К. М. Поняття та особливості визнання розлучення фіктивним. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 33. С. 110-114.
39. Глиняна К. М. Порівняльно-правова характеристика режиму окремого проживання подружжя за законодавством України та деяких зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Випуск 53. С. 204-211.
40. Глиняна К. М. Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. О., 2006. 206 с.
41. Гопанчук В. С. Встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Вісник прокуратури*. 2008. № 2. С. 82-87.
42. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII / пер. с лат. А. Н. Гужвы; под ред. О. Д. Кутателадзе, В. М. Зубаря. М.; Одесса: Статут, 2013. 536 с.
43. Гражданский кодекс Бразилии. *Библиотека Пашкова*. URL: <https://constitutions.ru/?p=1628>.
44. Гражданский кодекс Колумбии. *Библиотека Пашкова*. URL: <https://constitutions.ru/?p=1629>.
45. Гражданский кодекс Перу. *Библиотека Пашкова*. URL: <https://constitutions.ru/?p=1627>.
46. Гражданский кодекс Эквадора. *Библиотека Пашкова*. URL: <https://constitutions.ru/?p=1622>.
47. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона). пер. с франц. В. Захватаев. отв. Ред. А. Довгерт. К.: Истина, 2006. 1008 с.
48. Гражданское и торговое право зарубежных стран. Учебник. Под ред. Р. А. Курбанова. М.: Проспект, 2015. 447 с.
49. Гражданское Уложение. Проект. *Из фондов научной библиотеки УрГЮА*. URL: <http://lib1.usla.ru/texts2/280.pdf>.

50. Гражданское уложение Германии = Deutsches Burgerliches Gesetzbuch mit Einfuhrungsgestz: Ввод. закон к гражд. уложению; пер. с нем.; науч. ред.: А. Л. Маковский и др. М.: Волтерс Клувер, 2006. 816 с.
51. Гринько С. Д. Вплив звичаїв на регулювання сімейно-правових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №6. С.42-44.
52. Грицишина Л. В. Припинення шлюбу шляхом розірвання в сімейному праві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 6 (35). С. 34-39.
53. Грицишина Л. Режим окремого проживання подружжя в сімейному праві України як один зі шляхів припинення шлюбу. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 1). С. 132-137.
54. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Х.: Фактор, 2011. 576 с.
55. Драгомирова Ю. В. Правове регулювання розірвання шлюбу за законодавством України та Республіки Польща. *Часопис цивілістики*. 2017. Випуск 24. С. 83-86.
56. Дутко А. О. Розірвання шлюбу за законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 51-55.
57. Дутко А. Сучасний стан правового регулювання особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2019. Вип. 21. С. 190-196.
58. Євко В. Режим окремого проживання подружжя (сепарація): проблеми та перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 3-7.
59. Жилинкова И.В. Расторжение брака. Х.: «Ксилон», 2007. 98 с.
60. Закон о семье. *Jurist Aitab*. URL: https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/Закон%20О%20Семье_01.03.2018.pdf.

- 61.Зенин И. А. Гражданское и торговое право зарубежных стран: учебное пособие. М.: Высшее образование, Юрайт Издат, 2009. 238 с.
- 62.Ієвіня О. В. Право на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя. *Університетські наукові записки*. 2011. №2. С.97-100.
- 63.Измайлов В. В. Защита прав супругов, расторгающих брак. Научно-практическое пособие. отв. ред. Левушкин А. Н. М.: Проспект, 2021. 198 с.
- 64.Измайлов В. В. Порядок расторжения брака при достижении согласия между супругами в европейских странах. *Право: история и современность*. 2017. № 1. С. 107-111.
- 65.Измайлов В. В. Правовая природа и некоторые проблемы расторжения брака в России. *Пролог: журнал о праве*. 2018. № 3. URL: <http://www.prolaw38.ru/pravovaja-priroda-i-nekotorye-problemy-rastorzhenija-braka-v-rossii>.
- 66.Історія Української культури : у п'яти томах. Т. 2. Українська культура XIII - першої половини XVII століття / Ред. В. А. Смолій. К.: Наук. думка, 2001. 848 с.
- 67.Калітенко О. М. Окремі новели з питань припинення шлюбу (за новим Сімейним кодексом України). *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 17. С. 8-10.
- 68.Каспшик П. Сепарація подружжя в польському праві. Аналіз положень, спроба оцінки функціонування. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2006. Випуск 43. С. 180-191.
- 69.Кашперський Р. В. Докази у справах окремого провадження. Дис. ...канд. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2019. 199 с.
- 70.Кириченко Т. Становлення та розвиток інституту сепарації в сімейному законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 29-33.

71. Книга 1. Раздел 4. О браке. Гражданский кодекс Испании. *Catalunia.ru*.
<https://catalunya.ru/topic/578-kniga-1-razdel-4-o-brake>.
72. Ковальська В. С. Юридичні факти-стани у сімейному праві: питання правової природи. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 (44). С. 162-168.
73. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 року. Втратив чинність. *Законодавство України*. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07#Text>.
74. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Уклад.:
Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. Т. 1. 1168 с.
75. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Уклад.:
Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. Т. 2. 1240 с.
76. Комарницька А. С., Труфанова Ю. В. Режим окремого проживання подружжя та його правові наслідки. *Перспективні напрями наукових досліджень*, LV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Львів, 24 листопада 2020 року). Ч. 2. Львів, 2020. С. 48-52.
77. Косарева И. А. Совершенствование российского института расторжения брака и зарубежное бракоразводное законодательство. *Юридический мир*. 2008. № 10. URL: <https://center-bereg.ru/b1009.html>.
78. Косова О. Ю. Семейное право: учебник. Иркутск: Иркутский юридический институт (филиал) Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации, 2016. 559 с.
79. Костяшкін І. О. До питання про підстави виникнення сімейних відносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 64-69.
80. Костяшкін І. О. Особливості захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин у окремому провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 84-87.
81. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових

- прав батьків і дітей. Дис. ... докт. юр. наук; спец. 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Вінниця, 2015. 496 с.
- 82.Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. К.: Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.
- 83.Красицька Л. В. Прогалини у регулюванні сімейних відносин. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. "Асоціація цивілістів України". Харків: ХНУВС, 2017. С. 96-99.
- 84.Левківський Б. К. Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї: Дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2004. 198 с.
- 85.Левківський Б.К. Режим окремого проживання подружжя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 12. С. 97-101.
- 86.Лежнєва Т. М., Черноп'ятов С. В. Поняття та зміст режиму окремого проживання подружжя. *Право і суспільство*. 2010. № 6. С. 117-121.
- 87.Лепех С. Інститут сепарації: проблеми застосування. *Право України*. 2003. № 3. С. 128-131.
- 88.Липець Л. В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором. Дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2009. 222 с.
- 89.Липець Л. В. Сепарація (режим окремого проживання) подружжя в Україні і в світі. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 26-40.
- 90.Лисенко Л. В. Сімейне право в Сполучених Штатах України. *Держава. Право. Суспільство: сучасні проблеми та тенденції розвитку*: зб. доп. II студ. круглого столу, 22 березня 2016 р. / ПКНГ ПолтНТУ ; [відп. за вип.: к. філос. н. І.М. Руденко]. Полтава: ПКНГ ПолтНТУ, 2016. С. 82-86.

91. Мельник Є. Права і обов'язки членів сім'ї: Деякі питання шлюбно-сімейного законодавства. К.: Політвидав, 1976. 52 с.
92. Менджул М. В. Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права. дис. ... докт. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Х., 2020. 544 с.
93. Милов Л. В. Исследования по истории памятников средневекового права: сборники статей; под ред. Б. Н. Флори, А. А. Горского. М.: Российская политическая энциклопедия, 2009. 336 с.
94. Мироненко В. П., Пилипенко С. А. Сімейне право України: підручник. К.: Правова єдність, 2008. 477 с.
95. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. За ред. Е. О. Харитонова. Х.: ТОВ «Одісей», 2006. 552 с.
96. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. За ред. Ю. С. Червоного. К.: Істина, 2003. 464 с.
97. Недосип Ю. О., Савелова Ю. М. Правовий режим окремого проживання подружжя. *Проблематика регулювання сімейних правовідносин*: збірник матеріалів міжвузівського студентського науково-практичного круглого столу, 19 квітня 2016 року / за ред. д.ю.н., с.н.с. Чеховської І.В. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2016. С. 100-103.
98. Німак М.О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Л., 2012. 221 с.
99. Німак М. Процесуально-правова природа справ, що виникають із шлюбних правовідносин. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2009. Вип. 49. С. 130-139.
100. Німак М. О. Спеціальні передумови права на звернення до суду в справах, що виникають з шлюбних правовідносин. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 83-88.
101. Озель В. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Київській Русі.

- Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 100-104.
102. Озель В. І. Правове регулювання припинення шлюбу на українських землях у другій половині XVII – XIX ст. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 91-95.
103. Оксанюк О. А. До питання про особливості захисту прав подружжя у справах про встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. № 64. С. 155-158.
104. Оксанюк О. А. До питання про підстави та правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України. *Art and Science*. 2021. Vol. 2. С. 112-124.
105. Оксанюк О. А. До питання про поняття та ознаки режиму окремого проживання подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 94-96.
106. Оксанюк О. А. До питання про порядок встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 94-99.
107. Оксанюк О. А. Еволюція правового регулювання режиму окремого проживання подружжя за сімейним законодавством, що діяло на українських землях. *Університетські наукові записки*. № 3-4 (75-76). С. 200-206.
108. Оніщенко О. В. Особливості правових наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16420/1/Оніщенко%20О.В..pdf>.
109. Онишко О. Становлення і розвиток сімейного права Польщі (1918-1939 рр.): монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 240 с.
110. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24.12.2010 N 3307/5).

- Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>.
111. Про внесення змін до Сімейного та Цивільного кодексів України від 22 грудня 2006 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-16#Text>.
112. Програма круглого столу «Режим окремого проживання: крок до розірвання шлюбу чи можливість зберегти подружні відносини». *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Програма%20Заходу2008.11.2021.docx.pdf>.
113. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#top>.
114. Пчелинцева Л. М. Семейное право России: Учебник. М.: Норма, 2009. 720 с.
115. Пятин С. Ю. Гражданское и торговое право зарубежных стран : учеб. пособие. М.: Дашков и Ко, 2008. 260 с.
116. Ревуцька І. Е. Режим окремого проживання подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2010. Випуск 14. С. 274-276.
117. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 690 с.
118. Рішення Дарницького районного суду міста Києва від 12 січня 2016 року у справі № 753/11303/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56401549>.

119. Рішення Дзержинського районного суду Донецької області від 8 червня 2015 року у справі № 225/1227/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/44864347>.
120. Рішення Дарницького районного суду міста Києва від 12 січня 2016 року у справі № 753/11303/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/56401549>.
121. Рішення Дрогобицького районного суду Львівської області від 30 березня 2021 року у справі № 607/21277/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96053712>.
122. Рішення Жовтководського міського суду Дніпропетровської області від 17 травня 2018 року у справі № 176/713/18. *Zakon Online – Право знати*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74165120>.
123. Рішення Зарічного районного суду міста Суми від 27 лютого 2018 року у справі № 591/4508/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/72497370>.
124. Рішення Іллічівського районного суду міста Маріуполя від 7 грудня 2017 року у справі № 264/4455/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/70883222>.
125. Рішення Каланчацького районного суду Херсонської області від 25 листопада 2014 року у справі № 657/1072/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/41841668>.
126. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 22 березня 2017 року у справі № 369/11934/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/66585980>.
127. Рішення Косівського районного суду Івано-Франківської області від 16 січня 2015 року у справі № 347/2988/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/42333353>.
128. Рішення Малиновського районного суду міста Одеси від 4 вересня 2018 року у справі № 521/5323/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/76587657>.

129. Рішення Московського районного суду міста Харкова від 20 квітня 2015 року у справі № 643/2614/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43810084>.
130. Рішення Орджонікідзевського районного суду міста Маріуполя від 13 жовтня 2020 року у справі № 265/2481/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92225111>.
131. Рішення Печерського районного суду міста Києва від 14 червня 2018 року у справі № 757/9386/18-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74746658>.
132. Рішення Рівненського районного суду Рівненської області від 10 листопада 2016 року у справі № 570/3397/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72497370>.
133. Рішення Снігурівського районного суду Миколаївської області від 8 жовтня 2013 року у справі № 485/2197/13-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34034519>.
134. Рішення Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 11 січня 2021 року у справі № 589/3765/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95194833>.
135. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. К.: Ін Юре, 2018. 301 с.
136. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.
137. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник для студ. вищ. навч. закл. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.
138. Рубець І. В. Застосування презумпції шлюбного походження дитини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 68. С. 426-431.
139. Сафончик О. І. Деякі питання припинення шлюбно-сімейних правовідносин в Україні та деяких країнах ЄС. *Молодий вчений*. 2018. Березень. № 3 (55). С. 298-300.

140. Сафончик О.І. Коментар до ст. 120 Сімейного кодексу України // Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. С.О.Харитоновна. Х.: ТОВ „Одіссей”, 2006. 552 с.
141. Сафончик О. І. Особливості припинення шлюбно-сімейних правовідносин за законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 114-118.
142. Сафончик О. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні. Автореф. дис. ... канд. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2004. 22 с.
143. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика. Дис. ... докт. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2018. 418 с.
144. Семейное право Российской Федерации и иностранных государств: основные институты. Под ред. В. В. Залесского. М., 2004. 310 с.
145. Сергеева О. Материально-правовые и процессуально-правовые аспекты расторжения брака в суде как основания его прекращения. *Юридический портал Людмилы Емелиной*. URL: <https://emelinaludmila.ru/forum/topic/109-materialno-pravovye-i-processualno-pravovye-aspekty-rastorzheniya-braka-v-sude-kak-osnovaniya-ego-prekrascheniya>.
146. Сімейне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Т.В. Курило. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 316 с.
147. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
148. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
149. Сімейне право: Нотаріат Адвокатура Суд: Наук.-практ. посібник з

- інформ. додатком на лазерному носії: У 2 кн. / Драгнєвич Л. Ю., Пульнєва О. С., Фурса Є. І., Фурса С. Я. та ін. За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я., 2005. Кн. 1. 896 с.
150. Сімейні адвокати, судді ВС та науковці за популяризацію переваг інституту режиму окремого проживання. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/7065-simejni-advokati-suddi-vs-ta-naukovci-za-populyarizaciyu-perevag-institutu-rezhimu-okremogo-prozhivannya.html>.
151. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text>.
152. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
153. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.
154. Співак В. М., Гопанчук В. С. Законодавство про шлюб та сім'ю. К.: Наукова думка, 1998. 240 с.
155. Справа Ейрі: Рішення Європейського суду з прав людини. *Український портал практики Європейського суду з прав людини*. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=107>.
156. Старчук О. В. Договірне регулювання режиму окремого проживання подружжя. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 1 (6). С. 67-73.
157. Старчук В. М., Старчук О. В. Процесуально-правова природа режиму окремого проживання подружжя в Україні та Польщі: порівняльно-правові аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2013. № 6-1. Том 2. С. 99-102.
158. Старчук О. В. Режим окремого проживання подружжя за сімейним законодавством України та Польщі: порівняльно-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2012. Випуск 20. Частина II. Том 1. С. 252-255.

159. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года / Т. І. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо. Рэдкалегія Т. І. Доўнар і інш. Мн.: Тэсей, 2003. 352 с.
160. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 года / Пер. на бел. мову А. С. Шагун. Мн.: Беларусь, 2002. 207 с.
161. Труба В. І. Проблеми правового регулювання та перспективи розвитку встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Вісник Одеського національного університету. Серія Правознавство*. 2008. № 10. С. 40-46.
162. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: навчальний посібник. За ред. В. Д. Гончаренка. Том 1. З найдавніших часів до початку ХХ ст. Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 472 с.
163. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: навчальний посібник. За ред. В. Д. Гончаренка. Том 2. Лютий 1917 р. – 1996 р. Уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 728 с.
164. Хрестоматия по истории государства и права России: учеб. пособие. Сост. Ю. П. Титов. М.: Проспект, 2010. 480 с.
165. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
166. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
167. Цимбалюк В. І. Актуальні питання правового регулювання режиму окремого проживання подружжя в сімейному законодавстві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 10-2. Том 1. С. 164-166.
168. Цыпин В. А. Церковное право: учебное пособие. М.: МФТИ, 1996. 442 с.

169. Чернега В. Норми-презумпції сімейного права України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020 № 3 (31). vol. 2. С. 265-271.
170. Чернік С. Д. Право на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя. *Наукові записки. Серія Право*. 2021. Випуск 10. С. 25-29.
171. Чернышова Т. В. Примирение в семейном праве: Российский и зарубежный опыт. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2021. № 2. С. 49-54.
172. Черняк О. Ю. Поняття та види договорів пов'язаних з наданням виховних послуг. *Вісник Ужгородського університету серія Право*. 2021. № 65. С. 426-430.
173. Черняк О. Ю. Принцип пріоритету сімейного виховання дитини та його вплив на сімейні правовідносини. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 19. С.62-68.
174. Черноп'ятов С. В. Актуальні питання встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя в порядку окремого провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 183-192.
175. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів подружжя шляхом встановлення судом режиму окремого проживання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 5-2. Т. 4. С. 36-40.
176. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту прав та інтересів у порядку неповідомного цивільного судочинства. Автореф. дис. ...докт. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2016. 42 с.
177. Юнін О. С. Особливості інституту сепарації в сучасному сімейному праві України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 66-68.
178. Юніна М. П. Режим окремого проживання подружжя та його правові

наслідки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 123-128.

179. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія і практика. Автореф. дис. ...докт. юр. наук; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2011. 38 с.
180. Ясинок М. Режим окремого проживання подружжя – новий вид справ у окремому провадженні. *Право України*. 2008. № 5. С. 114-117.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Оксанюк О. А. Еволюція правового регулювання режиму окремого проживання подружжя за сімейним законодавством, що діяло на українських землях. *Університетські наукові записки*. № 3-4 (75-76). С. 200-206.

2. Оксанюк О. А. До питання про підстави та правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України. *Art and Science*. 2021. Vol. 2. С. 112-124.

3. Оксанюк О. А. До питання про порядок встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 94-99.

4. Оксанюк О. А. До питання про особливості захисту прав подружжя у справах про встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. № 64. С. 155-158.

5. Оксанюк О. А. До питання про поняття та ознаки режиму окремого проживання подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 94-96.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Оксанюк О. А. До питання про права, які виникають із режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. Частина 1. Хмельницький:

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 48-50.

7. Оксанюк О. А. До питання про режим окремого проживання подружжя за законодавством окремих зарубіжних держав. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 278-281.

8. Оксанюк О. А. До питання про правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя за законодавством України. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 180-182.

9. Оксанюк О. А. До питання про припинення режиму окремого проживання подружжя за законодавством України. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали V Міжнародної науково-практичної on-line конференції* (м. Суми, 20-21 травня 2021 р.). Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 267-268.

10. Оксанюк О. А. Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя в аспекті правовідносин між батьками та дітьми. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 14-15 травня 2021 р.). К.: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 48-50.

11. Оксанюк О. А. Права дитини в контексті встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Двадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 1 жовтня 2021 року). Хмельницький:

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 157-159.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Результати дисертаційного дослідження апробовані при обговоренні дисертації на засіданні кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Також результати дисертаційного дослідження отримали апробацію на: Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року), Міжнародній науковій конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.), Міжнародній науковій конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.), V Міжнародній науково-практичній on-line конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Суми, 20-21 травня 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (м. Київ, 14-15 травня 2021 р.), Міжнародній науковій конференції «Двадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 1 жовтня 2021 р.).

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правової політики

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-84

№ 04-26/18-2021/348890(406538)

" 11 " листопада 2021 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження ОКСАНЮКА Олега Анатолійовича у законотворчу діяльність

Комісія у складі: голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Костіна А.Є., заступника голови Комітету Божика В.І. та керівника секретаріату Комітету Колісника І.В., склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Оксанюка Олега Анатолійовича на тему: «Режим окремого проживання подружжя в сімейному праві», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Комісія вважає, що представлені пропозиції, отримані на основі проведеного комплексного дослідження поняття та правової природи режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є надзвичайно актуальними та можуть бути використані для вдосконалення сімейного законодавства в частині правового регулювання режиму окремого проживання подружжя та захисту прав та законних інтересів подружжя, їхніх дітей та інших учасників сімейних відносин.

Цей акт наданий для подання у відповідну спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Голова Комітету

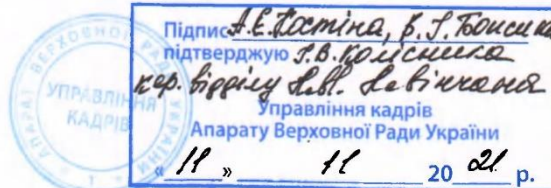
А.Є. КОСТІН

Заступник голови Комітету

В.І. БОЖИК

Керівник секретаріату Комітету

І.В. КОЛІСНИК

Апарат Верховної Ради України
04-26/18-2021/348890 від 11.11.2021

706538

Handwritten mark

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законів України з питань вдосконалення правового регулювання режиму окремого проживання подружжя

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Доповнити ч. 1 ст. 57 Сімейного кодексу України пунктом 6 такого змісту:

«б) майно, набуте в період дії режиму окремого проживання подружжя.»

II. Викласти ст. 119 Сімейного кодексу України в такій редакції:

«Стаття 119. Встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя. Умови сепарації.

1. За заявою подружжя суд постановляє, а за позовом одного з них може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у зв'язку із алкоголізмом, наркоманією подружжя, подружньою зрадою, загрозою життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, тривалою (понад рік) відсутністю одного з подружжя з об'єктивних причин (в тому числі через відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення) або з інших причин, які призвели до неможливості і (або) небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. В рішенні суду можуть передбачатися умови сепарації, визначені ч. ч. 4 та 7 цієї статті.

2. У випадку врегулювання спору щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя відповідно до положень ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя є постановлена судом ухвала про закриття провадження у справі і затвердження мирової угоди про встановлення режиму окремого

проживання подружжя. В такій мировій угоді повинні бути передбачені умови сепарації, визначені у ч. 4 цієї статті, а також можуть передбачатися умови, визначені у ч. 7 цієї статті.

3. Режим окремого проживання подружжя може бути встановлений також відповідно до договору про окреме проживання подружжя, в якому повинні бути передбачені умови сепарації, визначені цією статтею. Договір про окреме проживання підлягає нотаріальному посвідченню.

4. Обов'язковими умовами сепарації є положення про: порядок користування спільним майном, в тому числі житлом, яке використовувалося для проживання сім'ї (сімейним житлом); можливість виділу у ньому для користування кожним із подружжя і дитиною; у разі, якщо подружжя крім спільного сімейного житла має й інше житло – можливість користування сімейним житлом лише одним із подружжя, з яким залишається проживати дитина, а також встановлення обов'язку іншого з подружжя мати постійне проживання в іншому житлі; особливості понесення спільних витрат на спільне майно подружжя в період сепарації; визначення місця проживання дитини у разі роздільного проживання подружжя, а також особливості здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини (в тому числі обов'язків щодо утримання дитини, питання здійснення виховних функцій, спілкування з дитиною, в тому числі часові межі такого спілкування); строк, на який встановлюється режим окремого проживання подружжя.

5. Подружжя може передбачити у договорі про окреме проживання подружжя момент, з якого відповідний правовий режим встановлюється, а також окремі правові наслідки, пов'язані із встановленням режиму окремого проживання подружжя, які не вказані у ст. 120 СК України, в тому числі можливість позбавлення права на утримання та/або спадкування у разі, якщо причиною для встановлення відповідного правового режиму стало фізичне або психічне насильство одного подружжя щодо іншого.

6. Встановлення режиму окремого проживання подружжя підлягає державній реєстрації у Реєстрі окремого проживання подружжя органами

державної реєстрації актів цивільного стану на підставі ухваленого рішення суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя або ухвали про затвердження мирової угоди подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя, постановленої відповідно до статті 209 Цивільного процесуального кодексу України, або на підставі нотаріально посвідчених договору про окреме проживання подружжя і спільної заяви подружжя про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя є набрання відповідним судовим рішенням законної сили, а у разі відсутності відповідного рішення – з моменту державної реєстрації режиму окремого проживання подружжя. У разі визначення в договорі про окреме проживання подружжя моменту встановлення режиму окремого проживання, якщо державна реєстрація відбувається раніше цього моменту, саме момент, передбачений у договорі про окреме проживання є моментом встановлення режиму окремого проживання подружжя.

7. Режим окремого проживання подружжя може бути встановлено на певний строк судом або договором про окреме проживання подружжя. У випадках, передбачених ч. 11 цієї статті ця умова сепарації є обов'язковою.

8. Умови сепарації, передбачені у ч.ч. 4, 5 та 7 цієї статті і визначені в договорі про окреме проживання подружжя можуть бути змінені подружжям шляхом укладення договору про внесення змін до договору про окреме проживання, який також підлягає нотаріальному посвідченню. У випадку, якщо цим договором визначається інший строк дії режиму окремого проживання подружжя, відповідні зміни повинні бути внесені до Реєстру окремого проживання подружжя в порядку, передбаченому ч. 6 цієї статті. Якщо відповідні умови були встановлені судовим рішенням про встановлення режиму окремого проживання подружжя, для їх зміни подружжя повинне звернутися до суду із спільною заявою або позовом одного із них.

9. Режим окремого проживання, встановлений судом припиняється на підставі спільної заяви подружжя або позову одного з них. У разі встановлення режиму окремого проживання договором про окреме проживання подружжя, яке

бажає поновити сімейні відносини або вже поновило їх, повинне звернутися із спільною заявою до нотаріуса щодо припинення режиму окремого проживання подружжя; спір про наявність підстав для припинення режиму окремого проживання подружжя, встановленого договором про окреме проживання подружжя вирішується судом на підставі позову одного із подружжя. У випадку прийняття рішення суду про припинення режиму окремого проживання подружжя або задоволення спільної заяви подружжя до нотаріуса щодо припинення режиму окремого проживання подружжя, інформація, внесена до Реєстру окремого проживання подружжя вилучається з нього в порядку, передбаченому ч. 6 цієї статті.

Припинення режиму окремого проживання подружжя також відбувається у зв'язку із смертю іншого з подружжя, інших підстав припинення шлюбу, визначених ст. 104 цього Кодексу, закінченням строку, на який встановлювався режим окремого проживання договором про окреме проживання або судовим рішенням про встановлення відповідного правового режиму. За наявності зазначених підстав, інформація, внесена до Реєстру окремого проживання подружжя вилучається з нього органом державної реєстрації актів цивільного стану.

10. Встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя може бути визнане фіктивним, якщо воно відбулося без припинення або поновлення сімейних відносин, або без наявності причин, які призвели до неможливості і (або) небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно. На підставі рішення суду записи, внесені до Реєстру окремого проживання подружжя повинні бути вилучені або знову додані. Фіктивне встановлення, зміна або припинення режиму окремого проживання подружжя не є підставою для виникнення правових наслідків, встановлених ст. 120 цього Кодексу або інших правових наслідків, визначених у договорі про окреме проживання подружжя, крім випадків, коли один із подружжя правомірно помилявся щодо дійсності встановлення, зміни або припинення режиму окремого проживання подружжя.

11. Режим окремого проживання подружжя може бути встановлений як спосіб примирення сторін у справі про розірвання шлюбу відповідно до ч. 7 ст. 241 Цивільного процесуального кодексу України через постановлення ухвали про зупинення провадження у справі. »

III. Викласти перший абзац ч. 1 ст. 120 Сімейного кодексу у наступній редакції:

«1. Встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя, які встановлені цим Кодексом і які дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму, а також прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором, крім випадків, коли такі умови змінюються умовами сепарації, встановленими договором про окреме проживання, рішенням суду про встановлення режиму окремого проживання подружжя, ухваленим за спільною заявою подружжя або ухвалою суду про закриття провадження у справі і затвердження мирової угоди про встановлення режиму окремого проживання подружжя».

IV. Доповнити ч. 1 ст. 120 Сімейного кодексу України пунктом 3 такого змісту:

«3) у випадку, якщо причиною для встановлення режиму окремого проживання подружжя стала загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, в тому числі викликана фізичним або психічним насильством одного подружжя щодо іншого – винний подружжя втрачає право на спадкування відповідно до положень ст. 1261 Цивільного кодексу, а також на утримання відповідно до положень ст. 75 цього Кодексу».

V. Доповнити ст. 120 Сімейного кодексу України ч. 3 такого змісту:

«3. Договором про окреме проживання подружжя може бути встановлено належність майна, набутого до встановлення режиму окремого проживання подружжя одному із подружжю на праві особистої приватної власності, якщо воно набуто в період окремого проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.»

VI. Викласти ч. 2 ст. 122 Сімейного кодексу України в такій редакції:

«2. Дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя, припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя.»

VII. Викласти ст. 125 Сімейного кодексу України в новій редакції:

«Стаття 125. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою або дитини, народженої дружиною після спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя.

1. Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини.

2. Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається:

- 1) за заявою матері та батька дитини;
- 2) за рішенням суду.

3. Якщо дитина народжена дружиною після спливу десяти місяців після встановлення режиму окремого проживання подружжя її походження встановлюється в порядку, передбаченому цією статтею».

VIII. Викласти ст. 133 Сімейного кодексу України в такій редакції:

«1. Якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком дитини, крім випадків, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 120 цього Кодексу.»

IX. Внести зміни до ч. 2 ст. 256 Цивільного процесуального кодексу України, виклавши її в наступній редакції:

«2. У разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову або затвердженням мирової угоди про встановлення режиму окремого проживання подружжя не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору».

Х. Внести зміни до ст. 1261 Цивільного кодексу України, доповнивши її ч. 2 такого змісту:

«2. Не має права на спадкування за законом у першу чергу той з подружжя, який його пережив, якщо подружжя знаходилося на момент відкриття спадщини в режимі окремого проживання подружжя, встановленого з причини загрози життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей у зв'язку із протиправними діями іншого з подружжя, в тому числі викликана фізичним або психічним насильством одного подружжя щодо іншого».

XI. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.